

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Dili Bilim Dalı

**ALTUN YARUK BAĞLAMINDA ESKİ UYGURCADA FİİL
BİRLEŞMELERİ**

Raziye ERSAN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2015

ALTUN YARUK BAĞLAMINDA ESKİ UYGURCADA FİİL BİRLEŞMELERİ

Raziye Ersan

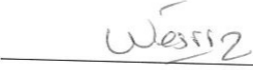
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Dili Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2015

KABUL VE ONAY

Raziye Ersan tarafından hazırlanan "Altun Yaruk Bağlamında Eski Uygurcada Fiil Birleşmeleri" başlıklı bu çalışma, 17.06.2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Emine YILMAZ (Başkan)
Doç. Dr. Bülent GÜL (Danışman)
Doç. Dr. Nesrin BAYRAKTAR ERTEN
Doç. Dr. Ferruh AĞCA
Yrd. Doç. Dr. Binnur ERDAĞI DOĞUER

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☒ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

17.06.2015

Raziye ERSAN

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen, her türlü görüş ve desteğiyle yardımlarını esirgemeyen kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Bülent Gül başta olmak üzere, değerli görüşleriyle katkıda bulunan Yrd. Doç. Dr. Faruk Gökçe'ye, eğitim hayatım boyunca desteklerini hiçbir şekilde esirgemeyen ve görüşleriyle bu çalışmaya büyük katkıda bulunan değerli hocam Doç. Dr. Eyüp Bacanlı'ya, çalışma hayatına atıldığım Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde çalışmalarımı devam ettirebilmem için her türlü akademik ve teknik desteği sağlayan Prof. Dr. Mustafa Uğurlu, Prof. Dr. Ali Akar ve Yrd. Doç. Dr. Cahit Başdaş'a, maddi ve manevi destekleriyle yaşamımın her alanında yanımda olan çok sevgili aileme, tecrübeleriyle ve teknik destekleriyle çalışmama katkıda bulunan meslektaşlarım Arş. Gör. Hasan Güzel ve Arş. Gör. Mustafa Ağca'ya, bu süreç içerisinde benimle benzer hissiyatları paylaşan ve manevi olarak desteklerini esirgemeyen sevgili arkadaşlarım Arş. Gör. Esengül Sağlam ve Arş. Gör. Gizem Ece Gönül'e, zorda kaldığım her an gerek maddi ve manevi gerek teknik anlamda tüm kalpleriyle yardımına koşan dostlarım Buse Dinçer ve Damla Demirel'e, maddi destekleri için TÜBİTAK'a ve son olarak her türlü desteğiyle her zaman yanımda olan Mert Ermiş'e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

ÖZET

ERSAN, Raziye. *Altun Yaruk Bağlamında Eski Uygurcada Fiil Birleşmeleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

Fiil birleşmeleri, Türkoloji çalışmalarında yakın zamanda önem kazanmış bir dilbilimi konusudur. Eski Uygurca Fiil Birleşmeleri üzerine ise detaylı bir çalışma henüz yapılmamıştır. Bu çalışmada, yeni bir dilbilimi konusu olan Fiil Birleşmeleri, Eski Uygurcaya ait hacimli ve fiil birleşmeleri açısından zengin bir eser olan Altun Yaruk üzerinden ele alınmıştır.

Bu çalışmada, Altun Yaruk'taki fiil birleşmeleri ele alınırken kılınış, görünüş, kiplik kategorisi ve modal yardımcı fiiller konuları üzerinde durulmuş, fiil birleşmelerinin tasnifi bu başlıklar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Yardımcı fiil yapılarının tek tek ele alındığı bu çalışmada, bu yapıların anlam alanları detaylı bir şekilde açıklanmış ve söz konusu yapılarla ilgili olarak Altun Yaruk'tan örnekler verilmiştir. Bu örneklerin günümüz Türk lehçelerine kaynaklık etmesi sebebiyle, dilbilimi konusu olan kılınış, görünüş, kiplik ve yardımcı fiillerin Türk dilleri üzerinden daha iyi araştırılabilmesi bakımından Türkoloji ve Dilbilimi alanlarına kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler

Fiil Birleşmeleri, Yardımcı Fiiller, Altun Yaruk, Eski Uygur Türkçesi, Kılınış, Görünüş, Kiplik.

ABSTRACT

ERSAN, Raziye. *Compound Verbs in Old Uyghur Turkish in the context of Altun Yaruk*, Master's Thesis, Ankara, 2015.

Compound Verbs is a subject that has recently become important in Turcology studies. There is not even a detailed study on Compound Verbs in Old Uyghur Turkish yet. In this study, Compound Verbs which is a new topic in Linguistics is discussed through Altun Yaruk which is an expansive work of Old Uyghur Turkish, and a comprehensive work in terms of Compound Verbs.

In this study, while Compound Verbs in Altun Yaruk is discussed, it is also deliberated on Actionality, Aspect, Modality, and Modal Verbs, and the categorization of Compound Verbs is carried out via these terms. In this study, Auxiliary verbs is examined one by one, and semantic fields of these forms are clarified in a detailed way. In addition, it is given examples from Altun Yaruk relevant to these forms as mentioned. Because of the fact that these examples constitute a source for Turkish dialects, it is expected that these examples would be a good source for Turcology and Linguistics studies so that Actionality, Aspect, Modality and Auxiliary Verbs are researched via Turkish dialects.

Key Words

Compound Verbs, Auxiliary Verbs, Altun Yaruk, Old Uyghur Turkish, Actionality, Aspect, Modality.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
TABLolar DİZİNİ	x
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	1
ARAŞTIRMANIN KORPUSU.....	1
ARAŞTIRMANIN İNCELEME YÖNTEMİ	4
1.BÖLÜM FİİL BİRLEŞMELERİ.....	7
1.1. FİİL BİRLEŞMELERİ İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR	11
1.2. METODOLOJİK SINIFLANDIRMA	15
2. BÖLÜM ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE FİİL BİRLEŞMELERİ	19
2.1. KILINIŞ GÖSTEREN FİİL BİRLEŞMELERİ	19
2.1.1. -B+BAR-	19
2.1.2. -A+BAR-	22
2.1.3. -A+BÊ:R-	24
2.1.4. -B+KÄL-	31
2.1.5. -A+KÄL-	33

2.1.6. -B+KA:L-	35
2.1.7. -A+KA:L-	36
2.1.8. -B+KO:D-	37
2.1.9. -A+KOD-	38
2.1.10. -A + TUT-	39
2.1.11. -A + ID-	47
2.2. GÖRÜNÜŞ GÖSTEREN FİİL BİRLEŞMELERİ	48
2.2.1. -B+OL(T)UR-	49
2.2.2. -B+TUR-	52
2.2.3. -A+TUR-	55
2.2.4. -B+YAT-	64
2.2.5. -A+YO:RI-	66
2.2.6. -B+YO:RI-	67
2.3. YETERLİK (OLANAKLILIK) KİPLİĞİ	69
2.4. MODAL YARDIMCI FİİLLER	90
2.4.1. -A + KÖR-	90
2.4.2. -A + TÜKET	91
2.4.3. Modal Saygı Fiilleri	92
2.4.3.1. yarlıka-	93
2.4.3.2. tegin-	94
2.4.3.3. yükün-	95
2.4.3.4. ötün-	95
SONUÇ	98
KAYNAKÇA	100
EK 1. Tez Orijinallik Formu	103
EK 2. Etik Kurul İzin Formu	104

KISALTMALAR DİZİNİ

AY: Kaya, Ceval, *Uygurca Altun Yaruk*, Ankara, TDK Yay. 1994.

AY-Ölmez: Ölmez, Mehmet, *Altun Yaruk III. Kitap* (=5. Bölüm), Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:1, Beytepe, Ankara 1991.

AY-Ayazlı: Ayazlı, Özlem. *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap*. TDK, 2012.

AY-Çetin: Çetin, Engin. *Altun Yaruk Yedinci Kitap*. Karahan Kitabevi, Ekim 2012.

AY- Gulcalı: Gulcalı, Zemire, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikayesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara, 2013.

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Kazak dilinden seçilmiş olanaklılık işaretleyicileri	77
Şekil 2. Türkiye Türkçesinden seçilmiş olanaklılık işaretleyicileri	77

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. (ı)p turı, (I)p yatır, (I)p oltırı und (I)p yüri art fiillerinin özellikleri.....	49
--	----

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Eski Uygur Türkçesi ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunluğu, metin yayımına yöneliktir. Her geçen gün de yeni metinler yayımlanmaktadır. Eski Uygur Türkçesinin bütün eserlerini kapsayan bir dil incelemesi ise tam anlamıyla daha yapılamamıştır. Dolayısıyla Eski Uygur Türkçesi üzerinde özellikle son yıllarda ülkemizde de yeni yeni çalışmaya başlanan dilbilimi incelemeleri azdır. Ülkemizde son dönemde fiil birleşmeleri gibi konular dilbilimi açısından incelenmektedir. Eski Uygur Türkçesindeki fiil birleşmeleri konusunu geniş açılardan inceleyen bir çalışma da elimizde bulunmamaktadır. Bu nedenlerle biz de araştırmamızda Eski Uygur Türkçesinin en hacimli ve standart dili en iyi gösteren eserlerden biri olan Altun Yaruk'taki fiil birleşmelerini göstermeye çalıştık.

Dolayısıyla tezimizin konusunu; Eski Uygur Türkçesine ait Budist çevre eseri olan Altun Yaruk'taki fiil birleşmeleri oluşturmaktadır. Bu inceleme sayesinde, Eski Uygur Türkçesine ait fiil birleşmelerinin incelenmesiyle birlikte, Eski Uygur Türkçesindeki kılınış şekilleri de ortaya konulmuş olacaktır. Fiil birleşmeleri sonucunda ortaya çıkan kılınışsal değerler ve anlamsal değişmelerin de ortaya konulmasıyla birlikte, bu çalışmanın, semantik bilimine de katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Altun Yaruk'ta yer alan fiil birleşmelerini incelerken, fiillerin hangi yollarla ve hangi koşullarda birleştiği de analiz edilmeye çalışılacaktır. Fiil birleşmeleri sonucunda ortaya çıkan yapıların tek tek incelenmesi, aynı zamanda bağlayıcı özellik taşıyan zarf fiil eklerinin de incelenmesine yardımcı olacaktır. Bu çalışmanın; fiillerin, birleşme esnasında kullandıkları ek ve şekillerin belirtilmesi aracılığıyla, modern dilbilimi konusu olan istem (valence) konusuna da kaynak sağlayacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMANIN KORPUSU

Bu çalışmamızda Eski Uygur Türkçesinin standart dilini yansıtan Altun Yaruk incelenecektir. Bu nedenle korpusumuzun temelini Altun Yaruk üzerine yapılan çalışmalar oluşturmaktadır.

Mahayana Budizmi'ne ait Altun Yaruk “Altın Işık” adıyla bilinen bu eserin tam adı *Altun önglög yaruk yaltrıklıg kopda kötrülmiş nom iligi*'dir (Bkz. Kaya; 1994). Eser, Çince'den çeviridir. Çevirmeni ise Şingko Şeli Tutung'tur. Eser, Budizm ile ilgili konular üzerine söylenmiş Buda'nın konuşmalarını ele alır. Buda'ya yöneltilen bir soru ile konuya girilir ve araya hikâyeler de katılarak Buda'nın ağzından cevaplandırılır. “Asıl Altun Yaruk, Çince paralelinde olduğu gibi, 10 kitap (Uyg. *tegziñç*) içine dağılmış 31 bölümden (Uyg. *bölük*) ibarettir. Petersburg nüshasına ayrıca, giriş (Uyg. *süü ülüş*) ve sevap yöneltimi (Uyg. *buyan evirmek*) bölümleri de eklenmiştir”(Kaya;1994:14).Eserin Rus bilim adamı Sergey Malov tarafından 1910 yılında Çin'in Gansu bölgesinde Budistlere ait bir tapınakta bulunduğu bilinmektedir. (Bkz. Yazlı; 2012: 1).

Altun Yaruk adlı eser üzerine, Türkiye’de ve dünyada birçok çalışma yapılmıştır. Eserin yazmasını bulan kişi olarak, eserin St. Petersburg nüshası üzerine çalışan ilk kişi olan Malov, Radloff ile birlikte eseri Uygur harflerine aktarmış ve yayımlamıştır. Eserin Berlin nüshası ise; ilk olarak F.W.K. Müller tarafından incelenmiştir (Uçar; 2013).

Bu çalışmada temel alınacak olan Altun Yaruk metni, Ceval Kaya'nın 1994'te yayımlamış olduğu, içerisinde giriş, metin ve dizin bölümlerinin bulunduğu *Uygurca Altun Yaruk* adlı eserdir¹. Bu eser, Radloff ve Malov'un yaptığı Uygur harfli yayının transkripsiyonu şeklindedir. Eserin giriş bölümünde, Altun Yaruk genel hatlarıyla tanıtılmış ve Altun Yaruk üzerine yapılmış çalışmalar kronolojik olarak verilmiştir. Eserin metin bölümünde, Altun Yaruk'un tam metninin Türkçe transkripsiyonu yer almaktadır. Eserin son kısmında ise *kelime dizini*, *çekim ekleri dizini*, *sıklık dizini* ve kelimelerin son seslerine göre alfabetik olarak yapılan *sondan dizin* bulunmaktadır.

¹ TDK Yayınları, Ankara.

Ceval Kaya, aynı zamanda Altun Yaruk'ta geçen tüm kelimeleri, kökenlerine göre sınıflandırmış, madde başı sayısı olarak ayrı ayrı belirtmiş ve bu bölümlerin yüzde oranlarını da ortaya koymuştur.

Altun Yaruk metninin çevirileri ve gerekli açıklamalar için ise bu çalışmada, yardımcı kaynaklar olarak Mehmet Ölmez², Engin Çetin³, Özlem Ayazlı⁴ ve Zemire Gulcalı⁵'nin eserleri kullanılmıştır. Mehmet Ölmez'in yayını Altun Yaruk'un 3. kitabını (5. Bölüm) kapsamaktadır. Çalışmasının girişinde metin ve metin üzerine yapılan çalışmalar hakkında genel bilgiler veren Ölmez, 3. kitabı, her bir satırın çevirisi karşısında olacak şekilde çevirmiş ve çalışmasının sonuna kelimelerin anlamlarını da açıklayan bir dizin eklemiştir. Çalışmanın sonunda ise Nobel Çevirisi, Çince metin ve Uygurca metnin tıpkıbasımları yer almaktadır.

Engin Çetin'in eseri Altun Yaruk'un yedinci kitabı üzerinedir. Altun Yaruk ile ilgili genel bilgilerle eserine giriş yapan Çetin, eserin Berlin ve St. Petersburg nüshalarından bahsetmiş ve bu nüshalar arasındaki sesbirimi, sözcük ve sözdizimi düzeyindeki farklılıklara değinmiştir. Yedinci kitabın içeriği, bu kitap üzerine yapılmış çalışmalar ve bu kitapta yer alan Budizme ait kavramlar ve varlıklara ilişkin bilgiler de veren Çetin, eserin manzum bölümlerini de ayrıca belirtmiştir. Bu çalışmada, eserin Çince metni ile Uygurca metninin uyumu ve ilgili metinlerdeki farklılıklar da ortaya konulduktan sonra, eserin Berlin yazmalarının yazı çevrimi, harfçevrimi ve karşılaştırmalı metin yer almaktadır. Eserin çevirisinden sonra, açıklamalar bölümü yer almaktadır. Çalışmanın dizin bölümünde ise, Uygurca dizin, Uygurca-Çince söz karşılıkları ve Çince-Uygurca söz karşılıkları bölümleri bulunmaktadır.

Özlem Ayazlı'nın 2012 yılında yayımladığı eseri ise Altun Yaruk'un altıncı kitabını kapsamaktadır. Bu eserde, altıncı kitabın çevirisini ve karşılaştırmalı yayını yapan Ayazlı, eserinin giriş bölümünde önce Budist Uygur Edebiyatı üzerine genel bilgiler

²Altun Yaruk III. Kitap (=5. Bölüm). Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:1, Beytepe, Ankara 1991.

³Altun Yaruk Yedinci Kitap. Karahan Kitabevi, Ekim 2012.

⁴Altun Yaruk Sudur VI. Kitap. TDK, 2012.

⁵Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikayesi. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara, 2013.

vermiştir. Altun Yaruk’a ait farklı okuyuşların ve bu okuyuşlar arasındaki farklılıkların belirtildiği eserde, Berlin fragmanlarının listesi ve harf çevrimi de yer almaktadır. Metin bölümünde, asıl metnin Uygurca satırlarının yanına, bu satırların denk geldiği Çince satırlar da eklenmiş ve bu satırların karşılaştırması yapılarak iki metin arasındaki farklılıklar da ortaya konulmuştur. Eserin açıklamalar bölümünde, altıncı kitabın çevirisi ve bazı Buda adları ile ilgili, Nobel çevirisinden de yararlanılarak hazırlanmış, metnin anlaşılmasını kolaylaştıracak açıklamalar yer almaktadır. Eserin son bölümünde ise İkilemeler Dizini, Uygurca-Çince ve Çince-Uygurca olmak üzere üç bölümden oluşan bir dizin, sonuç ve kaynakça bölümlerinin ardından, içerisinde metnin tıpkı basımlarının da yer aldığı Ekler bölümü mevcuttur.

Gulcalı’nın eseri ise Altun Yaruk adlı eserde 10. kitap 26. bölümde yer alan “Aç Pars” adlı hikayenin çevirisidir. Gulcalı eserinde önce Altun Yaruk’u ve bu eser üzerine yapılmış çalışmaları tanıtmış ve Aç Pars üzerine genel bilgiler vermiştir. Aç Pars’ın metninin ve çevirisinin bulunduğu eserin sonunda bir de dizin yer almaktadır.

Altun Yaruk hakkında bir kaynakça ortaya koyan Erdem Uçar’ın “*Altun Yaruk Sudur Üzerine Yapılan Çalışmalar Hakkında Açıklamalı Bir Kaynakça Denemesi*”⁶ adlı makalesi, bu eser üzerine yapılan diğer çalışmalar hakkında oldukça detaylı bilgiler sunmaktadır. Akartürk Karahan’ın “*Altun Yaruk ile İlgili Türkiye’deki Çalışmalara Bir Bakış*”⁷ adlı çalışması ise; eser üzerine Türkiye’de yapılan çalışmaları özetlemektedir.

ARAŞTIRMANIN İNCELEME YÖNTEMİ

Araştırmanın ilk aşamasında, literatür taraması yapılmış; ilgili dilbilimsel kaynaklardan fiil birleşmeleri ve bu konuyu yakından ilgilendiren diğer konular ile ilgili görüşler derlenmiştir. Bu dilbilimsel bilgiler ışığında; Altun Yaruk adlı eser, çevirileriyle de karşılaştırılarak taranmıştır.

⁶ Türok, Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 2013. Yıl:1 Sayı:1 s. 227-251.

⁷Dil Araştırmaları, Sayı: 12 Bahar 2013, s. 277-287.

Eserdeki fiil birleşimi örnekleri, bağlam içerisinde ele alınmış olup, fiil birleşimleri ile birlikte, belli kalıpların ortaya çıkarılmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca; hangi fiillerin hangi fiillerle ve hangi zarf fiil ekleriyle birleştirildiğine dikkat edilmiş; tasnif sırasında, istem konusuna da kaynaklık edebileceği düşüncesiyle benzerliklerin ortaya konulmasına özen gösterilmiştir.

Çalışmamızda özellikle yazı çevriminde karışıklık olmaması amacıyla Altun Yaruk'un tamamının yazı çevrimini yapmış olan Ceval Kaya'nın çalışması, (AY) kısaltması ile kullanılmıştır. Ölmez, Ayazlı, Çetin ve Gulcalı tarafından Altun Yaruk'un çeşitli bölümleri ile ilgili yapılan çalışmalarda çeviri de bulunmaktadır. Bu nedenle AY'den yaptığımız örnek taramaların çevirilerinde Ölmez, Ayazlı, Çetin ve Gulcalı kullanılmışsa onları; yoksa kendi yaptığımız çeviriler kullanılmıştır.

Çalışmamızda metin taraması gerçekleştirdiğimiz ve sınıflandırmada örnek aldığımız Altun Yaruk yayımları ile ilgili çalışmalar ve kısaltmaları şunlardır:

AY: Kaya, Ceval, *Uygurca Altun Yaruk*, Ankara, TDK Yay. 1994.

AY-Ölmez: Ölmez, Mehmet, *Altun Yaruk III. Kitap (=5. Bölüm)*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:1, Beytepe, Ankara 1991.

AY-Ayazlı: Ayazlı, Özlem. *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap*. TDK, 2012.

AY-Çetin: Çetin, Engin. *Altun Yaruk Yedinci Kitap*. Karahan Kitabevi, Ekim 2012.

AY- Gulcalı:Gulcalı, Zemire, *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikayesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara, 2013.

Çalışmanın tasnifi için; Faruk Gökçe'nin *Gramerleşme Teorisi ve Türkçe Fiil Birleşmeleri* adlı kitabında uyguladığı tasnif sistemi esas alınmıştır. Gökçe'nin tasnifinde bulunmayan örnekler bu tasnife eklenmiştir. Araştırmanın konusundan, taranacak olan temel kaynaktan ve çalışmanın yönteminden bahsedildikten sonra; fiil birleşmeleri konusu kısaca özetlenmiştir. İkinci bölümde ise yardımcı fiillerin A ve B şeklinde sembolleştirdiğimiz ünlü ve ünsüz zarf-fiil ekleri ile birleşmeleri sonucunda

ortaya çıkan kılınış ve görünüş zamanlı değerleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca kılınış ve görünüş işaretleyicilerinin dışında kalan, yeterlik kipliği bildiren ve modal yardımcı fiil olarak işlev gören fiil birleşmelerine de yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde; ulaşılan bilgiler ışığında elde edilen sonuçlar ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonunda, kaynakça bölümü bulunmaktadır.

1.BÖLÜM

FİİL BİRLEŞMELERİ

Bu çalışmada ele alınan fiil birleşmeleri yapıları, her iki unsuru da fiilden oluşan fiil + fiil yapılarını ifade etmektedir. Birleşik fiiller başlığı altında bulunan; fakat ad + fiil şeklinde oluşturulan fiil birleşmeleri, bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Almanca karşılığı *Verbalkompositionen, Hilfsverbverbindungen*; İngilizce karşılığı ise *descriptive verbs, compound verbs* olarak bilinen bu tür fiil birleşmeleri, Türkiye Türkolojisi'nde *art-fiiller* ya da *tasvir fiilleri* olarak da adlandırılmaktadır. Ancak bu noktada, birinci fiilin ikinci fiili içerik bakımından açıkladığı fiil birleşmesi yapısı ile ana fiilin temel anlamını koruduğu ve sonrasında bir zarf fiil eki ile eklenen yardımcı fiilin temel anlamını kaybederek, ana fiili kılınış yönünden nitelediği yapı arasındaki ayrımı iyi yapmak gerekmektedir. Bu nedenle bu çalışmada; ana fiili kılınış yönünden niteleyen yapılar için *art-fiil*, diğer fiil birleşmeleri için ise *fiil birleşmesi* terimi kullanılacaktır.

Fiil birleşmeleri; birden fazla fiilin, ünlü veya ünsüz zarf fiil eki yardımıyla birbirlerine bağlanması yoluyla oluşur. Gökçe'nin (2013: 45) Johanson'dan alıntılıdığı şekliyle “*Türk dilinde ünlü ve ünsüz zarf-fiil eklerini alan bağımsız sözlük birimsel bir fiil ile kendisinden hemen sonra gelen ve bir ana cümlemin yüklemi olabilme yeteneğini kaybetmiş olan sınırlı sayıdaki yardımcı fiilin birleşmesi*” olarak açıklanabilen fiil birleşmeleri, bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Fiil birleşmeleri oluşturulurken, yalnızca belirli zarf fiil ekleri kullanılır. Bacanlı, söz konusu ekleri şu şekilde belirtmiştir: “*Çağdaş ve tarihî Türk lehçelerinde genel olan fiil birleşmelerinde sentaktikbütünlüğü -A (-I /-U , -A) veya -B ((X)p /(X)b) zarf fiil ekleri sağlar*” (2013:28). Bu eklerin kullanımlarına göre oluşan temel fark şu şekilde özetlenebilir: -A zarf fiil eki, bir olayın gerçekleştiği süre zarfı boyunca geçen zamanı işaret ederken, -B zarf fiil eki ise kılınış türüne bağlı olarak, söz konusu olayın kritik sınırı aştıktan sonraki zamanını işaret eder. Kısaca, -A zarf fiil eki ara sınırlılığı, -B zarf fiil eki ise art sınırlılığı gösterir. Ancak bu ayrım, günümüz Türkçesinde kesinliğini yitirmiştir (Bkz. Gökçe; 2013).

Türkçe zarf fiil yapıları, gerek şekil gerekse sözdizimi bakımından farklılıklar göstermektedir. Johanson (1995b), bu farklılıkları, 4 temel seviyede incelemiş, Gökçe (2013) ve Bacanlı (2014) da çalışmalarında bu dört seviyeye yer vermiştir:

1. Seviye 1

Seviye 1’de temel fiil ve zarf fiil yapısının her biri açıkça gösterilse de gösterilmese de her ikisi de belirli bir özneye sahip olan yüklem görevindedirler. Johanson’ın bu seviye için verdiği örnek şu şekildedir (1995b: 314):

Ali gel-ince Osman şaşır-d-ı.

Zarf Parçası Temel Parça

‘When Ali came, Osman was surprised’.

Bu seviyede temel olan ayırıcı özellik, temel parçanın da zarf parçasının da kendine ait anlam ve işlevlerinin olmasıdır. Bu iki öge farklı kişilerin farklı eylemlerini ifade eder ve sıralı cümle oluşturur.

2. Seviye 2

Seviye 2’de temel parça ile zarf parçası aynı özneye sahiptir. Yani, her iki eylemi gerçekleştiren, aynı kişidir. Aşağıdaki cümle, bu seviyeye örnektir:

Ali gel-ince şaşır-d-ı.

Zarf Parçası Temel Parça

‘When Ali came, he was surprised’ (Johanson, 1995b: 314).

Johanson’un bir başka çalışmasında (1991: 101) 2. seviye için verdiği bir başka örnek ise şu şekildedir:

Kız evden çıkıp okula gitti.

Zarf Parçası Temel Parça

‘Das Mädchen verließ das Haus und ging zur Schule’.

Seviye 1 ile Seviye 2 arasındaki temel farkın öznenin kaynaklandığı açıksa da Türkiye Türkçesinde öznesiz cümlelerin de kurulabileceği göz önüne alındığında, bu tür

durumlarda bu iki seviyeyi birbirinden ayırt etmek oldukça güç olacaktır. Örneğin; *Ayşe girince oturdu* cümlesinin Seviye 1'e göre mi Seviye 2'ye göre mi anlaşılacağı bilinmemektedir. Ayşe girince bir başkası mı oturmuştur, yoksa Ayşe girdikten sonra oturma eylemini mi gerçekleştirmiştir? Bu sorunu irdeleyen Gökçe, bu soruna cevap olarak Johanson'un "*Zarf Parçası ile Temel Parça arasına vurgu kalıpları, duraklamalar ve özne-konu konumu, olumlu ve olumsuz alt sıralayıcılar vb. türünden unsurların yerleştirilmesi ya da genel olarak metin bağlamı, sınır işaretleri işlevi görebilirler*" sözlerini ele almıştır (2013: 47). Yani yukarıdaki örnek cümle işitildiğinde kullanılan vurgu, yahut metin içerisinde okunduğunda, metnin bağlamından çıkarılacak anlamlar bu karışıklığı önlemeye yardımcı olacaktır.

3. Seviye 3

Bu seviyede iki parça birleşerek tek bir yüklem öbeği oluşturmaktadır ve aynı özneye sahiptir. Bu iki parçanın arasına farklı öğelerin girmesi sınırlanmıştır. Bu seviyede, birleşen iki parça sözcükselleşmeye doğru bir eğilim göstermektedir. Johanson bu seviye için '*alıp gel-*' ve '*olup bit-*' örneklerini vermiştir (1995b: 315).

Burada dikkat edilmesi gereken husus, fiil birleşmesindeki niteleme yönüdür. Art-fiil yapılarındaki niteleme yönünün tam tersi olarak, buradaki niteleme yönü ön fiil → temel fiil şeklindedir. Gökçe'nin aktardığına göre, Csátó, diğer fiillerin yanında Standart Türkiye Türkçesinde bu seviyenin ortaya çıkmasında tut- ve al- fiillerinin önemli bir rol oynadığını vurgulamıştır ve bu her iki fiilin, temel parçada yer alan eylemin ya da durumun "aniden ve beklenmedik bir şekilde" gerçekleştiğini belirtmiştir (2013: 48).

Gökçe'nin aktardığı haliyle, Csátó'nun bu seviye için verdiği örnekler şu şekildedir:

STTü. *Tut-up çık-tı* "(aniden/ani bir kararla) çıktı"

STTü. *Al-dı yürü-dü* "(hızlı bir şekilde) ilerledi / başarıya ulaştı" (2013: 48).

Örneklerde de görüldüğü gibi art-fiillerin aksine, üçüncü seviyedeki zarf parçası, temel parçayı nitelemektedir ve niteleme yönü soldan sağa şeklindedir.

4. Seviye 4

Bu seviyede, temel parça art-fiil, zarf parçası ise temel fiildir. Art-fiil, zarf fiil eki almış olan temel fiilden sonra gelir ve bu temel fiili kılınış yönünden niteler. Bu seviyede, bu iki parça arasına başka bir öge giremez ve bu birleşmeler çoğu kez kalıp fiiller oluşturur: *bakakal-,yapabil-* vb. Johanson, bu seviyeyi aşağıdaki örnekle açıklamıştır (1995b: 315):

Oqu-p tur-du.

‘He kept reading.’ (Seviye 4)

‘He read and (then) stood up.’ (Seviye 2)

Bu örnek üzerinden Johanson, aynı zamanda Seviye 2 ve Seviye 4’ün farklarını da göz önüne koymuştur.

Gabain ise, *Türkçede Fiil Birleşmeleri* adlı makalesinde, fiil birleşmelerini üç grupta incelemiştir: “*Bunlar I. esas manayı taşıyan bir fiil ile bir yardımcı fiilden, II. bir esas fiil ile bir deskriptif fiilden veya III. bir esas fiil ile modal bir yardımcı fiilden meydana gelebilir*” (1988: 16-27). Gabain’in I. gruba verdiği örnekler, Eski Türkçe’de esas bir fiil iken Türkiye Türkçesinde tek başına bir anlam sağlamayan fiillerdir. Bu tür fiillere örnek olarak; günümüzde –dir ve i- şekillerinin gramatikalleşmeye uğramamış şekilleri olan *turur* ve *er-* yapıları verilebilir. Örneğin; *sevdim erse* → *sevdim ise* → *sevdimse*; *sevmişim turur* → *sevmişim-tur* → *sevmişimdir*. Bu gruba giren örnekler; Eski Türkçede, birden fazla fiilin birleşmesinden oluşan yapılara örnek gösterilebilirse de Türkiye Türkçesinde, bu sınıflandırmaya dahil edilemez. II. grupta yer alan fiil birleşmeleri, kılınış bildiren; yani esas fiilin iç zamansal özelliğini etkileyen art-fiillerden oluşan bir yapıdır. Bu yapıda; deskriptif (Kılınış bildiren fiil, art-fiil olarak da adlandırılabilir.) fiil, esas fiilin iç zamansal anlamını; dönüşümlü, dönüşümsüz, bitimli, bitimsiz, anlık, süregelen gibi anlamlar bakımından derinleştirir. Bu yapı meydana gelirken, ikinci fiil, kendi anlamını yitirir. Bu yapıya örnek olarak; *koyuver-, olagel-, şaşakal-* vb. verilebilir. Gabain’in sınıflandırmasının son bölümünü oluşturan III. yapı ise; bir esas fiil ile bir modal fiilden oluşur. İngilizcedeki *will, can, must*; Almancadaki *werden, können, müssen* gibi fiillerin örnek verilebileceği bu gruba; Gabain’in

Türkçeden verdiği örnekler şu şekildedir (1988: 24): *yuyunu başla-*, *isteyü git-*, *saklayu bil-*, *ala gör-*.

Fiil birleşmelerinde diğer bir önemli konu da niteleme ilişkileridir. Kılınış gösteren bir art-fiil yapısı olan *gidedur-* fiilinde *dur-* fiili temel parça, *git-* fiili ise zarf parçasıdır. Bu yapıda, zarf parçası sözdizimsel olarak temel parçayı tamamlıyor gibi görünse de aslında temel parça zarf parçasını tamamlamaktadır. Buradaki *dur-* fiili ayrı bir eylemi ifade etmeyip, zarf parçasındaki fiili kılınış yönünden nitelemektedir. Sözdizimi açısından Türkçenin soldan sağa yapılan genel niteleme ilişkisine aykırı olan bu durum, Türkçenin sözdizimi yapısında önemli bir değişiklik meydana getirmektedir. Yani bu tür örneklerde, Türkçenin genel sözdizimi kuralının aksine tamlanan, tamlayandan önce gelmektedir. Yukarıda ele alınan seviye 1, 2 ve 3'teki niteleme ilişkileri Zarf Parçası => Temel Parça şeklinde iken, seviye 4'te bu durumun tam tersi olarak Zarf Parçası <= Temel Parça şeklindedir (Bkz. Gökçe; 2013: 50).

Fiil birleşmelerini ve sonucunda ortaya çıkan anlam ayrımlarını etkileyen birçok unsur vardır. Zarf fiil ekleri, sözdizimi, tonlama, niteleme yönü bu unsurlardandır. Bu çalışmada, fiil birleşmeleri incelenirken fiil birleşmelerini sağlayan zarf fiil eklerinin yanı sıra bu tür unsurlara da dikkat edilecek, ayrıntılı bir tasnif yapılmaya çalışılacaktır.

1.1. FİİL BİRLEŞMELERİ İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

Fiil birleşmeleri konusu, genellikle gramer kitaplarında kısaca anlatılıp geçilmiştir. Ayrıntılı olarak yalnızca bu konuyu ele alan akademik yayımların sayısı oldukça azdır. Fiil + fiil birleşmeleri, ya “birleşik fiiller”in bir alt başlığı olarak ya da kendisi zaten bu konunun bir alt başlığı olan “kılınış kategorisi”yle birlikte incelenmiştir.

Fiil birleşmeleri konusunu geniş kapsamlı bir şekilde ele alan Faruk Gökçe'nin *Gramerleşme Teorisi ve Türkçe Fiil Birleşmeleri* adlı kitabı, dilbiliminin bir konusu olan gramerleşmeyi temel alarak fiil birleşmelerini örneklerle birlikte açıklamaktadır. Bu konulara ilişkin önemli kaynaklardan da bahsedilen bu kitapta, fiil birleşmeleri konusunda yapılan çalışmalar da ele alınmıştır.

Faruk Gökçe, eserinde fiil birleşmeleri ile ilgili olarak yapılan yerli ve yabancı kaynakları geniş bir şekilde açıkladığı için biz burada belli başlı çalışmalar hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz (Bkz. Gökçe 2013).

Fiil birleşmeleri konusunu yardımcı fiiller üzerinden detaylı bir şekilde inceleyen ilk eser Reşit Rahmeti Arat'ın 1928 yılında yayımladığı *Die Hilfsverben und Verbaladverbien im Altaischen*⁸ adlı makalesidir. Arat bu çalışmasında, Eski Türkçe ve diğer Türk lehçelerinden de aldığı örneklerle Altay Türkçesindeki yardımcı fiil ve zarffiil yapılarını ele almıştır. Çalışmasının başında Arat yardımcı fiilleri, anafiilden önce gelerek zarffiil eki ile ana fiile bağlanan ve ana fiili içerik bakımından açıklayan fiiller ile ana fiilden sonra gelerek ana fiili zamansal açıdan tasvir eden fiiller olmak üzere ikiye ayırmıştır. Çalışmasının ilk bölümünde Arat, fiil birleşmelerini art-fiil ve önfiil olmak üzere iki şekilde gruplandırmıştır. Art-fiil ve önfiillerin kullanımına göre bazen ana fiil bazen yardımcı fiil olabileceğini açıklayan Arat, bu kullanımlarla ilgili örnekler vermiş ve tonlama gibi yan etmenlerin de anlamı etkileyebileceğini belirtmiştir. Arat, çalışmasında Altay Türkçesindeki birçok fiili ele almış ve her bir fiilin ünlü ve ünsüz zarf fiil ekleriyle kullanımlarından doğan anlam farklılıkları üzerinde durmuştur. Çalışmasında yardımcı fiilleri, istek ve yeterlik fiilleri ile tasvir fiilleri olmak üzere iki başlık altında ele almış, aynı zamanda ünlü ve ünsüz zarffiil ekleriyle yapılmış olan zarffiilleri de başka bir başlıkta toplamıştır.

Fiil birleşmeleri konusundaki bir diğer önemli çalışma ise Gabain'in *Türkçede Fiil Birleşmeleri*⁹ adlı makalesidir. Gabain, bu makalesinde, fiil birleşmelerini üç grupta incelemiştir. Arat'ın çalışmasındaki tasvir fiilleri ve modal fiillerden başka, Gabain, gruplandırmaya bir esas fiil ile bir yardımcı fiilden oluşan ve daha çok Eski Türkçede bulunan bir kategoriyi de dahil etmiştir. Ör: *sevmişim turur* (Gabain; 1988: 18). Bahsettiği üç kategoriyi, belli fiillerle oluşturduğu örneklerle destekleyen Gabain, çalışmasının sonunda *tamir et-* örneğinde olduğu gibi birleşik fiil yapısı olan fakat bir

⁸ Makaleler Cilt I, TKAE, Ankara 1987.

⁹ TDAYB 1953. TDK Yayınları, 1988.

isim ve bir fiilden oluşan yapıların, fiil+fiil birleşmelerinden ayrılması gerektiğini belirtmiştir.

Bu konudaki bir diğer önemli eser ise Schönig'in *Hilfsverben im Tatarischen, Untersuchungen zur funktionsweise einiger Hilfsverbverbindungen*¹⁰ adlı çalışmasıdır. Schönig, bu çalışmasında Tatar Türkçesindeki yardımcı fiil yapılarını ele almıştır. Çalışmada, ünsüz –B ve ünlü –A zarffiil ekleri ile birleşen yardımcı fiiller üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda Schönig, yardımcı fiil yapılarını ele alırken fiillerin iç zamansal özelliklerini de dikkate alarak ana fiildeki eylemin kılınış yönünden türünü de belirtmiştir.

Johanson da Türkçe fiil birleşmeleri üzerine birçok çalışma yapmıştır. *On Turkic Converb Clauses*¹¹, *On Gerundial Syntax in Turkic*¹², *Zur Typologie Türkischer Gerundialsegmente*¹³ ve *Mehrdeutigkeit in der Türkischen Verbalkomposition*¹⁴ adlı çalışmaları bunlardan bazılarıdır. Bu çalışmalarında Johanson, fiil birleşmelerini dört seviyede incelemiş ve bu seviyeleri örneklerle açıklamıştır.

Türkçe fiil birleşmelerini ele alan bir diğer çalışma da Yuldaşev'in *Analitičeskiye Formy Glagola v Tyurkskix Yazıkax*¹⁵ adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada Yuldaşev, Türkçe fiil sistemlerinde görünüş kategorisini ele almış ve Rusça ile karşılaştırmalı olarak incelemiştir.

¹⁰ Franz Steiner Verlag, Weisbaden, 1984.

¹¹ Haspelmath, Martin & König, Ekkehard (ed.), *Converbs in cross-linguistic perspective: Structure and meaning of adverbial verb forms - adverbial participles, gerunds. Empirical approaches to language typology* 13. Mouton de Gruyter, Berlin & New York: 313-347, 1995.

¹² CSATÓ, É. Á., JOHANSON, L. "On gerundial syntax in Turkic", Akiner, Shirin & Sims-Williams, N. (ed.) *Languages and scripts of Central Asia. School of Oriental and African Languages. London: 52-60, 1997.*

¹³ Türk Dilleri Araştırmaları 1: 98-110, 1990.

¹⁴ Erdal, Marcel & Tezcan, Semih (ed.), *Beläk Bitig: Sprachstudien für Gerhard Doerfer zum 75. Geburtstag, Turcologica* 23. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden: 81-101, 1995.

¹⁵ *Analitičeskiye Formy Glagola v Tyurkskix Yazıkax*. Izdatel'stvo Nauka. Moskva, 1965.

Nurettin Demir'in *Postverbien im Türkisch*, *Unter besonderer Berücksichtigung eines südanatolischen Dialects*¹⁶ adlı çalışması da Anadolu ağızlarında ve Standart Türkiye Türkçesinde art-fiilleri inceleyen temel bir çalışmadır. Alanya ağızlarından derlediği art-fiilleri görünüş zamanlı ve kılınış zamanlı olmak üzere iki grupta inceleyen Demir'in bu çalışması, yüzeysel yapıda benzer gibi görünen fiil birleşmelerinin, tonlama ile birlikte farklı anlamlarının olabileceğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Faruk Gökçe'nin sözünü ettiği, fiil birleşmeleri konusunda çalışmış olan diğer araştırmacılar ise Nasilov, Ablahat İbrahim, Kerim Demirci, Michelle Bridges, Anderson, M. M. Tulum, Birsal Karakoç ve Eyüp Bacanlı'dır (2013: 7-13). Ancak fiil birleşmeleri konusunun yalnızca bir kısmını karşılayabilecek olan bu ve bu konudaki diğer çalışmalar, daha çok birleşik fiiller ve kılınış kategorisi üzerinedir.¹⁷

¹⁶Turcologica 17. Harrassowitz Verlag. Weisbaden, 1993.

¹⁷Anderson, Gregory D. S. *Auxiliary Verb Constructions in Old Turkic and Altai-Sayan Turkic*. Unpublished lecture held at the Frankfurt VATEC- Symposium.

Bacanlı, Eyüp. *Güney Sibirya Türk Dillerinde Birleşik Fiillerle İlgili Teorik Sorunlar*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt:6 Sayı:24. Kış 2013.

Bacanlı, Eyüp. *Kılınış Kategorisi ve Altaycada Kılınış Belirleyicisi olarak Art Fiiller*. TDK Yay. Ankara, 2014.

Bayraktar, Nesrin. Orta Türkçede Fiilimsiler. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Ankara, 2000.

Bridges, Michelle. *Auxiliary Verbs in Uyghur*. University of Kansas, UMI Press, 2008.

Demir, Nurettin. *Birleşik Fiiller ve Vurgu*. TDAYB 1997, TDK Yay. Ankara, 1998.

Demirci, Kerim. *Descriptive Verbs in Kazakh*. University of Wisconsin-Madison. UMI Press, 2003.

Demirez Güneri, Aysun. *Yeni Uygur Türkçesinde Tabanlaşmış Birleşik Fiiller*. Gazi Türkiyat, Güz 2013/13: 59-80.

İbrahim, Ablahat. *Meaning and Usage of Compound Verbs in Modern Uyghur and Uzbek*. University of Washington. UMI Press, 1995.

İlhan, Nadir. *Birleşik Fiil Kuruluşunda A-I-U*. Türk Dili. Ağustos, 2001. S. 596, 177-182.

Karadoğan, Ahmet. *Türkiye Türkçesinde Kılınış*. Divan Kitap. Ankara, 2004.

Karakoç, Birsal. *Das finite Verbalsystem im Nogaischen*. Turcologica 58, Harrassowitz Verlag. Wiesbaden, 2005.

Merhan, Aziz. *Atabetü'l-Hakayık'ta Birleşik Eylemler*. Bilig Bahar 2009. S. 49: 101-112.

Merhan, Aziz. *Özbek Dilinde Betimleyici (Deskriptif) Fiiller*. TUBA/JTS 32/I, 2008.

Nasilov, D. M. "Formı Virajeniya Sposobov Glagol'nogo Deystviya v Altayskix Yazıkax", Sunik, O. P. (ed.) *Oçerki Sravnitelnoy Morfologii Altayskix Yazıkov*. Akademiya Nauk SSSR. Leningrad: 88-177, 1978.

Tulum, M. M. *Özbekçede Tasvir Yardımcı Fiilleri*. İstanbul, 1997.

Yiğitbaşı, Hatice. *Bugünkü Uygur Türkçesinde Birleşik Fiiller*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1991/ I-II'den ayrı basım, TTK Basımevi, Ankara 2003. s.366-380.

1.2. METODOLOJİK SINIFLANDIRMA

Bu çalışmada, Altun Yaruk'ta geçen fiil birleşmelerinin tasnifi yapılırken, Faruk Gökçe'nin sınıflandırma yöntemi model alınmıştır. Gökçe, Türkçe Fiil Birleşmeleri konusunu, gramerleşme temelinde ele alırken öncelikle yardımcı fiilleri, kılınış türlerini ve görünüş zamanlı kategorileri işaretleme eğilimine göre iki gruba ayırmıştır. Bu tasnife göre, birinci grupta, ana fiildeki eylemi tasvir eden kılınış türlerini işaretleyen yardımcı fiiller yer almaktadır: bar-, bè:r-, käl-, kè:t-, ka:l-, kod-, ya:z-. İkinci grupta ise kılınış türlerini işaretleme işlevlerinden çok görünüş zamanlı kategoriler olarak işlev gören yardımcı fiiller bulunmaktadır: tur-, yat-, ol(t)ur-, yo:rı-.

Bu tasnifi daha iyi anlamak için kılınış ve görünüş kavramlarına yakından bakmak gerekmektedir. Yabancı kaynaklarda Actionality, Aktionsart olarak adlandırılan kılınış, fiillerin iç zamansal özelliklerinin işaretlenmesidir. Karadoğan, kılınış teriminin tanımını “*Kılınış, bir fiilin iç zamanıdır*” şeklinde yapmıştır (2009: 7). Aslan Demir de kılınış konusunun, “*fiilin iç zaman yapısını ve evrelerini*” ele aldığını dile getirmiştir (2013: 69). Kılınış teriminin fiillerin iç zamansal yapılarını ifade etmesi sonucunda, farklı fiillerin farklı zaman yapılarına sahip olmaları nedeniyle farklı kılınış türleri ortaya çıkmıştır. Bacanlı'ya göre;

“Kılınıştaki ayrımlar fiilin karşıladığı eylemin, ontolojik olarak kritik ve belirgin bir başlangıca veya bitişe sahip olup olmaması, yoğunluğu, sürati, beklenmezliği, kısa veya uzun süreli oluşu, yeniden yapılması, baştan sona bitirilmesi, sonuna dek ifa edilmesi, aşırılığı, tek kereliği veya tekrarlı karakteri gibi nicelik ve nitelik özelliklerine göre yapılır” (2014: 31).

Uğurlu ise, fiil tabanlarını kılınış yönünden sınıflandırmak için Johanson'un tasnifini tercih ettiğini belirtmiş ve kılınış türlerinin ayrımını Ön sınırı vurgulayanlar, Son Sınırı Vurgulayanlar, Sınır Vurgulamayanlar olmak üzere üç grupta açıklamıştır. Bu grupların birine dahil olan eylemlerin ayrıca ‘bir anda’ (Puntualität), ‘uzun sürede’ (Dauer), ‘bir seferde’ (Einmaligkeit) ve ‘tekrarlanmayla’ (Wiederholung) cereyan edebileceğine ve

‘sık sık yapılma’ (Habitualit t), ‘oluşmaya başlama’ (Ingressivit t) veya ‘bir sonuca yol açma’ (Resultativit t)  zelliklerini gösterebileceğine değinmiştir (2003: 5). Karadoğan da kılınış türlerini aynı şekilde adlandırmıştır (2009). Aslan Demir (2013: 70) fiilleri kılınış açısından sınıflandırırken ‘ n dönüşümlü, son dönüşümlü, dönüşümsüz’ terimlerini kullanırken, Bacanlı (2014: 63) ‘dönüşümlü (+d), dönüşümsüz (-d), başlangıç dönüşümlü (+başd), bitiş dönüşümlü (+bitd)’ terimleriyle ifade etmiştir. Bacanlı’nın açıklamasına göre, kılınış türleri temelde ikiye ayrılacak fakat ayrıntıda hal, faaliyet, tek-kerelik, başlangıç dönüşümlü ve bitiş dönüşümlü olmak üzere beşe ayrılacaktır (2014: 63).

Kılınışa göre öznel bir bakış sonucunda ortaya çıkan görünüş kavramı ise, “ ekime uğramış fiilin taşıdığı kavramda süreç bakımından konuşanın özel bir başkalaşım yapmasıdır. Nesnel değil, özneldir; mastarda değil, çekim şekillerinde bulunan bir i  anlamdır” (Dilaçar; 1974: 161). Uğurlu, görünüş sözcüğünün yapısında d n ş l k anlamı olduğundan ve bu nedenle bu sözcüğün *Aspekt* terimini karşılayamayacağından bahsetmiş ve bu terim için *Bakış* sözcüğünü önermiştir (2003: 3).

Kılınış ve görünüş kavramlarının ayırımını yapmak, fiil birleşmelerinin tasnifi sırasında büyük önem arz etmektedir. Aslan Demir, ‘görünüş ve zaman’ın gramatikal, ‘kılınış’ın ise leksikal bir kategori olduğunu dile getirmiştir (2013: 69). Dilaçar ise bu ayırımın nesnellik ve öznellik ayırđına dayandığından söz etmiş ve kılınışın fiil mastarının bildirdiği anlama bağlı bir süreç t r  olduğunu açıklayarak bunun konuşan-işitenle öznel bir ilgisinin bulunmadığını belirtmiştir (1974: 161). Bacanlı’ya göre de “Görünüş bir dil bilgisel kategori, kılınış ise fiil leksemlerinin ve eylem öbeklerinin içsel olarak taşıdıkları eylem tarzı özelliklerini içeren ve bunların tasnif edilmesini  ng ren sözlüksel bir kategoridir. Görünüş, olaya zaman hattı üzerinde nasıl bakıldığıyla ilgiliyken kılınış eylemin yapılış tarzı, akışı, gerçekleşme şekli ve evre yapısıyla ilgilidir” (2014: 30). Kılınış, görünüş ve zaman kavramlarının ayırımını yapmak için Dilaçar’ın verdiği ‘başlıyorum’ ve ‘yürüyorum’ örneklere bakmak faydalı olacaktır. Dilaçar’ın açıklamasına göre, *-(I)yor* eki s rekli lik bildirir; fakat fiillerin i  zamansal özelliklerinden dolayı bu iki fiildeki s rekli lik kavramı aynı şeyi ifade etmemektedir.

Dilaçar'ın dediği gibi “*başlamak sürekli olmaz, yürümek ise daima sürekli*dir” (1974: 163).

Faruk Gökçe (2013) de fiil birleşmelerini sınıflandırırken, yardımcı fiilleri kılınış ve görünüş işaretleyicileri olarak ikiye ayırmıştır. Fakat Gökçe'nin tasnifine dahil ettiği bazı fiil birleşmesi yapıları, Altun Yaruk'ta tanıklanmadığı için bu çalışmaya dahil edilmemiştir. Bu yapılar, *B + BER-*, *B + KET-*, *A + KET-* ve *A + YAZ-* yapılarıdır. Gökçe, *B + BER-* yapısı için bir Eski Uygur Türkçesi metni olan Maitrisimit'ten “*Äçimiz Sintar Şalikā bitigāli aydımız, ‘başlap bēriḡ’ tēp*” örneğini vermiştir (2013: 86). Altun Yaruk adlı eserde bu yapıya ilişkin bir örneğe rastlanmamış olursa da Gökçe'nin örneği, Eski Uygur Türkçesinde bu yapının mevcut olduğunu göstermektedir. Gökçe'nin *B + KET-* yapısı için Altun Yaruk'tan verdiği “*Törüg kılıp yunsun arıtınsu /.../ igigi agrıḡı kitgey*” örnek ise temel parça ile zarf parçası arasında başka unsurların bulunması ve bu çalışmanın *fiil + zarf-fiil eki + fiil* yapılarını ele alması nedeniyle, bu çalışmada dikkate alınmamıştır.

Buna karşın, Altun Yaruk'ta rastladığımız *tut-* ve *id-* yardımcı fiillerinin çeşitli kaynaklarda da kılınış işaretleyicisi olarak ele alınması nedeniyle, bu fiiller, Gökçe'nin tasnifinde bulunmamasına rağmen bu çalışmada Kılınış Gösteren Fiil Birleşmeleri başlığı altında incelenmiştir. Gökçe'nin bu yardımcı fiilleri, Gökçe'nin çalışmasının gramatikleşme konusuyla sınırlandırılmış olması bakımından çalışmasına dahil etmediği düşüncesindeyiz.

Altun Yaruk, fiil birleşmeleri açısından oldukça zengin bir eser olup, kılınış ve görünüş bildiren fiil birleşmeleri dışında da fiil birleşmesi yapılarını içermektedir. Faruk'un tasnifinin dışında kalan fiil birleşmesi yapıları sınıflandırılırken, Gabain (1988)'ın tasnifi esas alınmıştır. Gabain, Fiil Birleşmeleri (1988) adlı çalışmasında, bu yapıları üç grupta incelemiştir. Bunlar, 1. Esas anlamını koruyan bir fiil ve yardımcı fiilin birleşmesi sonucu oluşmuş, 2. Bir esas fiil ve bir deskriptif fiilin birleşmesi sonucu oluşmuş, ve 3. Bir esas fiil ile bir modal yardımcı fiilin birleşmesi ile oluşmuş yapılardır (1988). Tasvir fiilleri, Gökçe'nin tasnifine göre gruplandırıldığı için, bu çalışmada, modal yardımcı fiil yapıları, Gabain'dan esinlenilerek ayrı bir başlık altında ele

alınmıştır. Altun Yaruk'ta sıklıkla geçen saygı fiilleri (yarlıka-, ötün-) de Gabain'ın tanımıyla Modal Saygı Fiilleri başlığı altında incelenmiştir. Ancak Gabain'ın modal yardımcı fiiller başlığı altında ele aldığı *bil-* yeterlik fiili, diğer kaynaklardaki açıklamalar da göz önünde bulundurularak, Yeterlik Kipliği başlığı altında ayrı bir şekilde değerlendirilmiştir.

2. BÖLÜM

ESKİ UYGUR TÜRKÇESİNDE FİİL BİRLEŞMELERİ

2.1. KILINIŞ GÖSTEREN FİİL BİRLEŞMELERİ

Gökçe (2013), Gramerleşme Teorisi bağlamında fiil birleşmelerini incelediği kitabında, fiil birleşmelerini iki grupta ele almıştır. Bu gruplandırmayı yaparken Gökçe, kılınış türlerini ve görünüş zamanlı kategorileri işaretleyen yardımcı fiil yapılarını göz önünde bulundurmuş ve kılınış ve görünüş zamanlı işlevlerin iç içe girebildiği ve ayırt etmenin oldukça zor olduğu art-fiil yapılarının da mevcut olduğunu not etmiştir. Gökçe'nin *I. Grup Yardımcı Fiiller* başlığı altında ele aldığı yardımcı fiiller, eklendiği ana fiili kılınış yönünden işaretleyen fiillerdir. Bu yardımcı fiiller sırasıyla, *bar-*, *ber-*, *kel-*, *ket-*, *kal-*, *kod-* ve *yaz-* fiilleridir. Gökçe, bu fiillerin ünlü ve ünsüz zarf-fiil ekleriyle oluşturduğu fiil birleşmelerini ayrı ayrı incelemiş ve bu yardımcı fiilleri hem art zamanlı hem de eş zamanlı örnekleriyle birlikte incelemiştir. Altun Yaruk'ta bu yardımcı fiillerin birçoğunun örneği bulunurken, *-b + ber-*, *-b + ket-*, *-a + ket-* ve *-a + yaz-* yapılarına rastlanmamıştır. Bu çalışmada, Gökçe'nin ele aldığı kılınış gösteren yardımcı fiil yapılarının Altun Yaruk'taki örnekleri ortaya konulmuş, yardımcı fiil yapılarının alt anlamları üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Gökçe'nin yardımcı fiilleri gramatikleşme açısından ele almasından kaynaklı olarak çalışmasına dahil etmediğini düşündüğümüz; fakat birçok kaynakta kılınış gösteren art-fiil yapıları olarak sözü edilen *tut-* ve *ıd-* yardımcı fiilleri de bu bölüme dahil edilmiştir.

2.1.1. -B + BAR-

-b+ bar- yapısı, eklendiği fiilin niteliğine göre sürerlik, başlama, yaklaşma, tezlik gibi kılınış türlerini işaretlerken, bazı fiillerle birleştğinde ise birleştiği fiili bitmişlik ve fiisel yönelim açısından işaretlemektedir. Demir de ilgili çalışmasında bu yapının tamamlanmışlık, bitmişlik vurguladığını dile getirmiş ve ayrıca eylemin yönünü de

işaretlediğini belirtmiştir (1993: 113). Erdal, bu yapıyla Uygur metinlerinde karşılaştığını belirterek, bu yapının yaklaşıma bildirdiğinden söz etmiştir (2004: 250). Bu yapının, eklendiği fiile fiisel yönelim anlamını da kattığını belirten Erdal, bu yapının oluşturduğu fiisel yönelim anlamını, son-dönüşümlü fiillere eklendiğinde ortaya çıkan anlamdan ayırmak gerektiğini vurgulamıştır (2004: 254). Altun Yaruk'ta yer alan aşağıdaki örnekte, b+bar- yapısı son dönüşümlü bir fiile eklenmiş olup eklendiği fiili kuvvetlendirmiştir.

(1) *katıg v(a)jır ermez mu .. kim mening bo yürekim .. **yarılıp bükşilip barmadın** neçökin turur monı teg* (AY 626/23) “Kati elmas değil ki benim bu yüreğim, parçalanmadan kırılmadan nasıl durur böylece” (AY-Gulcalı).

Gökçe, aynı zamanda bu örnekte, bir canlı eylemi olan bar- fiilinin, cansız bir nesne için de kullanılmasına dikkat çekmiş ve bu kullanımın, bar- fiilinin daha bu dönemde yardımcı fiilleştiğinin bir göstergesi olduğunu vurgulamıştır (2013: 75).

Arat, b+bar- yapısını iki maddede ele almıştır. Bu iki maddeye göre b+bar- yapısı, henüz başlamış ve hala devam etmekte olan hareket yahut durumları işaretler ve bir hareketin tam olarak gerçekleştirildiğini gösterir (1987: 241). Yukarıdaki örnek Arat'ın ikinci maddesine bir örnek teşkil etmekte ve örnekte son-dönüşümlü fiillere eklenen b+bar- yapısının ana fiillerin şiddetini güçlendirdiği görülmektedir.

Altay- Sayan Türkçesinde yardımcı fiilleri incelediği çalışmasında Anderson da, bu yapının, bitmiş yahut geçmişte başlayıp hala devam etmekte olan fiillere eklendiğini; fakat Altay-Sayan Türkçesinde bu yapının genellikle fiilin hareket yönünü belirtme amaçlı kullanıldığını dile getirmiştir (2004: 120). Aşağıdaki örneklerde, ana fiildeki yorı- fiilinin anlamsal olarak bir yönelimi bildirmesi ve yer-yön bildiren edatların varlığı, bu örneklerdeki b+bar- yapısının fiisel yönelim bildirdiğini desteklemektedir.

(2) *inçip olarning arasinta aqlatı takı m(a)has(a)tvı tigin ol barsning açın torukın emgekin tolgakın titrü körüp tegre tegzinip közin idi andıran kiterü umadınür kiç titrü körü turupötrü kodup öngi **yorıp bartılar*** (AY 612/18) “Fakat onların arasında özellikle de Mahasattva prens o kaplanın açlığını, zayıflığını, eziyetini tam olarak izleyip, etrafında dönüp dolaşıp

gözünü ondan hiç ayırmadan uzun süre dikkatlice bakıp durup, sonra (bakmayı) bırakıp, başka tarafa yürüyüp gittiler” (AY-Gulcalı).

(3) *ol iki tigitler monçulayu yangın keyirkençig kılını ulıyu sıgtayı talıp yüküpançada kin timin andıran öngi yorıp bartılar* (AY 620/12) “O iki prens bu şekilde feryat ederek, ağlayarak, yorulup bir süre sonra derhal oradan ayrıldılar” (AY-Gulcalı).

b+bar- yapısı, bitimli bir anafiile eklendiğinde, eklendiği fiilin *beklenmedik bir şekilde/ aniden* gerçekleştiğini de işaretleyebilmektedir. “EUygTü. *ölüp bardı* birleşmesinde bar- yardımcı fiili, ana fiilin bitimli bir fiil olmasından dolayı fiisel yönelim işlevinden çok ölme eyleminin *beklenmedik / umulmadık* bir şekilde ve aniden gerçekleştiğini bildiren bir işlev ile ortaya çıkmaktadır” (Gökçe: 2013: 75):

(4) *inçip igleyü birle ök sav söz kodup tutar kapar erken ölüp bartı* (AY 4/18) “Hastalanınca sözünün geçerliliğini kaybetti, gücünü tekrar kazanmaya çalışırken [birden/beklenmedik bir şekilde] öldü” (Gökçe; 2013:75).

Bu örnekteki cümleyi Erdal “*The moment he got ill he lost the power of speech and, while trying to regain his powers, he suddenly died away*” şeklinde çevirmiş ve *suddenly* sözcüğünü kullanarak eylemin ani bir şekilde gerçekleştiğini vurgulamıştır. Erdal, aynı zamanda, aşağıdaki örnekteki b+bar- yapısının da ölmekle ilişkili olduğundan dolayı ani bir durum değişimi olarak ele alınması gerektiğini belirtmiştir (2004: 254).

(5) *an bitigde savı takı adırıp barmayuk ol ... Y’ isig özi üzülmez* (AY 18/14) “Kader kitabında (onun) sözü bir sonuca ulaşmadı; (çünkü) o ölmüyor.”

Eski Türkçedeki kullanım sıklığıyla karşılaştırıldığında, Türkiye Türkçesinde b+bar- yapısının kullanımı oldukça sınırlıdır. “Bu sınırlılığın nedeni, eski ve yeni Oğuz Türkçesi yazı dillerinde *bar-* yardımcı fiilinin yerini aynı anlam ve işlevdeki *kê:t-* yardımcı fiilinin almış olmasıdır” (Gökçe; 2013: 78). Aşağıdaki örneklerde de b+bar- yapısı, Türkiye Türkçesindeki *git-* fiiliyle karşılanabilmektedir. Bu tür yapılarda bar- fiili kendi anlamını korumakta ve kılınış bildirmemektedir:

(6) *biz yme emgekdin ozdumuz kutrultumuz tip monça [sözle]p yitrinip bartılar* (AY 20/15) “Biz yine sıkıntıdan kurtulduk deyip böyle söyleyip kaybolup gittiler.”

(7) *takı yme yöleştürser kök kalık ara umılıp titrü tül tüşeyü tülinte yene ulug suvka et'özi tokıtılıp barır erken iligi üze koldamlayu.. adakı üze tipinü et'özi köngülü üze ol subnung ıntın kızıngıa keçmişin tüşeyür erser :: ötrü ol tülintin odunmışınta ap ögüz kızıngı ap yme suvda emgenmekde ulatı savlar neng idi közünmez* (AY 75/21) “Ayrıca (sizi) yine de karşılaştırırsa, gök orta(sında) dönüp, belirgin bir düş görüp düşünde de vücudu ulu suya kapılıp giderken, ellerinin üzerinde debelenerek, ayaklarının üzerinde tepinerek vücudu ve gönlünün üstünde o suyun diğer kıyısına geçtiğini görürse, sonra o düşten uyandığında gerek nehir kıyısında gerekse de suda eziyet çekmekten başka sözler asla kabul edilemez.”

Gökçe (2013: 79), Türkmen Türkçesinden verdiği örneklerle, “ana fiilin hareket fiilleri dışında, bitimli eylem türlerinden seçilmesi durumunda ise B+bar- yapısının, yönelimin son noktasına yaklaşmayı işaret eden ve ‘neredeyse’, ‘-mak üzere olmak’ anlamlı yaklaşma kılınışını işaret edebildiği gibi yönelimin son noktasına yaklaşmakta olan bir hareketin hızlanma sürecinin de altını çizbildiğini” belirtmiştir. Aşağıdaki örnekte de ‘neredeyse’ anlamı sezilmektedir:

(8) *anı körüp evinteki kişiler ulug yığıt sığıt kılı[p ölügü] semeklegeli ... [iltmezken] üç kün ertip bafırtı* (AY 5/3) “onu görünce evindeki kişiler matem tutup ölüyü cenaze töreni yapmak için ... götürmezken üç gün geçip gitti.”

B+bar- yapısı, eklendiği ana fiili yaklaşma, bitmişlik, sürerlik, tezlik ve fiisel yönelim açısından işaretlemektedir. Altun Yaruk’taki örnekler de dikkate alındığında, Eski Uygur Türkçesinde b+bar- yapısının kullanımı oldukça yaygındır, günümüzde ise bu yapıyı b+git- yapısı karşılamaktadır.

2.1.2. -A + BAR-

Arat, a+bar- yapısını; bir hareketin ya da durumun bitmişliğini yahut sürekliliğini bildirmesi ve bir hareketin ya da durumun gelişerek ilerlemesi olarak iki maddede incelemiştir (1. Die Vollendung oder Dauer einer Handlung oder eines Zustandes, 2. Bei

gewissen Ausdrücken bedeutet es eine fortschreitende oder zunehmende Handlung) (1987: 13-14). Gabain'ın açıklamasına göre *bar-* fiili deskriptif bir fiil olarak şimdiye kadar devam eden durumdan bir uzaklaşmayı göstermektedir. Gabain'ın bu yapı için verdiği örnek şu şekildedir: '*bir sahrayı dilkeşe çık-a vardım*' (1988: 22). Gökçe'nin açıklamasına göre ise bu yapı "başta ilerleyici nitelikteki süreklilik kılınışı olmak üzere başlama, alışkanlık, yaklaşma gibi kılınış türlerinin yanında kesin şimdiki zaman görünüş zamanlı kategorisini de işaretleyebilmektedir" (2013: 81). Merhan ise, ünlü zarf-fiil ekiyle kullanımında bu art-fiilin, asıl eylemin uzaklaşmaya başladığını, belli bir yöne doğru ilerlediğini, sürdüğünü veya özellikle geçmiş zamanla birlikte kullanıldığında asıl eylemin sona erdiğini bildirdiğini dile getirmiştir (2012: 198). Bacanlı, Altaycadaki art-fiilleri incelediği çalışmasında, Altaycada böyle bir art-fiilin mevcut olmadığını; fakat bu durumun nedeninin *bar-* art-fiilinin yerini *ber-* art-fiiline bırakmasından kaynaklandığını açıklamıştır. Bazı araştırmacıların da görüşlerine dayanarak Bacanlı, bu durumu *bar-* art-fiilinin kullanımının zayıflamasına ve *bar-* ve *ber-* art-fiillerinin arasındaki ses benzerliğine dayandırmaktadır (2014: 140-141). Aşağıdaki örnekte bu yapının ana fiili süreklilik yönünde işaretlediği görülmektedir:

(1) *isig öz alımçılarımning yavlak köngülleri şeşilsün tip tiyü ünümin idi üzmedin kıkıra bartım* (AY 12/8) "Beden alıcılarının kötü gönülleri çözülsün diye sesimi hiç kesmeden bağırdım."

b+bar- yapısında olduğu gibi, *bar-* fiilinin kendi anlam alanını koruduğu durumlarda, *a+bar-* yapısı bir karma yüklem yapısı oluşturup herhangi bir kılınış bildirmez. Aşağıdaki örneklerde de *bar-* fiilinin kendi anlamını koruduğu ve ana fiili kılınış yönünden nitelemediği açıktır. Ayrıca bu örneklerde niteleme yönü, art-fiillerin aksine zarf parçasının temel parçayı nitelemesi şeklindedir.

(2) *ötrü olarning basasinta iderü bartı* (AY 600/3) "Sonra onların arkasından takip ederek gitti."

(3) *ötrü ol köl suvı kayudın singar kelmiş orunun tuta isteyü barıp bir ulug ögüz suvinga tegdi* (AY 602/4) "Böylece o göl suyu, herhangi bir taraftan gelmiş (olan) yeri tutup giderek bir büyük deniz suyuna erişti."

Ayrıca Gökçe'nin açıklamasına göre a+bar- yapısı, ana fiilin bitimli eylem türlerinden seçildiği durumlarda 'az kalsın', '-mek üzere olmak' anlamında yaklaşıma kılınışını işaretleyebilmektedir (2013: 81). Altun Yaruk'ta yalnızca üç örnekte görülebilen bu yapı, kılınış yönünden süreklilik anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde ise bu yapının Türkiye Türkçesinde yaygın bir kullanımı görülmemektedir.

2.1.3. -A+BÊ:R-

A+ bê:r- yapısı, Türkçe dil bilgisi kitaplarında genellikle tezlik bildiren bir yapı olarak geçmektedir. Halbuki bu yapının tezlikten çok yarar kılınışını bildirdiği, hatta yarar kılınışının yanısıra eklendiği ana fiili başlama, bitmişlik, şimdiki zaman, kolaylık, ihmal, süreklilik yönlerinden işaretlediği görülmektedir. Gabain (1988: 22), Türkçede Fiil Birleşmeleri adlı makalesinde tasvir fiili olarak ver- fiili için, "deskriptif fiil olarak 1. 'başka biri için yapmak' ve 2. 'çabuk yapmak' manalarına gelir" açıklamasını yapmış ve bu yapının yarar kılınışını da işaretlediğine dikkat çekmiştir. Gökçe'nin açıklamasına göre ise;

Türk dilinde A + bê:r- yapısında bê:r- yardımcı fiili ünlü zarf-fiil eki ile birleşmek suretiyle dilbiliminde benefactive ya da object version şeklinde tanımlanan ve bir eylemi bir başkasının yararına gerçekleştirmek şeklinde açıklayabileceğimiz ve bu çalışmada yarar kılınışı şeklinde adlandırılan bir gramatikal işaretçi konumuna gelişebilirken, aynı zamanda başlama, tezlik, süreklilik, ihmal, kolaylık vb. kılınış türlerini de işaretleyebilmektedir. Türk dilinde bê:r- yardımcı fiilinin bir diğer önemli işlevi ise bitmişlik görünüş zamanlı kategorisini işaretlemektir (2013: 88).

Bacanlı ise, bu yapıyı beş başlıkta incelemiş ve bu yapının, eklendiği ana fiili 1. Başlangıç dönüşümü bildirimi, 2. Devam eden eylem bildirimi, 3. Deiktik merkezden uzaklaşma bildirimi, 4. Bitiş dönüşümü bildirimi, 5. Tedricen gelişen eylem bildirimi yönlerinden işaretlediğini açıklamıştır (2014: 127-141). Altay Türkçesinde yardımcı fiil yapılarını ele alan çalışmasında Arat (1987: 250) ise, a + bê:r- yapısının iki anlam alanından söz etmiştir. Bunlardan birincisi, geçmişte başlamış ve hala devam etmekte olan eylem ya da durumları işaretlemek "drückt in Verbindung mit einem Gerundium auf a- eine soeben angefangene und noch andauernde Handlung oder einen

ebensolchen Zustand aus”iken, diğeri tamamlanmış eylemleri “*Es drückt eine vollendete Handlung aus*”ışaretlemektir. Arat, bu yapının ışaretlediğı yarar kılınışını ise –p bär- yapısında ele almıştır “*In Verbindung mit einem Gerundium auf –p bedeutet es: ‘etwas für einen anderen tun’* (1987: 251). Bayraktar, çalışmasında ber- fiilinin ünlü zarf fiil eki ile birleşimine değinmiş ve tarihi Türk lehçelerinden verdiğı örneklele, bu art-fiil yapısının tezlik anlamlı birleşik fiillerden olduğunu dile getirmiştir (2000: 194). Alanya ağızlarındaki art-fiil yapılarını incelediğı çalışmasında Demir (1993: 53-63), art-fiilleri vurgu ve tonlamayı göz önünde bulundurarak ele almış ve bu yapıyı iki ayrı grupta incelemiştir: 1. ‘i ver- 2. i’ ver- . Demir, birinci gruptaki A + bē:r- yapısının, tezlik ve süreklilik kılınışını ışaretlediğini bildirirken, ikinci gruptaki yapının eklendiğı fiili yarar ve beklenmezlik yönünden ışaretlediğini açıklamıştır. Erdal ise diğeri art-fiillerin aksine ver- fiilinin esas fiille birleşiminde kullanılan ünlü zarf-fiil ekinin geniş ünlü değil, dar ünlü olduğuna dikkat çekmiş ve bunu açıklamak suretiyle bu yapının A + ber- değil, *ıdu bermek*’ten gelen *yivermek* fiili olduğunu ve tezlik kılınışını ışaretlediğini iddia etmiştir (2013: 169). Buradan yola çıkarak Erdal, ver- art-fiilinin anlamını ‘bir işi başkasının yararına, iyilik olsun diye yapmak’ şeklinde açıklamış, - (y)Iver- ekinin ise ‘işe girişmek, işi devam ettirmek’ anlamına geldiğini belirtmiştir (2013: 171).

A + bē:r- yapısının alt anlamlarının daha iyi anlaşılması için öncelikle ver- fiilinin incelenmesi gerekmektedir. Gökçe, ver- fiilinin alt eylem alanlarını Newman’dan aktardığı şekliyle dört maddede incelemiştir (2013: 88):

- i. Uzam-zamansal alan [spatio-temporal domain]: VER- eylemi bu alt alanda, taşınabilir bir nesnenin uzam ve zaman dairesi içinde ve aynı zamanda sabit bir duruş konumunda yer alan bir alıcı ve bir verici arasında gerçekleşen iletme konu olmaktadır.
- ii. Kontrol alanı [control domain]: VER- eyleminin yerine getirilmesi için ön koşul teşkil eden uzam-zamansal alan buna rağmen eylemin gerçekleşmesinin doğasını göstermesi açısından bir şey ifade etmez. Dolayısı ile kontrol alanında verici, VER-eylemine konu olan nesneyi başlangıçta kontrolü altında tutan kişiyeen, buna karşılık alıcı ise bu kontrolü VER- eyleminin sonunda üzerine alan / kontrolü altına alan kişidir.
- iii. Güç dinamikleri alanı [the force-dynamics domain]: Söz konusu alan, verici ve alıcı varlıklardan birinin diğeriini etkilediğı alan şeklinde de tanımlanabilir. Buna göre, VER- eyleminde insan katılımcılardan verici, verme eylemini başlatırken diğeri insan katılımcı alıcı ise bu eylemi sona erdirir.

iv. İnsan yararı alanı [the domain of human interest]: Bu alanda alıcı ve verici arasındaki ilişkiler açısından VER- eyleminin sonunda alıcı lehine gerçekleşen bir durum söz konusudur.

Dolayısıyla, ver- fiilinin alt eylem alanlarından insan yararı alanı göz önünde bulundurulduğunda, ver- eylemi bir nesnenin bir vericiden bir alıcıya aktarılması eylemidir ve bu, alıcı kişinin yararına gerçekleşen bir eylemdir. Bu noktadan hareketle A + bè:r- yapısının, eklendiği ana fiili yarar kılınışı yönünden işaretlemesi daha anlaşılır olmaktadır. Öyle ki Anderson da bu art-fiilin özne dışındaki bir varlığın yararına yapılan yahut söz konusu varlığı önemli ölçüde etkileyen durumları vurguladığını bildirmiştir (2004: 200).

Eski Uygur Türkçesi metinlerinden olan Altun Yaruk'ta da A + bè:r- yapısı sıkça kullanılmıştır. Budizm öğretilerini konu edinen eserde, Buda'nın Budizm üzerine konuşmaları yer alır ve Buda kendisine yöneltilen sorulara cevap verir. Eserde gerek Buda'ya soru yöneltenlerin cümlelerinde gerekse Buda'nın cevaplarında A+ bè:r- yapısı sıkça görülmektedir. Bu soru ve cevaplarda da bağlamdan da kolayca anlaşılabilceği gibi yarar anlamı bulunmaktadır. Altun Yaruk'tan derlenmiş aşağıdaki örnekler de bu yapının yarar kılınışını işaretlemesini göstermesi yönünden iyi birer örnektir:

(1) *[bo] mening alımçılarımka bösüp erklig kan üskinte aydukda tegdükde neteg kılayın anı manga **ayu biringler*** (AY 10/19) “Bu benim (bedenimi) alacak olanlara baskın yapıp, kudretli hanın huzurunda konuştuğunda, ne yapayım? Onu bana söyleyiverin.”

(2) *m(e)n inçip sanga burkanlar et'özin ol et'özke teggölük işin ködügin alın altagın aç a yada kingürü **nomlayu bireyin*** (AY 38/7) “Ben sana böylece tanrılar kişinin o vücuda erişecek (olan) işini gücünü hilesini açıklayıp yayıp genişçe anlatıvereyim.”

(3) *biz yme atı kötrülmüş t(e)ngirim bo nom erdinig kingürü yadgu üçün ürüg uzatı bo nom bitigig okıdaçı tutdaçı yalanguklarig iyin [tapç]ada kiyyü küzetü tutup [olur]mış orunlarinta [asıg tus]u **kulu birgey** biz* (AY 91/9) “Biz yine adı yüceltilmiş tanrım, bu öğreti mücevherini açıkça yaymak için bu öğreti kitabını daima okuyacak, uygulayacak insanları gönüllü olarak zarardan koruyup gözetip, oturdukları yerlerde (onlara) fayda sağlayıvereceğiz.”

(4) *anı amtı **ayu bereyin** titrü tınglagıl kavşıkıya* (AY 132a/6) “Onu şimdi söyleyiverelim, dikkatli dinle ey Kauşika” (AY-Ölmez).

(5) *inçe erser t(e)ngriler iligiye titrü tınglagıl m(e)n sanga **nomlayu bireyin*** (AY 158/16) “Öyle ise ey tanrılar hükümdarı iyi dinle! Ben sana (onu) açıklayıvereyim” (AY-Ölmez).

(6) *anın t(e)ngriler iligiye birök kim kayu tözünler oğlu tözünler kızı süzüük kirtgünç köngüllüg tınl(ı)glar altun önglög y(a)ruk yaltrıklıg kopta kötrülmiş nom ilig atl(ı)g nom ertini içinteki kılınç adartmakın öçürmek atl(ı)g bölüküg boşgunsar tutsar okısar sözleser öyü sakınu unıtmadınoğtürü yine adınaguka kingürü **nomlayu birserler** .. ötrü ol antag tözünler oğlu tözünler kızı süzüük kirtgünç köngüllüg tınl(ı)glar ülgülençsiz tenglençsiz ulug buyanlık tırgınıg yıggalı tırgeli ugaylar* (AY 175/17) “Onun için, ey tanrılar hükümdarı, eğer herhangi bir soylular oğlu, soylular kızı, temiz inançlı gönle sahip canlılar, altın renkli, parlak, parıltılı, her (şey)den yüksek, öğreti hükümdarı adlı öğreti mücevheri içindeki ‘davranış engellemesini yok etmek’ adlı bölümü öğrense, tutsa, okusa, söylese, düşünüp, taşınıp, unutmayıp, iyice anlayıp yine başka(lar)ına açıklayarak anlatıverseler; (ancak o) zaman o, öylesi soylular oğlu, soylular kızı, temiz inançlı gönle sahip canlılar, ölçülemez, karşılaştırılmaz ulu iyilikli topluluğu toplayıp, bir araya getirebilecekler(dir)” (AY-Ölmez).

(7) *edgün barmış a birök kayu yir orunta bo altun önglög y(a)ruk yaltrıklıg kopd(a) kötrülmiş nom iligi atl(ı)g nom erdinig okıdaçı sözledeçi kingürü yöre **nomlayu birteçi** tözünler kutluglar bar erserler .. ötrü ol yir oruntaki ilig kanıg biz kamag t(e)ngriler kuvragı yorımış turmuş orunta tünle küntüz ürüg uzatı küyü kü{’}zetü tutgay biz* (AY 193/10) “Ey iyilikle gitmiş, eğer herhangi bir yerde bu altın renkli, parlak, parıltılı her (şey)den (çok) yüceltilmiş, öğretinin hükümdarı adlı öğreti mücevherini okuyacak, söyleyecek, ayrıntısıyla yorumlayıp açıklayıverecek soylular, kutlular var iseler, sonra o yerdeki hakani, hanı biz bütün tanrılar topluluğu; yürütmüş, yürümüş, durmuş (olduğu) yerde, gece-gündüz uzun süre koruyup, gözetip tutacağız” (AY-Ölmez).

(8) *adasın tudasın yagısın yavlakın **tarkaru kiterü birgey** biz* (AY 193/17) “Kazasını belasını, düşmanını uzaklaştırıp giderivereceğiz” (AY-Ölmez).

(9) *süülüg kuvragının köngülleringe kirip alp atım edrem al çeviş bilig **ayu birgey** biz t(e)ngirim* (AY 193/22) “Asker topluluğunun gönüllerine girip, kahramanlık, savaşçılık erdemi(nin), yol-yordam bilgisi(ni) söyleyivereceğiz efendim” (AY-Ölmez).

(10) *anı üçün sizlär, kamag tört m(a)haraaçlar a năçätä birök çambudivip yertinçütäki toyın şamnanç upase upasanç tört törlüg terin kuvragınñ bo nom ärdinig boşgunmışların tutmuşların bitimişlärin bititmişlärin okımuşların okıtmuşların nomlamışların nomlatmışların körsär sizlär ötrü ançada ok sımtagsız kınıg katıg köñjülin **küyü küzätü berip** korkınç busuş kadgu adaların tarkarıp ketärip ençgü mänji beriñlär* (AY-Ayazlı, 0046) “Onun için sizler, ey dört Mahārājalar dünyadaki rahip, rahibe, mümin, mümine dört tür topluluğun bu öğreti mücevherini öğrenmiş, yerine getirmişleri, yazmış, yazdırmış, okumuş, okutmuş, açıklamış (vaaz etmiş), açıklatmışları (vaaz ettirmişleri) gördükten sonra

gayretli, istekli bir gönülle koruyup korku, endişe sıkıntılarını uzaklaştırıp huzur verin” (AY-Ayazlı).

(11) *yänä ymä bo nom ärdinig boşgundaçı tutdaçı tört törlüg terin kuvragı açın sar ayasar küyü küzätü berip adaların ämgäklärin tarkarsar ketärsärlär bo tıltagın ötgürü biz kamag tört m(a)haraaçlar ötrü ol eliglärig hanlarıg bodunı karası birlä busuşsuz kadgusuz enç meñilig kılğay biz* (AY-Ayazlı, 0072) “Aynı zamanda bu öğreti mücevherini öğrenecek, tutacak dört tür topluluğa saygı gösterse koruyup sıkıntılarını uzaklaştırırsa bu nedenden ötürü biz bütün dört Mahārājalar o hükümdarları halkı ile kaygısız huzurlu kılacağız” (AY-Ayazlı).

(12) *anı amtı m(ä)n sizlärkä ayu beräyin* (AY-Ayazlı, 0310) “Onu şimdi ben sizlere söyleyiveririm” (AY-Ayazlı).

(13) *ontın sınar ärigmä, közünür üdki burhanlar kamagun yumgı küzätür, öyü sakınu bo nomug, körsärlär birök nomlataçıg, bışrundaçı tutdaçıg, ögä alkayu berürlär* (AY-Ayazlı, 1237) “On tarafa ulaşan (on gök bölgesindeki) şimdiki zamandaki budalar topluluğuyla bu öğretiyi korumayı düşünüp açıklayacak olanı, gerçekleştirecek olanı (onların) iyiliklerini fevkalade (diye) överler” (AY-Ayazlı).

(14) *sakinguluksuz sözlägülüksüz üç törlüg adrokka tükällig idok ulug y(a)rlıkançuçı köñlünüz üzä artok bolu y(a)rlıkap bo idok kutlug altun öñlüg y(a)ruk yaltrıklıg kopda kötrülmiş nom eligi atl(ı)g nom ärdinig aça yada nomlayu berip, çambudivip yertinçüdäki eliglärkä hanlarka ulatı kişi yalañuk kuvrağına elkä uluşka asıglıg nomug törög biltürü ukduru y(a)rlıkamakıñıznuñ ok ädgüsi tetir* (AY-Ayazlı, 0799) “Düşünülemeyecek söylenemeyecek üç tür değişikliğe sahip, kutsal ulu merhametli gönlünüz ile ayrıntısıyla açıklayıp bu kutlu altın renkli parlak-parıltılı her şeyden (çok) yüceltilmiş öğretinin hükümdarı adlı öğreti mücevherini açıklayarak jambudvipa yeryüzündeki hükümdarlara ve diğer insanlar topluluğuna, ülkeye faydalı (olan) öğretiyi, bildirip açıklamanız (lütfetmeniz) işte (bu) iyi (olarak) adlandırılır” (AY-Ayazlı).

(15) *amtı bo d(a)r(a)nı nomning tutguluk törüsin ayu bireyin* (AY 483/24) “Şimdi bu dharaniyi yerine getirme kuralını söyleyiveririm” (AY-Çetin).

(16) *k(a)ltı öngreki ulug arjılar körkitü sözleyü birtiler .. katıgılanmakka tükellig .. inçkü esengü köngüllüg siz* (AY 489/10) “Nasıl ki, önceki yüce kahinler göstererek söyleyiverdilerse. Büsbütün başarılı, huzur (ve) mutluluk dolu gönle sahipsiniz” (AY-Çetin).

(17) *m(e)n inçip sanga nomlayu bireyin* (AY 547/23) “Ben böylece sana açıklayıvereyim.”

(18) *anı amtı [s](e)n ti[t]r[ü] tınglagıl edgüti köngülkerkil [m(e)n] sanga [n]om[la]yu bireyin* (AY 547/52) “Sen şimdi onu dikkatlice dinle, iyice düşün, ben sana (onu) açıklayıvereyim.”

(19) *t(e)ngriler kuvragı birkerü .. monı monçulayu sevinser .. yumgı <küyü> küzetü birürler .. ol il kanıg üzüksüz* (AY 565/19) “Bütün tanrılar

topluluğu, bunun için böylece sevinirse, hepsi (birden) o hükümdar hanı daima koruyup gözetirler.”

(20) *m(e)n sizlerke öngre ajuntaki bo nom erdinike ağır ayag kalmış tıltagımın **nomlayu bireyin** (AY 570/21) “Ben sizlere, önceki alemdeki bu öğreti hazinesine hürmet etme gerekçelerimi açıklayıvereyim.”*

(21) *[atı] [kötrülmüş] ayagka tegimlig t(e)ngirim .. siz üstin altın yalanguknung yal(a)nguz bahşısı nom[çısı] t(e)rk bolmuşımning tıltagın **nomlayu bireyin** kop süzük köngülin titrü tınglanglar tip y(a)rıkadı (AY 607/1) “ ‘Adı yüceltilmiş saygıdeğer efendim, derhal siz üstte, alta insan(lığ)ın yalnız öğreticisi olduğumun sebep(ler)ini açıklayıvereyim, hep temiz (olan) gönülle, dikkatle dinleyiniz’ diye buyurdu.”*

(22) *bar mu idi bilteçi .. barmış yirin adırtılıg b(e)lgülüğ .. neçökin erser katıglanıp .. körkitingler bizinge .. **tarkaru kiterü biringler** busuşumuznı köngültin (AY 635/14) “Var mıydı açıkça bilen gittiği yeri? Ne yaparsak (onu) gösterirler bize, gönlümüzden sıkıntımızı gideriverirler?”*

(23) *kingürü **nomlayu birtingiz** .. monı monçulayu bo nomug (AY 667/17) “Böylece bu öğretiyi genişçe açıklayıverdiniz.”*

(24) *bo nom [ili]gi sudurnung m(e)n eşidip monçulayu bo nomug tözinçe .. barı teginip[tu]şıt t(e)ngri yiringe .. t(e)ngirim sizing ongaru küzetmekingiz küçinte :: t(e)ngri yalanguklu kuvragka .. kingürü **okıtu birgey** m(e)n tip tidi (AY 669/16) “Ben bu öğreti hükümdarı sutrasını işitip, bu öğretiye uygun olarak Tuşit tanrısının katına varıp, ‘Tanrım, sizin sağlamlaştırıp muhafaza etmenizin zorluğunu, tanrılı insanlı topluluğa açıkça anlatıvereyim’ dedi.”*

(25) *s(e)n somakituya bo ögdilig yükünç üze kamag tınl(ı)g oğlanın edgüke mengike yaratguluk king alkıg yol orukug neçe **yada körkitü birting** (AY 653/4) “Sen ey Somakitu! Bu övgüye değer hürmet üzerine bütün canlıların iyiliği, mutluluğu (için) yaratılmış geniş yolu, çareyi nasıl yayıp gösteriverdin?”*

(26) *sizler kamag ulug tirin kuvrag inçe bilingler .. kim m(e)n ülgüsüz sansız asankı kalp üdlertin berü tüü tüpi yokaru turgu teg yürek yarılınçığ açığ tarka emgek emgenip ol emge[kler]ning tüşinte bulmuş tanuklamış tütrüm tering iduk nomug bo[dı] tigme burkan kutıning ugrayu tıltagın sizlerke **aça yada nomlayu birtim** (AY 662/15) “Sizler, bütün ulu topluluk, şöyle bilin ki ben, uzun zamandan beri saç dipleri yukarı(da) duruyormuş gibi yürek parçalayıcı ağır sıkıntılar çekip o (verdiğiniz) sıkıntınızın sonucunda bulunmuş bu derin, kutsal aydınlanma denilen tanrı(nın) rahmetini dilemenin sebeplerini, sizlere açıklayıverdim.”*

(27) *kimler birök bar erser .. bo nom erdinig tutdaçı .. m(e)n olarnı bir yanglıg .. yıga tire teginip.. küç küsün birü teginip .. m(e)n birök olarka .. iyin yorıp uzatı .. **öge alkayu birgey** m(e)n (AY 670/6) “Bu öğreti hazinesini yerine getirecek kimler varsa, ben onları töreye uygun (olarak) toplayıp, onlara güç kuvvet verip, daima gönüllü (olarak) yürütüp, (onları) övüp yükselteceğim.”*

(28) *ol tıltagın biz ikegü kirtgünç turgurup .. ölmüş kangım udaka toyınnı artuk sakınıp .. **ozguru birgey** kangınnı tip katıglanıp .. ötrü bititdük küç yitmişçe bo nom erdinig :: ulug mengilig sukavatıda barıp togsunlar* (AY 684/5) “O sebeple biz ikimiz inançlı kalıp, ölmüş hükümdarım (olan) udaka rahibi çok düşünüp, hükümdarımı kurtaracak diye uğraşıp, sonra zor (bir şekilde) yetişmişcesine yazdığımız bu öğreti mücevherini ulu, kutlu Sukavatı’ndan gidip, doğsunlar.”

Yukarıdaki örneklerde bu yapının özellikle *kü-*, *küzet-*, *nomla-*, *okıt-*, *ög-*, *alka-*, *ozgur-*, *tarkar-*, *kiter-*, *körkit-*, *ay-*, *sözle-* fiilleriyle birlikte kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu fiiller, anlamsal olarak başkalarının yararına yapılan eylemleri ifade etmektedirler. Dolayısıyla Altun Yaruk’ta bu yapının kullanımı; kötülüklerden kurtarma, öğretiyi açıklama, öğretme, birini övme, yüceltme, birine faydalı olma, kurtarma, koruyup gözetme anlamlarını bildiren fiillerle birlikte kullanılması da göz önünde bulundurulduğunda, bu yapının eklendiği ana fiili yarar kılınışı yönünden işaretlediğine açıklık getirmektedir.

Bacanlı, Newman’ın anlam alanlarından biri olan kontrol alanına dikkat çekerek, verme eylemiyle öznenin verdiği şeyin kontrolünü kaybettiğini ve yeni bir halin başladığını vurgulamış ve bir eylemin başlangıcına işaret edilmiş olmasının çoğu zaman o eylemin devam etmesi çağrışımını da beraberinde getirdiğini eklemiştir (2014: 128-129). Anderson da bu yapının eklendiği ana fiile ‘bir şeye başlama’ anlamını kattığını ve bir perfekt yapısını işaretlediğini belirtmiştir (2004: 111). Altun Yaruk’ta geçen aşağıdaki örnekte de seslenme eyleminin başlangıcına işaret edilmiştir. *Kıkır-* (seslen-) eyleminin başlamasıyla birlikte ses, seslenen kişinin kontrol alanından çıkmış ve alıcının kontrol alanına girmiştir. Böylece yeni bir halin başlangıcının gerçekleşmiş olduğu görülmektedir.

(29) *kut kolunu [ötüg ötünü katıg] ünin **kıkıra [birtim]*** (AY 12/2) “Saadet dilenerek, dilek dileyerek sert bir sesle sesleniverdim.”

Türk dil bilgisi kitaplarında belirtilenin aksine A + *bê:r-* yapısı, yalnızca tezlik bildiren bir yapı olarak ele alınmamalıdır. Ver- eyleminin yapısından yola çıkılarak, A + *bê:r-* yapısının, eklendiği fiili yarar, ihmal, başlama, bitmişlik, sürerlik ve şimdiki zaman yönünden işaretleyebileceği anlaşılmaktadır. Altun Yaruk’ta bu yapının kullanımına

bakıldığında, daha çok yarar kılınışını işaretlediği görülmektedir. A + bè:r- yapısının yarar kılınışını işaretlemesi, Altun Yaruk adlı eserin içeriğinden de yola çıkılarak, bu yapının kullanıldığı cümlelerin bağlamı da göz önünde bulundurulduğunda kolaylıkla anlaşılabilir.

2.1.4. -B+KÄL-

Türk lehçelerinde yaygın olarak kullanılan b+käl- art-fiilindeki gel- fiili, kendiliğinden bir yönelme durumunu göstermektedir. Bu nedenle, daha çok karma yüklem yapısı oluşturup gel- fiilindeki orijinal anlamı korumuş olan bu yapı, zamanla dilbilgiselleşmiş ve düşük gramerlilikten yoğun gramerliliğe doğru geçmiştir. Eski Türkçede fiisel yönelimi işaretleyen bu yapıdan Anderson, ‘*Cislocative in Altai-Sayan Turkic*’ başlığı altında bahseder ve bu fiisel yönelimin konuya, özneye ve söylem noktasına doğru bir yönelimi ifade ettiğini belirtir. Anderson bu başlık altında tam da –p kel örneğini vermiştir (2004: 209). Bu fiisel yönelimde, -b + bar- yapısından farklı olarak, konuşucuya yaklaşma anlamı vardır. Arat ise *b+käl-* yapısını üç maddede ele almıştır (1987: 244-245):

1. Kendi orijinal anlamını korur (Es hat seine ursprüngliche Bedeutung).
2. Başlayıp devam etmekte olan eylemi vurgular (Es drückt eine Handlung aus, die jetzt anfängt und noch dauert).
3. Bir eylemin bitmişliğini vurgular (Es drückt eine vollendete Handlung aus).

Bacanlı, Arat’ın ilk maddede belirttiği şekliyle art-fiil yapısında gel- fiilinin kendi anlamını koruduğu savına, “Pek çok birleşmede –p kel- art-fiili ölçünlü Türkiye Türkçesine bile –Xp gel- şeklinde aktarılabilir: *çügürüp kel-* ‘koşup gelmek’, *uçup kel-* ‘uçarak gelmek’, *mañtap kel-* ‘dört nala koşarak gelmek’, vb. Ancak biz, bunun gerçekten GELMEYİ değil, ‘buraya, deiktik merkeze doğru’ anlamında bir yön bildirdiğini düşünüyoruz” (2014: 189) diyerek bu hususun biraz daha açıklanması gerektiğini belirtmiştir. Bacanlı, b+käl- yapısını dört maddede ele almış, bu yapının yalnızca deiktik yönelim değil, ayrıca başlangıç ve bitiş dönüşümü de işaretleyebileceğine dikkat çekmiştir:

1. Deiktik yönelim bildirimi (köçüp kelgen ‘(onların yanına) göçen’)
2. Başlangıç dönüşümü bildirimi (turup keldi ‘ayağa kalktı’)
3. Bitiş dönüşümü bildirimi (oygonıp keldi ‘uyandı’)
4. Geçmişten günümüze süren eylem bildirimi (cadıp kelgender ‘yaşayagelmişlerdir’) (2014: 190-192).

Gökçe, Seviye 3 tipi zarf-fiil parçalarının tek bir istem birliğine sahip olmaları dolayısıyla bu seviyede zarf parçası ile temel parçanın arasına başka unsurların girebilmesi (Örn. STTü. *oğlan ordan ayrılıp eve geldi*) ve art-fiil yapılarında niteleme yönü temel parçadan zarf-fiil parçasına doğru iken Seviye 3 türündeki fiil birleşmelerinde niteleme yönünün zarf parçasından temel parçaya doğru olması nedenlerinden ötürü, b+käl- yapısının art-fiil olmaktan çok bir ön-fiil ya da karma yüklem yapısı şeklinde değerlendirilebileceğinin mümkün olduğunu dile getirmiştir (2013: 103). Ayrıca Gökçe, bu yapının süreklilik, alışkanlık gibi kılınış türlerinin yanında fiisel yönelim kategorisini ve bitmişlik, kesin şimdiki zaman gibi görünüş zamanlı kategorileri de işaretlediğini belirtmiştir (2013: 102-103).

Altun Yaruk’ta geçen b+käl- yapılarına bakıldığında yalnızca dört örnekle karşılaşılmaktadır. Gökçe aşağıda yer alan *tüşüp kelir boltı* örneğinin, ana fiildeki eylemin gerçekleşmek üzere olduğu anlamı ile yorumlanabileceğini söylemiştir. Gökçe ayrıca 2 numaralı örnekteki *odunup kelti* birleşmesinde ise ana fiildeki eylemin niteliği ile ilişkili olarak eylemin *aniden / birdenbire* meydana geldiğini belirtmiş ve bu örnekteki işlevi ile *käl-* yardımcı fiilinin Eski Oğuz Türkçesinde de ünlü A zarf-fiil eki ile birleşmek suretiyle EOğuzTü. *beliñläyü uyanu gäldüm* şeklinde sıkça tanıklanabildiğini vurgulamıştır (2013: 104):

- (1) *iki imigim birkerü.. töpüre bıçılur tüşedim .. azıg tişim kongrulup ..*
tüşüp kelir boltı erti (AY 627/4) “İki mememin beraber dibinden kesildiğini gördüm, azı dişim koparak düşüyor idi” (AY-Gulcalı).
- (2) *üç kögürçgen atayı laçınka kavıtur erken birisi tutsukup ikegüsi*
korkınçlıg ozar bolur tip monçulayu tüşeyü yatur erken yip tepremeki üze
belinglep odunup kelti(AY 621/1) “Üç güvercin yavrusu (bir) doğan (tarafından) kovalanırken birisi yakalanıp, ikisi korkup kaçıyordu. Böylece

rüya görüp yatıyorken yerin titremesinden dolayı korkup uyanıverdi” (AY-Gulcalı).

3 numaralı örnekte ise gel- fiili kendi anlamını korumuş ve Arat’ın birinci maddesinde sözünü ettiği şekilde kullanılmıştır:

(3) *kamagda kiçigi sever amrak ogulum yalanguz kalıp kelmese*
..bolmuş bolgay odgurak .. adırılğuluk alp ada tip monçulayu singiledi (AY
 624/1) “ ‘Hepsinden küçüğü, sevgili oğlum yalnız kalıp gelmezse, mutlaka
 olacak ayrılık tehlikesi’ diye böylece feryat etti” (AY-Gulcalı).

4. örnekteki *akıp kelti* yapısı ise Bacanlı’nın başlangıç dönüşümünü bildirimi maddesine dahil edilebilir. Örnekte, eylemin başlangıç noktasına işaret edilmiş olup, deiktik merkeze doğru yaklaşma bildirimi söz konusudur. Süt, konuşucunun bulunduğu yere, söylem noktasına doğru bir yönelim sergilemiş ve görünür hale gelmiştir.

(4) *anın ara iki emigi iidip süt akıp kelti*(AY 621/15) “O arada iki
 memesinden eriyip süt akıp çıktı” (AY-Gulcalı).

2.1.5. -A+KÄL-

Gabain (1988: 20), gel- fiilini, “deskriptif bir fiil olarak çok defa sürekli veya alışılmış bir faaliyeti ifade eder” şeklinde açıklar. Bu açıklama için Gabain, (TB 158) *bu böyle ol-u gel-di, ve olısar ‘bu böyle olageldi ve olacak’* örneğini vermiştir. Demir de Alanya ağızlarındaki yardımcı fiilleri incelediği çalışmasında *a + käl* yapısının, ana fiili süreklilik, alışkanlık, tekrar yönünden işaretlediğini belirtmiş ve git- fiili ile bir arada kullanıldığında bu yapının geçmişte başlayıp devam eden ve devam edecek olanı işaretlediğini *‘İyiliğe kemlik ola gelmiş ola gider’* örneğiyle açıklamıştır (1993: 88-89). Arat’a göre ise, bu yapı cümle ortasında kullanılması durumunda, iki cümlecğin bağlayıcısı konumunda olup bu iki cümlecikteki eylemlerin aynı anda yahut birbiri ardına devam ettiğini işaretlemektedir (1987: 243). Bayraktar da bu yapıyı süreklilik anlamlı birleşik fiiller dahilinde ele almıştır (2000: 217). Bu yapının süreklilik kılınışını da ifade ettiğini belirten Gökçe, bunun kanıtlarından birinin de ilgili bağlamlara eklenen zarfların olduğunu eklemiştir (2013: 114). Aşağıdaki örnekte de *a + käl* yapısının

süreklilik anlamı açıkça görülmektedir. Gökçe'nin de belirttiği üzere, bağlam içerisindeki 'ilkide berü' zarfı, bu yapının ana fiili süreklilik yönünden işaretlediğinin bir kanıtıdır.

(1) *ya oglum somadivaçıya monta bizing ilkide berü **ulalu kelmiş** ulug küçlüg m(a)habrahmı ulug azrua t(e)ngri a[y]mış iliglerke [kan]larka tutguluk raçaşast(ı)r tigma [tör]ü bitig bar* (AY 547/35) “Ey oğlum Somadivaçı! Bizim en başından beri bağlı olan yüce, güçlü Mahabrahmı (adlı) ulu Brahma tanrısının söylemiş (olduğu), hükümdarlara, hanlara uygulanacak (olan), Raçaşastır denilen töre kitabı var.”

Erdal'ın açıklamasına göre de *käl-* fiili yardımcı fiil olarak kullanıldığında ana fiildeki eylemin söylem noktasına ulaşana kadar bir süre devam ettiğini vurgular. Erdal bu açıklamaya uygun olarak şu örneği vermiştir: *olardın kalu kaldi ädgü törö* (QB 269) ‘From them good laws have been passed down’ (2004: 253). Aşağıdaki örnekler de ana fiilin bir süre devam ederek söylem noktasına yaklaştığını işaretlemesi bakımından Erdal'ın açıklamasına uygun örnekler olarak görülebilir:

(2) *ançulayu ol antag küvrüg [y(a)rukı] yaltrıkı içi[nte] [közünmiş adınçığ] mungadınçığ sav[larığ körünçleyü] körürerken .. anıng a[ra] [bir braman iliginte] küvrüg tokı[gu ıgaç **kötürü kelip** ol altun küvrügü] [tok]ıp [ertingü ulug] bedük yangkulug ün ünner boltı* (AY 93/10) “Böylece onun gibi davul parlaklığı içinden görünen kötü sözleri görürken, o arada bir brahman ülkesinden davul tokmağı getirip o altın davulu çaldığında, son derece yüksek bir ses çıkıyordu.”

(3) *ülgüsüz üküş yüz ming [tirin] kuvragları [birle] [nom nomlayu] [y(a)rıkayur burkan]larığ anta yene [bir braman iliginte küvrüg tokıgu ıgaç **kötürü kelip** ol altun küvrügü] yangkurtu tokuyur* (AY 96/13) “Sayısız yüz bin canlı topluluğu ile vaaz veren Budaları o sırada yine bir brahman ülkesinden davul tokmağı getirip o altın davulu çalar.”

Gabain ayrıca *gel-* fiilinin art –fiil olarak kullanımının, “çok defa şaşırtıcı ve beklenmeyen bir oluş manasına” gelebileceğini de eklemiştir (1988: 20). Demir (1993: 90) ve Gökçe (2013: 115) de bu yapının *aniden, umulmadık bir şekilde* gerçekleşen eylemleri işaretleyebildiğini *çıkagel-* örneğiyle birlikte belirtmişlerdir.

a + käl yapısının bir başka işlevi ise amaç bildirir. Demir *a + käl* art-fiilinin bu işlevi için “amaç bildirir ‘kommen um zu’” demiştir (1993: 14). Arat da bu yapının

cümle sonunda kullanılması durumunda amaç bildirdiğini belirtmiştir (1987: 242). Gökçe de *élti käl-* ve *istäyü käl-* örneklerini vererek, bu örneklerin basit bir şekilde ‘iletmek için, iletmek amacı ile’ ve ‘istemek için, arzusu ile’ anlamlarında amaç yönelimli bir işlev gösterdiklerini vurgulamıştır (2013: 112). Gökçe’nin sözünü ettiği örnekte geçen *élti käl-* yapısı, Altun Yaruk’ta da geçmekte ve bu örnekte de bu yapının amaç bildirdiği görülebilmektedir:

(4) *ol [yek]ning yumışçısı bir yek bir bitig iltü kelip erklig kanka birti*
(AY 14/9) “O şeytanın hizmetçisi (olan) bir şeytan bir kitap iletmek için gelip kudretli hana verdi.”

2.1.6. -B + KA:L-

B + ka:l- yapısı, günümüz Türkiye Türkçesinde de sık kullanılan bir ek olmakla birlikte, yeni bir hale geçişi ve o halde kalmayı ifade eder. Bu yapının anlamını, gerek ünlü gerekse ünsüz zarf-fiil eki ile kullanıldığında, eylemin son aşamasına ulaşması, tamamlanması olarak açıklayan Erdal (2004: 250, 253) bu tanıma ilişkin “*amtī ärtip kalir ärki sän (TT II, 2 7) ‘Now it looks like things will soon be over with you’*” örneğini vermiştir. Gabain’ın açıklamasına göre art-fiil olarak kullanılan b +ka:l- yapısı, ‘*bir oluş veya kılışın sürekliliğini gösterir*’ (1988: 21). Bacanlı, Johanson’dan aktardığı bilgiler ışığında, kal- fiilinin anlam alanına değinmiş ve kal- fiilinin ‘bir hale geçme ve o halde kalma’ anlamıyla birlikte –p zarf-fiil ekinin postterminal anlamının birleşmesi sonucunda, bu yapının ‘kritik sınırın aşıldığı noktaya varmayı ve orda kalmayı’ karşılayacağını anlatmıştır (2014: 122). Bu yapıyı başlangıç dönüşümlü ve bitiş dönüşümlü fiillerle ele alarak iki ayrı maddede inceleyen Bacanlı, b + ka:l- yapısının, başlangıç dönüşümlü fiillerle birleştiğinde yeni bitiş dönüşümlü biçimler oluşturduğu ve bitiş dönüşümlü fiillerle birleştiğinde ise bir hale atlayış anını, sürecin zirve noktasını, yani kritik sınırı geçiş anını işaretlediği sonucuna varmıştır (2014: 123-125). Arat’ın açıklamasına göre de bu art-fiil yapısı, tek kerelik oluşu yahut bir eylemin bitmişliğini, tamamlanmışlığını vurgular (*Es drückt eine einmalig Eintretende oder vollendete Handlung aus*) (1987: 247). Anderson da ilgili çalışmasında bu art-fiil yapısının bitmişlik (perfective action) anlamı bildirdiğini belirtmiştir (2004: 116). Gökçe de bu

yapının işlevini “*ana fiildeki eylemin tamamlanması ya da bir durumdan başka bir duruma geçmesi ile ortaya çıkan durumun sürekliliğini bildirmesi*” şeklinde dile getirmiştir (2013: 133).

Altun Yaruk’ta b + ka:l- yapısıyla kurulmuş fiil birleşmeleri aşağıda verilmiştir. Yukarıdaki açıklamalar ışığında bu örneklerde de ana fiildeki eylemin tamamlanması ile birlikte ortaya çıkan durum devam ettiği anlamı görülebilmektedir.

- (1) *kaçan anta tegip ilinçü mengi işin ertürtükde ötrü ol üç tigitler hua çeçek tüş yemiş idigeli ataları ilig begke **ötünüp ayıtp kaltılar*** (AY 608/12)
 “Oraya ulaşip eğlenip neşelendikten sonra, üç prens çiçek, meyve, (ve) yemiş toplamak için babaları hükümdara rica edip (orada) kaldılar” (AY-Gulcalı).
- (2) *Bodis(a)t(a)vlar agılıkı nomda **tutulup kalmış** bir y(i)g(i)rmi bölükləri /.../* (Kaya; 1994: 178) “Bodisattvalar hazinesi (olan) törede tutulmuş onbir bölümleri /.../” (Gökçe: 2013: 134).

2.1.7. -A+KA:L-

b +ka:l- yapısından çok da farklı olmayan bu yapı, Eski Türkçenin ilk zamanlarından beri kullanılmaktadır. Erdal (2004: 250), Anderson (2004: 116) ve Gabain(1988: 21) bu yapıyı, b +ka:l- yapısıyla birlikte ele almış ve ana fiildeki eylemi süreklilik kılınışı yönünden işaretlediğini belirtmişlerdir. Arat da yine bu yapının 1. Bir eylemin yahut durumun sürekliliğini (*die Dauer einer Handlung oder eines Zustandes*), 2. Bir eylemin tamamlanmışlığını yahut tek kerelik oluşunu (*eine einmalig eintretende oder vollendete Handlung*) vurguladığını dile getirmiştir (1987: 247). Bacanlı’nın tanımlamasına göre ise “*Bu art-fiil, bir duruma atlamayı ve o durumda uzunca süre kalmayı bildirir*” (2014: 121). Altun Yaruk’ta tek bir örnekte görülen bu yapının, Eski Uygur Türkçesi döneminde de bugünkü kullanımıyla aynı olduğu ve ana fiildeki eylemin sürekliliğini işaret ettiği görülmektedir:

(1) *ötrü ol kanıg yalgayu etin barça yip kodtı :: yalanguz kurug sünükleri ök **туру kaltı*** (AY 618/13) “Sonra o kanı yalayıp etinin hepsini yiyip bitirdi. Yalnız kuru kemikleri arta kaldı” (AY-Gulcalı).

2.1.8. -B+KO:D-

Koy- fiili kendi iç anlamı dolayısıyla, öznenen uzaklaşma bildirir. Son dönüşümlü bir fiil olan koy-, *b + kod-* yapısında art-fiil olarak kullanıldığında da eylemin kendi iç anlamındaki bitmişlik, tamamlanmışlık anlamı dolayısıyla, eklendiği fiili bitmişlik yönünden işaretler. “B + kod- yapısı ana fiildeki eylemin geçmişte gerçekleştirildiğini bildirmekle beraber, *kod-* yardımcı fiilinin bitimli karakteri ile ilişkili olarak eylemin sonucunda ortaya çıkan durum dolayısı ile bir tamamlanmışlık ve bitmişlik görünüşünü işaretlemektedir” (Gökçe; 2013: 149). Günümüzde daha çok ağızlarda kullanılan bu yapıda, hem kritik sınırın aşıldığını işaretleyen –b zarf-fiil ekinin kullanılması, hem de koy- fiilinin kendi içerisindeki tamamlanmışlık anlamı dolayısıyla, bir art-fiil yapısı olarak *b + kod-*, söz konusu eylemi tamamlanmışlık yönünde kuvvetlendirmektedir.

Bacanlı bu yapıyı iki açıdan ele almıştır: 1. Bitiş dönüşümü bildirimi: Bacanlı, bu art-fiil yapısının tipik işlevinin bitiş dönüşümü bildirmek olduğunu dile getirmiştir. 2. Başlangıç dönüşümü bildirimi: Bacanlı, bu yapının başlangıç dönüşümü bildirmediğini, yalnızca kendi anlam alanıyla ilişkili fiillerle birleştiğinde başlangıç dönüşümü oluşturabildiğini not etmiştir (2014: 164).

Altun Yaruk adlı eserde bu yapı yalnızca iki kere geçmektedir. Çalışmasında bu iki örneğe de yer veren Gökçe, *B + kod-* yapısının, Eski Uygur Türkçesinde ana fiildeki eylemin tamamen gerçekleştiği anlamı ve kuvvetlendirme işlevi ile aşağıdaki örneklerde tanıklanabileceğini belirtmiştir (2013: 150):

(1) *ol üdün ol aç bars kaçan bodıs(a)t(a)vning ömgenintin kan akmışın körti .. ötrü ol kanıg yalgayu etin barça **yip kodtı***(AY 618/12) “O zaman o aç kaplan ne zaman Bodhisattva’nın damarından kan aktığını gördü(yse), sonra o kanı yalayıp etinin hepsini yiyip bitirdi” (AY-Gulcalı).

(2) *küçsüzi üçün tişi bars .. tartıp yigeli umadı .. kamış üze k(e)ntü özi ök yırıp kodtu ömgenin* (AY 639/13) “Güçsüz olduğu için dişi arslan /.../ çekip yiyemedi /.../ kamış ile kendi de /.../ uzaklaşıp boğazını bıraktı” (Gökçe; 2013: 150).

Bu örneklerin ikisinde de eylemlerin bitmişlik yönünden işaretlendiği açıkça görülebilmektedir. Öyle ki birinci örnekte Gulcalı bu fiil birleşmesini aktarırken ‘*yiyip bitirdi*’ ifadesini kullanmıştır. İkinci örnekte ise *koy-* fiilinin iç anlamından dolayı öznenen uzaklaşma anlamı ayırt edilebilmektedir. Gökçe, *B* zarf fiil ekinin art-sınırsal yapısı ve *kod-* fiilinin son dönüşümsel olması nedeniyle, buna uygun olarak bu yapının bitimli cümlelerde her zaman geçmiş zaman çekimi ile kullanıldığına dikkat çekmiştir (2013: 150). Yukarıdaki örneklerde de geçmiş zaman çekiminin kullanılması Gökçe’yi haklı çıkarmakta ve söz konusu fiillerin bitmişlik kılınısını kuvvetlendirmektedir.

2.1.9. -A + KOD-

B + kod- yapısı, art-sınırlılık ile birlikte son dönüşümü bildirirken, *A+kod-* art-fiili, eklendiği ana fiili süreklilik yönünden işaretler. Gabain (1988: 21), *A+kod-* art-fiilinin “deskriptif bir fiil olarak kılışın aldığı durumun uzun müddet devam ettiğini” gösterdiğini belirtmiş ve *kod-* fiili ile ilgili olarak yalnızca ünlü zarf fiil ekiyle oluşturulmuş fiil birleşmelerinden örnekler vermiştir; ancak Gabain’ın verdiği örneklerde *kod-* fiilinin temel anlamını korumakta ve eklendiği fiili kılınış yönünden işaretlememektedir. Gökçe, *koy-* fiilinin nesne kabul etmesi durumunda seviye 1 anlamında karma yüklem yapılarının ortaya çıktığını ve art-fiil olarak kabul edilemeyeceğini vurgulayarak, Gabain’ın verdiği göme ko-, gizleyü ko-, vb örneklerin art-fiil olarak ele alınmasına karşı çıktığını belirtmiştir (2013: 154). Gabain’ın örneklerine karşı çıksa da Gökçe, “*A zarf-fiil ekinin ara-sınırsal değerine bağlı A + koy-yapısı işaretlediği gramatikal kavramlar açısından B + koy-yapısı ile açık bir karşıtlık sergilemekte ve daha çok süreklilik fikirlerini işaretlemektedir*” diyerek Gabain’ın da sözünü ettiği şekilde, söz konusu yapının süreklilik kılınısını işaretlediğini dile getirmiştir (Gökçe; 2013: 154). Bacanlı ise, -a koy yapısının yalnızca alakoy- fiilinde görüldüğünü, burada da bir kılınış anlamı bulunmadığını ve bu nedenle genelleme

yapılamayacağını söylemiş ve bu yapıyı çalışmasına dahil etmemiştir (2014: 112). Arat, bu yapının tamamlanmış yahut aniden meydana gelen eylemi vurguladığını söylemiş; fakat bu yapının süreklilik işlevine değinmemiştir (1987: 247). Arat'ın, *A+kod-* yapısının, aniden meydana gelen eylemi vurguladığını ifade eden sözünü, Gökçe “ancak *A + koy-* yapıları sonucunda ortaya çıkan sürekliliğin son derece kısa bir zaman diliminde oluştuğunu ve kısa süreli zaman zarfları ile ‘*bir müddet*’, ‘*kısa bir süre*’ vb. uyum sergilediğini belirtmekte fayda vardır” sözleriyle desteklemiştir (Gökçe; 2013: 155). Bayraktar da Arat'ın bu yapının ‘aniden gelen eylemi vurgulama’ işlevi hakkındaki görüşlerini destekler nitelikte, bu art-fiilin tezlik analımı verdiğini dile getirmiştir (2000: 205). Dolayısıyla, *A+kod-* yapısı, kendi iç anlamları dolayısıyla, -A zarf fiil ekinin intraterminal yapısı ile *koy-* fiilinin son dönüşümü bildirmesi sonucunda, eklendiği fiili süreklilik kılınışı yönünden işaretlemektedir. Ayrıca işaretlediği fiilin çok kısa bir an içerisinde gerçekleştiğini belirtme işlevini de taşımaktadır. Aşağıda bulunan, Altun Yaruk’tan alınmış olan örnekte *A+kod-* yapısı yapı bakımından tam bir fiil birleşmesini karşılarsa da buradaki *kod-* eylemi temel anlamını korumakta ve önündeki fiilleri kılınış yönünden işaretlememektedir.

- (1) *ürüg uzatı irmeksiz .. tapınu udunu [kod]mayın*(AY 655/18)
 “Daima nefsimе yenik düşmeden, hürmet edip, tapınmayı bırakmayayım.”

2.1.10. -A + TUT-

tut- yardımcı fiili Altun Yaruk’ta sıkça geçmekte, özellikle *kü- küzet-* fiilleriyle birlikte kullanılmaktadır. Bu fiilin başlangıç dönüşümlü olduğunu belirten Bacanlı, eylemin hem bir eylemi iki elini kullanarak yapmaya başlamayı hem de o halde bir müddet kalmayı/bulunmayı ifade ettiğini, dolayısıyla ünlü zarf fiil ekinin intraterminal anlamıyla bu yardımcı fiilin ilk evresinin sonuçsallığının bu yapıyı oluşturduğunu açıklamıştır. Bacanlı’nın açıklamasına göre ‘sonuçsallık ve sonucun istikrarı, sürekliliği gibi anlamlar bu art-fiilce iletilir’ (2014: 170). Erdal da ünlü zarf-fiil eki ve *tut-* yardımcı fiiliyle kurulan art-fiil yapısının süreklilik ya da tekrar bildiren hareketi (continuing or repeated action) belirttiğini açıklar (2004: 250). Ayrıca Erdal, bu yapının

Maniheist metinlerde sürekli ısrarcı davranışı vurguladığını belirtmiş ve *alkinču ölüm künin öyü tutar* ‘*He keeps his mind on the day of death*’; *özlärin saklanu .. tätzürü tutzunl[ar* ‘*Let them be sure always to be on guard and keep behaving evasively*’ örneklerini vermiştir(2004: 253). Gabain ise, art-fiil olarak *tut-* fiilinin bir oluş veya kılışın başladığını bildirdiğini dile getirmiş ve şu örnekleri vermiştir: ‘*acibla-yu tut-, sakla-yı dut-* (1988: 22).

Aşağıda Altun Yaruk’ta geçen, *tut-* yardımcı fiiliyle yapılmış fiil birleşmeleri yer almaktadır. Örnekler incelendiğinde bu yardımcı fiilin özellikle *kü-* ve *küzet-* fiilleriyle kullanılmış olması dikkat çekmektedir. Gerek *küyü küzetü tut-* yapısında, gerekse farklı fiillerle oluşturulmuş son iki örnekte ünlü zarf fiil ekiyle oluşturulmuş *tut-* yardımcı fiilinin, bir işe başlama ve o işi devam ettirme anlamını taşıdığı oldukça belirgindir. Bu örneklerde geçen *küyü küzetü tut-* fiil birleşmesi, çoğunlukla öğretiyi, kutsal bilgiyi korumak, muhafaza etmek anlamında kullanılmıştır. İsim, sıfat gibi farklı türlerde de kullanılan bu fiil birleşmesinin kullanıldığı bağlamlardan da anlaşılacağı gibi, bu fiil birleşmesi yapısının ‘bir şeyi korumak ve korumaya devam etmek’ anlamı dolayısıyla yukarıda da belirtildiği gibi esas fiili ‘süreklilik ve sonucun istikrarı’ açısından işaretlediği görülmektedir.

(1) *bilgülük biligin <alkuka bilsikmiş> tıdmalı çahşap(u)dlıda arıg süzük küzetü küyü tutgalı seviglig taplaglıg serimlig kılıklıg y(i)ti katıgılanmaklıg ülgüsüz sansız ür kiç üdlertin berü alku dyan sakınçlar işintin ködügintin T’..... içinte ilinçülede[çi]* (AY 34c/18) “Bilinecek bilgiyi <herkesçe tanınmış> yasak ahlaka sahip (insan)dan arı berrak (bir şekilde) gözetip koruyacak, sevimli, kanaatkar, dayanıklı karakterli yedi zahmetli uzun zamandan beri bütün düşüncelere gömülme işinden içinde eğlenecek.”

(2) *biz yme atı kötrülmüş t(e)ngirim bo nom erdinig kingürü yadgu üçün ürüg uzatı bo nom bitigig okıdaçı tutdaçı yalanguklarıg iyin [tapç]ada küyü küzetü tutup [olur]mış orunlarınta [asıg tus]u kılı birgey biz* (AY 91/7) “Biz yine adı yüceltilmiş tanrım, bu öğreti mücevherini açıkça yaymak için bu öğreti kitabını daima okuyacak, uygulayacak insanları gönüllü olarak zarardan koruyup gözetip, oturdukları yerlerinde (onlara) fayda sağlayıvereceğiz.”

(3) *bir uçlug köngülin üç erdinig küyü küzetü tutsar .. tiring nomlarta ayıglamaksız çulvusuz bolsar .. tükel bilge biliglig <tip> ayançang köngül turgursar :: edgü sakınç sakınsar arıyur ayıg kılınç adartmakı* (AY 148/1)

“Bir taraflı gönül ile üç mücevheri (Triratna) koruyup, tutsa; derin öğretilerde (Dharma) kötölemeksiz, küfürsüz olsa; eksiksiz bilge bilgili, saygılı duygu beslese; iyi düşünce düşünse, kötü davranış engellemesi (Karmavarana) temizlenir” (AY-Ölmez).

(4) *bo nom erdinig ayayu ağırlayu yir oruntaki ilig kanig begig iışig bodunug karag ezrua kormuzta tört m(a)haraa t(e)ngriler başın kamag t(e)ngriler ürüg uzatı küyü küzetü tutarlar* (AY 192/12) “Bu öğreti mücevherini sayıp, saygı gösterip, (o) yerdeki hakani, hanı, beyi, hanfendi, halkı Brahmâ, İndra, dört Mahârâja tanrılar başta olmak üzere, bütün tanrılar uzun süre koruyup, gözetip tutarlar” (AY-Ölmez).

(5) *ol üdün t(e)ngri t(e)ngri burkan bo savıg takı adırıtlıg bekiz b(e)lgülüg kulu y(a)rıkagalı ol kuvrag arasına erigme t(e)ngriler kuvragına ya tözün t(e)ngriler e bo nom erdinig ayayur ağırlayur yir oruntaki ilig kanig begig iışig bodunug karag küyü küzetütutmakingız cın kirtü erür mu tip ayıtu y(a)rıkadı* (AY 192/22) “O vakit tanrılar tanrısı Buda bu sözü de ayrıntılı olarak, açık-seçik, anlaşılır duruma getirivermek için o topluluk arasında mevcut tanrılar topluluğuna: “Ey soylu tanrılar! Bu öğreti mücevherini sayıp, saygı gösteren yerdeki hakani, hanı, beyi, hanfendi, halkı koruyup, gözetip tutmamız doğru mudur?” diye buyurarak sordu” (AY-Ölmez).

(6) *ol yirig orunug ol ilig kanig begig iışig ol bodunug karag anın küyü küzetü tutar* sizler (AY 194/20) “O yeri, o hakani, hanı, beyi, hanfendi, o halkı onun için gözetip, koruyup tutarsınız” (AY-Ölmez).

(7) *ken käl[igm]ä üdlärdä kayu eliglär [hanlar bo nom] ärdinig bilip ukup ayadukta ötrü ol eliglärig hanlarıg sizler küyü küzetü tutup, ençgölüg mänjilig kılmak bo iş ugrayu sizlärkä tägimlig iş tetir* (AY-Ayazlı, 0020) “Gelecekte [bu öğreti] mücevherini anlayıp, saygı gösterdikten sonra o hükümdarları, sizler(in) koruyup huzurlu ve mutlu duruma getirmesi işte bu size yakışan davranıştır” (AY-Ayazlı).

(8) *inçip sizlär k(ä)ntü k(ä)ntü kuvragınızlar birlä, birök bo nom ärdinig küyü küzetü tutsar* sizlär, *ötrü üç üdki burhanlarını ädgü tetyük köni nomlug şazınıg küyü küzetü tutmuşbolgay sizlär* (AY-Ayazlı, 0025) “Böylece sizler kendi topluluğunuz ile bu öğreti mücevherini gözetip korursanız üç zamandaki budaların iyi yani doğru öğretisini gözetip tutmuş olacaksınız” (AY-Ayazlı).

(9) *inçip sizlär k(ä)ntü k(ä)ntü kuvragınızlar birlä, birök bo nom ärdinig küyü küzetü tutsar* sizlär, *ötrü üç üdki burhanlarını ädgü tetyük köni nomlug şazınıg küyü küzetü tutmuş bolgay sizlär* (AY-Ayazlı, 0028) “Böylece sizler kendi topluluğunuz ile bu öğreti mücevherini gözetip korursanız üç zamandaki budaların iyi yani doğru öğretisini gözetip tutmuş olacaksınız” (AY-Ayazlı).

(10) *bo ok nom ärdinig küyü küzetü tutmuş buyan ädgü kılınç küçintä aç kız ig kägän yağı yavlak adasın barçanı tarkaru ketärü ugay sizlär* (AY-Ayazlı, 0033) “Bu öğreti mücevherini gözetip koruyarak işlediğiniz

erdemlerin gücüyle açlık, kıtlık, hastalık, düşman sıkıntılarının hepsini uzaklaştıracaksınız” (AY-Ayazlı).

(11) *atı kötrülmüş ayakka tögimlig t(ä)ñrim, birök ol eliglär hanlar bo nom ärdinig boşgundaçı tutdaçı tört törlüg terin kuvragı ayayu ağırlayü küyü küzätü tutup k(a)ltı ögi kañı k(ä)ntü oğlın kızın ogşayurça amrayurça nă k(ä)rgäkin ägsüksüz tüzü tükäti bersärlär, ötrü biz kamagun ol elig hanıg küyü küzätü tutup, kamag yalañukka barçaka bir yañlıg ayatgay ağırlatgay biz* (AY-Ayazlı, 0083) “Yüce Tanrım (Lokajyestha), eğer o hükümdarlar bu öğreti mücevherini öğrenecek gerçekleştirecek dört tür topluluğa da saygı göstererek koruyup sanki anne babanın kendi oğlunu kızını severmişçesine ne gerekiyorsa eksiksiz tamamıyla verdiklerinde biz bütün o hükümdarı koruyup bütün insanlara eşit şekilde saygı göstereceğiz” (AY-Ayazlı).

(12) *atı kötrülmüş ayakka tögimlig t(ä)ñrim, birök ol eliglär hanlar bo nom ärdinig boşgundaçı tutdaçı tört törlüg terin kuvragı ayayu ağırlayü küyü küzätü tutup k(a)ltı ögi kañı k(ä)ntü oğlın kızın ogşayurça amrayurça nă k(ä)rgäkin ägsüksüz tüzü tükäti bersärlär, ötrü biz kamagun ol elig hanıg küyü küzätü tutup, kamag yalañukka barçaka bir yañlıg ayatgay ağırlatgay biz* (AY-Ayazlı, 0088) “Yüce Tanrım (Lokajyestha), eğer o hükümdarlar bu öğreti mücevherini öğrenecek gerçekleştirecek dört tür topluluğa da saygı göstererek koruyup sanki anne babanın kendi oğlunu kızını severmişçesine ne gerekiyorsa eksiksiz tamamıyla verdiklerinde biz bütün o hükümdarı koruyup bütün insanlara eşit şekilde saygı göstereceğiz” (AY-Ayazlı).

(13) *yänä k(ä)ntü öz ellärin uluşların odugın sakın küyü küzätü tutup yat yağı adasın amırtgurup adın elig hanlarıg ymä bir ikintiskä erşisiz karşısız kılğalı ugaylar* (AY-Ayazlı, 0147) “Yine kendi ülkelerini dikkatle koruyup yabancı düşman sıkıntısını geri püskürtüp diğer hükümdarları ve birbirlerine (karşı) kavgasız olabilecekler” (AY-Ayazlı).

(14) *anın sizlär bo muntag ugur yık üzä bo nom ärdinig äşidtäçi tıñladaçı eliglär hanlarıg ol elig hannıñ hatunların kırkınların inançların ulatı bodunun karasın alpınta ämgäkintä adasınta tudasınta isig özlüg korkıncınta küyü küzätü tutuğlar* (AY-Ayazlı, 0237) “Bu sebeple sizler böylesi bir fırsat ile bu öğretiyi dinleyip o hükümdarları, o hükümdarların eşlerini (kraliçelerini), cariyelerini, yöneticilerini ve dahası halkını sıkıntılardan, felaketlerden, yaşamdaki korkunçluklardan korusun” (AY-Ayazlı).

(15) *ol eliglär hanlarıg biz kamagun küyü küzätü tutup, ulug törlüg asıgka ädgükä tögürgäliñr üçün, k(ä)ntü k(ä)ntü kuvrag<ı>mız birlä közünmäz ät’özün ol anutmış etmiş arıg turug nomlug oronta nom äşidgäli barı tägingäy biz* (AY-Ayazlı, 0615) “O hükümdarları, biz bütününüle, koruyup büyük, türlü faydaya, iyiliğe ulaştırmak için kendi topluluğumuzla görünmeyen (gizlenmiş) bedenle o süslenmiş temiz öğretili yere öğretiyi dinlemek için gideceğiz” (AY-Ayazlı).

(16) *atı kötrülmüş ayakka tögimlig t(ä)ñrim kaçan biz bo törölärig körsär biz, ötrü elig uluşug ol elig hanıg, ol bodunug karag titip ıdalap küyü küzätü tutguluk köñültin ketgäy biz* (AY-Ayazlı, 0669) “Yüce Tanrım, biz bu yasaları gördüğümüzde, ondan sonra ülkeyi, o hükümdarı, o halkı bırakıp gönülden koruyup kollamadan gideceğiz” (AY-Ayazlı).

(17) *sizlär kamag tört m(a)haraaçalar ulatı adın ymä t(ä)ñrilär kuvragı birök ol yalañuklar hanı bo nom ärdinig süzök köñülin äşidmişin ayamışın körsär sizlär, ol elig hanıg küyü küzätü tutup adasın tudasın tarkarıp enç mänjilig kılınlar*(AY-Ayazlı, 0828) “Sizler bütün dört Mahārājalar ve diğer başka tanrılar topluluğu eğer o insan hükümdarının bu öğreti mücevherini gönülden dinlediğini, saygı gösterdiğini gördüğünüzde o hükümdarı koruyup gözeterek zorlukları uzaklaştırıp huzurlu kılın” (AY-Ayazlı).

(18) *birök toyın şamnanç upase upasanç tört törlüg terin kuvrag bo nom ärdinig boşgunsarlar tutsarlar , keñürü yadıp [iş]läsärilər [küyü küzä]tü tutup [adasın] [tudasın] tarkarıp enç mänj(kä tägingäy)* (AY-Ayazlı, 0835) “Eğer rahip, rahibe, mümin, mümine, (bu) dört tür topluluk, bu öğreti mücevherini öğrense bütünüyle yayıp çalışsalar, koruyup, tehlikeleri uzaklaştırıp huzura erecekler” (AY-Ayazlı).

(19) *m(ä)n ötrü ürüg uzatı tınl(ı)glarig küyü küzätü tutup ämgäkin tolgakın ketärgäy m(ä)n* (AY-Ayazlı, 0863) “Ben daima canlıları koruyup sıkıntılarını gidereceğim” (AY-Ayazlı).

(20) *kaçan biz ötrü kamagun ol d(a)rni tutdaçı kişig küyü küzätü tutup adasız tudasız kılğay biz* (AY-Ayazlı, 0993) “O vakit biz bütün o tılsımı tutacak kişiyi koruyup sıkıntısız kılacağız” (AY-Ayazlı).

(21) *m(ä)n amtı t(ä)ñrim alku yok çığay erinç y(a)rılıg ämgäklig tolgaklıg tınl(ı)glarınñ küsüşlärin kanturgalır üçün, yänä ymä ugrayu bo nom ärdinig küyü küzätü tutgalır üçün, anın bo d(a)rni nomug törösi birlä aç a yada ötünü täğindim* (AY-Ayazlı, 1088) “Ben şimdi Tanrım, bütün yoksul, zavallı, sıkıntılı canlıların isteklerini gerçekleştirmek için ve özellikle bu öğreti mücevherini koruyup tutmak için bu tılsımı, öğretiyi yasası ile açıklayarak söyledim” (AY-Ayazlı).

(22) *olar barça birgärü, äşidgäylär bo nomug, yanmaksızın sävinçlig, küyü küzätü tutgaylar* (AY-Ayazlı, 1250) “Onlar hep birlikte bu öğretiyi dinleyecekler. Geri dönmeksizin sevinçle gözetip gerçekleştirecekler” (AY-Ayazlı).

(23) *ayagka tegimlig t(e)ngirim m(e)n yme t(e)ngirim sizing üsküngüzde t(e)ngrike yalangukka asıglıg küsemiş küsüşüg kanturtaçı küyü küzetü tutup inç mengilig kıltaçı çintamanı erdini atl(ı)g iduk d(a)r(a)nı nomug ötünü tegineyin* (AY 467/18) “Saygıdeğer Efendim (Tanrım), ben de sizin huzurunuzda Tanrı’ya (ve) insana yararlı, arzuladıklarını bütünüyle yerine getirecek olan, gözetip koruyarak huzur (ve) mutluluk verici çintamanı adlı dharani öğretiyi arz edeyim” (AY-Çetin).

(24) *atı kötrülmüş ayagka tegimlig t(e)ngirim m(e)n yme t(e)ngirim sizing üsküngüzde t(e)ngrike yalangukka asıglıg küsemiş küsüşüg kanturtaçı alku tınl(ı)glarig küyü küzetü tutup inç mengilig kıltaçı utunçsuz atl(ı)g d(a)r(a)nı nomug ötünü tegineyin* (AY 468/12) “Adı Yüce, Saygıdeğer Efendim, ben de sizin huzurunuzda Tanrı’ya (ve) insana yararlı arzuladıkları konusunda tatmin edici, bütün canlıları gözetip koruyarak huzurlu (ve) mutlu kılıcı (olan) yenilgisiz adlı dharani öğretiyi arz edeyim” (AY-Çetin).

(25) *m(e)n yme t(e)ngrim sizing üsküngüzde t(e)ngrike yalangukka asıglıg alku tınl(ı)glarig küyü küzetü tutup inç mengilig kıltaçı d(a)r(a)nı nomug ötünü tegineyin* (AY 469/10) “Efendim, ben de sizin huzurunuzda Tanrı’ya (ve) insana yararlı, bütün canlıları koruyup gözeterek huzur (ve) mutluluk verecek (olan) dharani öğretiyi arz edeyim” (AY-Çetin).

(26) *atı kötrülmüş ayagka tegimlig t(e)ngrim biz yme t(e)ngrim sizing üsküngüzde kop törlüg korkınç ayınç ada tudalarig tarkartaçı üdsüz ölüm adasın kiterip öz yaş uzun kıltaçı küyü küzetü tutup inçkü mengi birteçi kamagıg korkınçsız kıltaçı atl(ı)g d(a)r(a)nıg ötünü teginelim tip ötrü inçe tip ötünü tegintiler* (AY 471/2) “Adı Yüce, Saygıdeğer Efendim, sizin huzurunuzda her tür korkuları ve tehlikeleri yok edecek, zamansız ölüm tehlikesini gidererek (canlıların) yaşlarını uzatacak, gözetip koruyarak huzur (ve) mutluluk verecek (olan) herkesi korkusuz kılıcı adlı dharaniyi arz edelim . Sonra da şöyle arz ettiler” (AY-Çetin).

(27) *ötrü m(e)n ürüg uzatı bo kişini küyü küzetü tutup ne k(e)rgekin egsük k(e)rgek kılmağay m(e)n* (AY 526/14) “Sonra ben daima bu kişiyi koruyup hiçbir ihtiyacını eksik etmeyeceğim.”

(28) *s(e)n çın kirtü ötügin bo nom erdinig nomladaçı nomçı birle küyü küzetü tutgalı tınl(ı)glar küsüşin kanturgalı ötüntüng* (AY 537/19) “Sen bu öğreti hazinesini anlatacak vaiz ile (birlikte) doğru, gerçek duanı korumayı, canlıların isteklerini yerine getirmeyi diledin.”

(29) *alku kamag t(e)ngriler birkerü .. küyü küzetü tutarlar .. antada kin atasızın* (AY 550/12) “Bütün tanrılar, hepsi birden, ondan sonra babasızı koruyup gözetirler.”

(30) *yene yme t(e)ngriler .. küyü küzetü ayayu tutmuşka .. anın yme t(e)ngriler .. t(e)ngri oğlu tip at küüke .. otuz artukı üç öngi .. t(e)ngri yirining erkligi .. birür ulug küç küsün* (AY 550/22) “Yine tanrıların koruyup, saygı gösterip uygulamalarına, bu sebeple yine tanrıların (onu), tanrı oğlu diye çağırmasına, otuz üç farklı tanrı yerinin kudreti, çok güç (ve) kuvvet verir.”

(31) *anın alku t(e)ngriler .. yumgın arka kuvragın .. küyü küzetü tutarlar .. montag yanglıg il kanıg* (AY 561/15) “Bu sebeple bütün tanrılar, hepsi birden arka toplulukla (birlikte), bunun gibi töreye uygun hükümdar hanı gözetir, korurlar.”

(32) *kamag t(e)ngriler birkerü .. küyü küzetü yme tutarlar .. alku üdte kamagun* (AY 562/7) “Bütün tanrılar, hepsi birden, bütün zamanlarda hepsini gözetir, korurlar.”

(33) *bo nom erdinig kingürü yadgalı küyü küzetü tutgalı .. yine yme alku tınl(ı)g oğlanın inç mengilig kılğuluk yme tılangurmak edremliğ nom buşı birmeking üze sakınu sözleyü yitiñsiz ulug edgü kılınçig kılting kazgantung* (AY 512/5) “Bu öğreti mücevherini genişçe yaymak için koruyup gözetmek için, yine bütün insanoğlunu huzurlu kılacak güzel konuşma erdemli öğreti sadakası(nı) vermen ile (birlikte) düşünüp söylerek, sonsuz, ulu, iyi sevabı işledin, kazandın.”

(34) *sizlarning ara kayusi m(e)n nurvanka kirmışde kin.. bo nom erdinig küyü küzetü tut[up] bo çambudıvıp uluşda ki[ngürü] yadıp nomlug şasınımın [uzun] üdün yırtınçüde tur[guru tegin-....] S'YW ugay sizler tip [y(a)rıkadı] (AY 662/18) “Sizler arasında hangisi, ben Nirvana’ya ulaştıktan sonra, bu öğreti hazinesini gözetip koruyup, bu çambudıvıp ülkesinde yayıp, öğreti disipliniyle uzun zaman dünyada durup - ebileceksiniz diye buyurdu.”*

(35) *atı kötrülmüş ayagka tegimlig t(e)ngirim biz kamagun sevig taplag köngülümüz üze [teng]siz ülgüsüz sansız asankı [kalp] üdlerin berü tüü tüpi [yokaru] .. turgu teg yürek yarılınçığ açığ tarka emgek emgenip ol emgekingizning küçinte bulmuş tanuklamış [tüt]rüm tering bo ıduk bodı tigme burkan kutıning ugrayu tıtagın et’özümüzni esirkemedin ağır ayag köngülin küyü küzetü tutupt(e)ngirim siz nurvanka kirü y(a)rıkamışda[kin] bo nom erdinig kingürü yadıp nomlug şasınıgıznu yırtınçü[de] uzun turguru tegingey[biz t(e)ngirim] tip ötünü teginipşlök takşutın inçe [tip ötünti]ler (AY 663/16)“Adı yüceltilmiş saygıdeğer tanrım, biz hepimiz sevgili, kanaatkar gönlümüz üzerinde uzun zamandan beri saç dipleri yukarı(da) duruyormuş gibi yürek parçalayıcı ağır sıkıntılar çekip o (verdiğiniz) sıkıntınızın sonucunda bulunmuş bu sağlam, derin kutsal aydınlanma denilen tanrı(nın) rahmetini dilemenin sebeplerini, bedenimizi (bundan) esirgemedin saygı dolu (bir) gönülle gözetip koruyup tanrım, sizin nirvanaya erişmenizden sonra bu öğreti hazinesini açık bir şekilde yayıp dini kaidenizin yeryüzünde uzun (zaman boyunca) durmasını sağlayacağız tanrım diye seslenip manzum beyti şöyle söylediler.”*

(36) *antag yanglıg çın kirtü .. ezügsüz ıduk savingiz üçün .. anın küyü küzetü tutgay biz .. bo nom erdinig turkaru (AY 664/6) “Böyle örfe uygun, gerçek, doğru, kusursuz, mübarek sözünüz için, bundan dolayı daima koruyup gözeteceğiz bu öğreti hazinesini.”*

(37) *antag yanglıg yig adruk .. y(a)rıkıançuçı köngülüngüz küçinte .. küyü küzetü tutgay biz bo nom erdinig turkaru (AY 664/12) “Böyle örfe uygun, iyi, seçkin, merhametli gönlünüzün kuvvetinde, daima koruyup gözeteceğiz bu öğreti hazinesini.”*

(38) *antag yanglıg egsüksüz .. yivigleringiz tolu üçün :: anı küyü küzetü tutgay biz .. bo nom erdinig turkaru (AY 664/19) “Böyle örfe uygun, eksiksiz, malzemeniz tam (olsun) diye, onu daima koruyup gözeteceğiz, bu öğreti hazinesini.”*

(39) *alku şamnular kuv[ragıg] yigedtingiz bir yumgı .. [kamag yavlak] sözçilerig uzatdaçı ... tarkarmışingiz üçün ... yavlak körümüg .. küyü küzetü tutgay biz .. bo nom erdinig turkaru (AY 665/1) “Bütün şeytanlar topluluğunu, tekmili birden yendiniz, bütün kötü emir verenleri götürecek kötü bakışları uzaklaştırdığınız için daima koruyup gözeteceğiz bu öğreti hazinesini.”*

(40) *antada ulatı ‘eng mintın .. asurılarning kuvragı .. luular yekler ulatı .. gandarvılar kınarılar [ark]ası .. küyü küzetü tutgay biz.. [bo nom] erdinig turkaru (AY 665/7) “Ondan başka en azından cinler topluluğu,*

ejderhalar, şeytanlar ve gandarvılar, kınarılar arkası, daima koruyup gözeticeğiz bu öğreti hazinesini.”

(41) *yagız yirte [turta]çı .. kök kalıkka tayaklıg .. san[sız] sakışsız kolusuz .. kut vahşık[lar]ning kuvragı .. uzun üdün [y(a)r]lıgıngızını .. ayayu ağırlayu tutmışka .. anın küyü küzetü tutgay biz bo nom erdinig turkaru* (AY 665/19) “Kara toprakta duracak, gökyüzüne dayalı, sayısız ruhların topluluğu, uzun zaman (boyunca) emirlerinizi saygıyla yerine getirmiş olduğundan, daima koruyup gözeticeğiz bu öğreti hazinesini.”

(42) *birök bar erser kim kayu .. bo nom erdinig tutdaçı .. burkan kutınga avant tıtag .. kılğalı udaçı tıtagıg .. ürüg uzatı bir yanglıg .. törtidin yingak tegriglep .. ayayu ağırlayu tapınu.. küyü küzetü tutgay biz .. tip tidiler* (AY 666/17-18) “Bu öğreti hazinesini kavrayacak kim varsa, tanrı rahmetine sebep olabilecek sebepleri, daima örfe uygun (olarak) dört bir yandan çevreleyip saygıyla hürmet ederek koruyup gözeticeğiz, dedi.”

(43) *anın amtı m(e)n özüm .. ol burkan kutınga .. sevinç bilmek törüsinçe .. [uza]tı tapıg kılğalı .. küyü küzetü [tutay]ın.. monçulayu bo nomug* (AY 667/8) “O nedenle şimdi ben, o tanrı rahmetine devamlı tapınmak, hürmet edebilmek için, sevinmeyi bilme töresine uygun olarak, bu öğretiyi böylece koruyup muhafaza edeyim.”

(44) *m(e)n amtıMYS YM Ç’ ... küyü küzetü tutgay m(e)n .. monçulayu bo sudurug* (AY 669-23) “Ben şimdi (.....) böylece bu öğretiyi koruyup muhafaza edeceğim.”

(45) *neng yme bo et’özüg küyü küzetü ayayu tutup artatmagalı idi umadın neçe ked uzanıp igidtim erser yme k(a)ltı yavlak yağı törüsinçe yanturu mini kemişü utup sevinçsiz utlısız kılı* (AY 613/8) “Her halükarda bu vücudu koruyup, (ona) değer verip (de) bozulmasını asla önleyemedim, ne kadar uğraşıp (vücudumu) beslediysem de tıpkı kötü (bir) düşman gibi tekrar beni mahvedip yenerek mutsuz etti” (AY-Gulcalı).

küyü küzetü tut- yapısının haricinde *alıştur-* ve *kötür-* fiilleriyle oluşturulmuş olan aşağıdaki fiil birleşmesi örneklerinde de *tut-* yardımcı fiilinin ana fiili süreklilik kılınışı yönünden işaretlediği görülmektedir. Söz konusu örneklerde ifade edilen anlamlar sırasıyla ‘elde etmek ve elinde tutmaya devam etmek’ ve ‘yükseltmek ve o konumda tutmaya devam etmek’ şeklindedir. Örneklerin çevirilerinden ve bağlamdan da anlaşılacağı üzere, A + *tut-* yapısı süreklilik kılınışını işaretleyen bir yardımcı fiil yapısıdır.

(46) *adınçig iduk töpü orun bavagırning idisi arıg kkirsiz çangv(a)çırıg alışturu tutdaçı* *aryasang bolmış sekiz on dört bahşınig bahşısı .. aryav(a)çıradaranı öge yükünür m(e)n* (AY 678/15) “Seçkin, mukaddes tepe(deki) tahtın, kainatın sahibi; temiz, lekesiz çan şimşegini elde

edebilecek, soylular topluluğundan olmuş, seksen dört üstadın üstadı, aryavaçıradaranı(yı) överek ona secde ederim”

(47) *ol nomladaçı nomçining asan tüpinte barıp et'özümün körkitmedin nomçı adakın töpüm üze kötürü tutup bo nom erdinig eşidü tınglayu tegingey m(e)n* (AY 528/14) “O vaaz verecek vaizin sağlam temelinden varıp, vücudumu göstermeden vaizin ayağını başımın üzerine yükseltip (ve o halde tutmaya devam edip), bu öğreti mücevherini dinleyeceğim.”

Dolayısıyla örneklerden de anlaşılacağı üzere, *tut-* yardımcı fiili, Altun Yaruk adlı eserde özellikle ünlü zarf-fiil eki ile birlikte kullanılmıştır ve süreklilik kılınısını işaretlemektedir.

2.1.11. -A + ID-

ıd- yardımcı fiili, Altun Yaruk adlı eserde sınırlı sayıda görülen bir yardımcı fiildir. Birçok kaynakta kılınış işaretleyicisi olarak yer alan bu yardımcı fiil, Erdal’ın açıklamasına göre bitmişlik, tamamlanmışlık işaretleyicisi olarak işlev görmektedir ‘*The auxiliary ıd- ‘to send off; set free’ refers to actions carried out completely*’ (2004: 257). Ayrıca Erdal, bu yardımcı fiilin işaretlediği tamamlanmışlığın tek seferde ve kolaylıkla gerçekleştirilen bir tamamlanmışlık olduğunu da belirtmiştir (2004: 250). Anderson, bu yapıyı bitmişlik ve başlangıç bildirimi başlığı (perfective and inchoative¹⁸) altında ele almıştır (2004: 103). Bacanlı’ya göre *ıd-* yardımcı fiili “*tezlik ve aniden gerçekleşen eylemi sıkça bildirmesine rağmen asıl işlevi eylemin başlangıç veya bitiş evresinin tamamlanmasıdır*” (2014: 152).

Aşağıdaki örnekte *ıd-* yardımcı fiili “*bağışlamak (günahı), gidermek, aff etmek, kurtarmak*” (Caferoğlu; 2011: 48) anlamlarına gelen *boşu-* fiiliyle birlikte bir fiil birleşmesi yapısı oluşturmuştur. Bağlamdan da anlaşılacağı üzere, *ıd-* yardımcı fiili, *boşu-* fiilinin bitmişliğini ve sonrasında yeni bir halin başladığını işaretlemektedir. Burada *ıd-* fiilinin temel anlamından ziyade, *boşu-* fiilinin tamamlandığı, yani söz

¹⁸Bacanlı, Anderson’un bu terimi herhangi bir ayrıma gitmeksizin her tür başlangıç için kullandığını açıklamıştır (2014: 51).

konusu kişinin ‘tamamen’ affedildiği ve günahlarından arınmış olduğu yeni bir halin başladığı ifade edilmektedir.

(1) *edgü kılınçlıg kimi köprüg itgil yaratgıl tip monçulayu tutuzup ötrü mini boşuyu ıdtı* (AY 16/12) “İyi amellerden gemi ve köprü yap deyip böyle emredip, sonra beni bağışladı.”

2.2. GÖRÜNÜŞ GÖSTEREN FİİL BİRLEŞMELERİ

Faruk Gökçe’nin *II. Grup Yardımcı Fiiller* başlığı altında ele aldığı yardımcı fiiller, görünüş zamanlı kategorileri işaretleyen yardımcı fiillerden oluşmaktadır. Zaman zaman yardımcı fiillerin kılınış türlerini ve görünüş zamanlı kategorileri işaretleme işlevleri birbirleriyle karışsa da “özellikle *tur-*, *yat-*, *ol(t)ur-* ve *yo:rı-* yardımcı fiillerinin birçok yazı dilinde kılınış türlerini işaretleme işlevlerinin yanında daha çok görünüş zamanlı kategoriler olarak işlev görmesi bu yardımcı fiillerin ayrı bir başlık altında ele alınmasını zorunlu kılmıştır” (Gökçe; 2013: 73). Kılınış işaretleyicisi olarak işlev gören yardımcı fiiller, eklendikleri esas fiilin sonsuz zaman çizgisi üzerindeki iç zamansal özelliklerine etki ederken, görünüş zamanlı kategorileri işaretleyen bu fiiller ise olayın bakış noktasından görünüşünü işaret etmektedirler. Gökçe’nin ele aldığı bu dört fiil de şimdiki zamanı işaretleme işleviyle kullanılmaktadırlar. Serebrennikov ve Gadjeva (2011: 151) da “Türk yazı dillerinde şimdiki zaman biçiminde yardımcı fiil ‘olmak’ bulunmadığından başka fiillerden istifade edilir. En çok kullanılan yardımcı fiiller: *yat-* ‘yatmak’, *tur-* ‘turmak’, *otur-* ‘oturmak’, *yür-* ‘gezmek’. Bunlardan son ikisi nadir durumlarda kullanılır” diyerek bu dört fiilin şimdiki zaman işaretleme işlevine değinmişlerdir. Gökçe ayrıca bu yardımcı fiillerin ilerleyici bakış açısı işaretleme görevinin kaynağında bulunma unsurunun yer aldığını çeşitli yabancı dillerden aktardığı örneklerle açıklamış ve bu dört fiilin birçok dilde ilerleyici bakış açısını benzer şekillerde işaretlediğine değinmiştir (Ayrıntılı bilgi ve örnekler için bkz. Gökçe; 2013). Karakoç da çalışmasında bu dört fiili ayrı başlık halinde vermiş ve bu art-fiillerin dönüşümsüzleştiricilik özellikliğinden bahsetmiştir (2005: 163). Aşağıdaki tabloda bu dört art-fiilin ünsüz zarf-fiil ekleriyle birleşiminde ortaya çıkan yapıların özelliklerini inceleyen Karakoç, *tur-* ve *yat-* fiillerinin hem ara sınırlılığı hem de art sınırlılığı ifade

ettiğini söylerken *oltur-* ve *yür-* fiillerinin yalnızca ara sınırlılığı işaret ettiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca tabloya göre, *tur-* ve *yat-* fiillerinin kullanım sıklığı, *oltur-* ve *yür-* fiillerine göre daha fazladır. *tur-* ve *yat-* fiillerinin, temel anlamlarıyla ilişkisi ise, *oltur-* ve *yür-* fiillerine göre daha zayıf görünmektedir. Son olarak Karakoç, *tur-* ve *yat-* fiillerinin bütün fiillerle kullanılabilirken, *oltur-* ve *yür-* fiillerinin yalnızca belli fiillerle kullanılmasına dikkat çekmiştir.

Tablo 1. (I)p turī, (I)p yatir, (I)p oltiri und (I)p yuri art-fiillerinin özellikleri

Kriterien	(I)p turī und (I)p yatir	(I)p oltiri und (I)p yuri
1) Funktion	+INTRA +POST	+INTRA
2) Vorkommen	häufig	wenig
3) Relevanz der Vollverbbedeutung	schwach	stark
4) Kombinierbarkeit	mit allen Lexemen	mit bestimmten Lexemen

Kaynak: Karakoç; 2005: 174.

Aşağıda, bu dört art-fiil yapısı tanıtılmış ve Altun Yaruk'taki bu yapılara uygun örnekler sıralanmıştır. Aşağıdaki örneklerde de *tur-* fiilinin diğer art-fiillere oranla kullanımının daha çok olması dikkat çekmektedir.

2.2.1. -B+OL(T)UR-

Eski Türkçedeki *oltur-* / *olur-* eyleminin Türkiye Türkçesindeki şekli *otur-* sözcüğüdür ve *oltur-* / *olur-* eylemi de bugünkü *otur-* sözcüğüyle aynı anlama gelmektedir. *ol(t)ur-* fiili zamanla gramatikalleşmiş ve süreklilik bildiren bir art-fiil haline gelmiştir. Bacanlı (2014: 224) “-D (dönüşümsüz) işaretleyicisi olan *-p otur-* art-fiili, genellikle oturarak yapılan sürekli bir işi bildirir ve gerçek hayatta oturma süresi kısa olduğu için bu süreklilik tek-vakitli olarak ve süregiden (continuative) tarzda tezahür eder” sözleriyle, hem fiilin gerçek anlamına değinmiş hem de süreklilik kılınışını işaretleme işlevini belirtmiştir.

Eski Türkçede bu fiil, hem temel anlamıyla hem de süreklilik kılınışını bildiren art-fiil yapısıyla kullanılmış ve Türkçenin en eski zamanlarında bu fiilin gramatikleşmeye başladığı görülmüştür. Bu fiilin her iki şekilde de kullanılması, fiilin art-fiilli yapısının bulunduğu cümlelerde, anlamı ayırt etmeyi güçlendirmiştir. Bu durumda, ana fiilin oturarak mı yapıldığı yoksa bir süreklilik halinde devam mı ettiği sorusuna cevap bulmak oldukça zorlaşmıştır.

Anderson da bu yapının süreklilik anlamından bahsetmiş; fakat Eski Türkçede asıl anlamıyla süreklilik anlamının genellikle ayırt edilemediğini vurgulamıştır (2004: 97-99). Gökçe de bu eş zamanlı iki farklı kullanıma dikkat çekmiş ve bunların ayırdını yapmanın güç olduğunu yinelemiştir (2013: 173). Ayrıca Gökçe (2013: 174), “*Orhon Türkçesinde olduğu gibi Eski Uygur Türkçesinde de olur- fiili bir insan duruşunu gösteren gerçek anlam alanının dışına çıkıp ‘hükmetmek, yönetmek’ anlamlarına gelen metaforik bir gelişimle tanıklanabilmektedir*” sözleriyle bu fiilin metaforik anlamına dikkat çekmiş, bu anlamların birbirlerinden ayırt edilmesinin daha da güçleştiğini göstermiştir.

Arat, ilgili çalışmasında bu yapının –A zarf-fiil eki ile birleşmelerinin nadir olduğunu, -B ile birleşmelerde ise eklendiği fiile süreklilik anlamı kattığını belirtmiştir. Arat’ın örnek olarak verdiği “*parïp ottur tïr, sürüp-ottur tïr ‘Sie reiten hinter ihnen und treiben sie weiter’*” cümlesinin açıklamasında Arat’ın ‘weiter’ sözcüğünü kullanması, bu yapının sürekliliğine işaret etmektedir (1987: 237). Türkmen Türkçesindeki art-fiilleri ele alan çalışmasında Sema Aslan Demir (2013: 84) de, -p otur- art-fiilinin, bir kılınış işlemcisi olarak ön dönüşümlü fiillerde fiilin başlangıç sınırı üzerindeki vurguyu kaldırdığını ve ikinci evreye/süreğe göndermede bulunduğunu belirtmiştir. Verdiği örneklerde *gizläp otur-* ifadesinin ‘görünmeyecek duruma koymayı’ değil ‘bu durumu korumayı’ ve *garap otur-* ifadesinin yine aynı şekilde ‘bakışı bir yere çevirmeyi’ değil, ‘bakma pozisyonunu sürdürmeyi’ bildirdiğini vurgulayarak, bu yapının süreklilik kılınışı işlevine dikkat çekmiştir.

Altun Yaruk'ta yer alan aşağıdaki örneklere bakıldığında da otur- fiilinin temel anlamıyla mı yoksa bir kılınış işlevcisi olarak mı kullanıldığını anlamak zordur. 1 numaralı örnekte, Çetin'in çevirisinde bu fiil otur- sözcüğüyle aktarılmış iken, *körü olurtılar* öbeğini *görüyorlardı, görmekteydiler* şeklinde de çevirmek mümkün gözükmektedir.

- (1) *bo y(a)rılıg eşidip anand toyın ol kamag tirin kuvrag öngin öngin t(e)ngri t(e)ngri burkanig titrü **körü olurtılar*** (AY 466/2) “Rahip Anant, bu buyruğu işitince bütün cemaat Tanrı(lar) Tanrısı Buddha'yı iyice görerek (görecek biçimde) farklı farklı (yerlere) oturdular” (AY-Çetin).

Aşağıdaki örneklerde ise *olor-* fiilinden önce yine otur- fiiliyle ilişkili olan *bağdaşın-* ‘bağdaş kur-‘ fiilinin kullanılması, otur- fiilinin bu örneklerde temel anlamıyla kullanıldığı fikrini kuvvetlendirmektedir. Bu iki örnekte, art-fiillerin aksine zarf parçası temel parçayı nitelemekte, yani niteleme yönü art-fiillerin aksine soldan sağa gerçekleşmektedir. Bu nedenle, bu iki örnekteki yapılar art-fiiller dahilinde ele alınamaz ve Johanson'un tasnifindeki Seviye 3'e örnek teşkil eder.

- (2) *anın amtı s(ä)n tözünlär ogli ya, ken käligmä üdlärtä katıglanmaklıg küçün üzä asankelar içindäki alp kılğuluk işlärig tüzü tükäl kılıp iki törlüg yeviglärin ägsüksüz yevätip kamag tözünlär kâzigindin ärtip üç uguş yertinçütin ünüp alkuta başdınkı yeg bolup, sögütlär eligi m(a)habodi sögüt tüpintä v(a)žirlig v(a)çirazan örgün üzäsintä b(ä)k **bagdaşınıu olorup** ş{a}mnu süüsün utup burhan kutın bulup; üç tægzinç iki y(e)g(i)rmi bölöklüg; darmaçak(i)r nom tilgänin ävirip, üzäliksiz nomlug küvrügüg yañkurtu tokıp üzäliksiz ädgü tetyük nomlug labayıg ädgüti ürüp, üzäliksiz yeg başdınkı idok nomlug toogug örü tikip(.....) sansız sakışsız burhanlar birlä ogadmadın tuş bolguluk ädgülärkä tükällig kılğay s(ä)n* (AY-Ayazlı, 0575) “Onun için şimdi ey sen soylular oğlu, gelecek zamanlarda gayretinle gücünle Asamkhyeya içindeki zor işleri tamamıyla yerine getirip iki tür donanımla eksiksiz donatıp bütün azizler sırasından (arasından) geçip üç yeryüzünden çıkıp herkesten üstünleşip ağaçların hükümdarı Mahabodhi (adlı) ağaç dibinde elmas işlemeli taht üzerinde bağdaş kurup oturup şeytan ordusunu yenip aydınlanmaya (bodhi'ye) erişip üç tomar 12 bölümlü öğreti tekerleğini çevirip, en üstün öğreti davulunu çalıp en üstün iyi denilen öğreti borusunu iyice üfleyip her şeyden üstün kutsal öğreti bayrağını yukarı dikip (.....) sayısız budalar ile gözden kaçırmadan karşılaşp iyilikleri tamamlayacaksın” (AY-Ayazlı).

(3) *ötrü ol üdüin ulug nomçı ratnaraşı atl(ı)g açarı örü agtınıp orunta bagdaşını olurtı* (AY 576/11) “Sonra o vakit yüce vaiz Ratnaraşı adındaki hoca yukarı çıkıp, yerinde bağdaş kurarak oturdu.”

2.2.2. -B+TUR-

B + tur- art-fiil yapısı, art sınırlılığı bildiren –B zarf-fiil eki ile ön dönüşümlü bir fiil olan *tur-* fiilinin birleşmesi sonucunda oluşmuştur. *tur-* fiili, ön dönüşümlü yapısı gereği, eylemin gerçekleştirilmesi ve bunun sonucunda söz konusu eylemin devam etmesini bildirir. Bacanlı’nın tanımına göre, “-p *tur-* Eski Türkçe döneminden beri Türk dillerinde şimdiki zamanın yenilenmesinde rol oynamış olan ve süreklilik bildiren bir kılınış işlemcisidir” (2014: 207-208). Arat, *tur-* fiilinin ünsüz zarf-fiil eki ile birleşiminin, ünlü zarf-fiil eki ile birleşiminde olduğu gibi süreklilik ve alışkanlık bildirdiğini belirtmiş “*qudai uçup turıyan* ‘Gott schwebte umher’” örneğini vermiştir (1987: 239). Gabain, *dur-* fiili için “*fiil birleşmesinde bir oluş veya kılışın –veya bir halin?- bir an için oluşunu veya sürüşünü gösterir. Emir olarak kullanıldığı takdirde, oluşun kesinliğini ifade eder*” demiş ve ünsüz zarf-fiil eki ile birleşimine örnek olarak “*bunlar otur-up dur-urken, gör-üp dur-ur mu sun?, bundan i’râz ed-üb tur-uruz ‘bunu terketmekteyiz’, sarımsaklu nesne ye-yüb tur-ursen, geç-üb dur-urlar*” örneklerini vermiştir (1988: 19). Karakoç da bu art-fiilin süreklilik, devamlılık belirttiğini dile getirmiştir. Ayrıca bu yapının genellikle, bir eylemin sürekliliğini bildiren zaman zarflarıyla birlikte kullanıldığını not etmiştir (2005: 165). Gökçe’nin açıklamasına göre de “Modern Türk yazı dillerinde ve ağızlarında *B + tur-* birleşmesi bir yandan süreklilik, devam ettirme, tekrarlama, alışkanlık gibi kılınış türlerini diğer yandan aradaksal kesin şimdiki zaman ve art odaksal sonuçsal geçmiş zaman şeklinde iki farklı görünüş zamanlı birimi işaretlemeye ve yenilemeye kullanılan bir yapı durumundadır” (2013: 182). Johanson da bu art-fiilin dönüşümsüzlük işaretleyicisi olduğunu belirterek, süreklilik, durağanlık, tekrarlama, alışkanlık bildirimi işlevlerinden bahsetmiştir (1995a: 87). Anderson da yine, *tur-* fiilinin Altay-Sayan Türkçesinde bitmemişlik, alışkanlık, süreklilik bildiren kılınış işlevcisi olarak yaygın bir şekilde kullanıldığını ifade etmiştir (2004: 1991). Ayrıca *tur-* fiilinin ünsüz zarf-fiil eki ile birleşmesi sonucu oluşan yapının süreklilik bildirdiğine değinmiş ve Türkmen Türkçesindeki –Ip *dur* yapısını örnek

olarak göstermiştir (2004: 97). Türkmen Türkçesindeki art-fiilleri inceleyen Aslan Demir ise, bu art-fiilin tarihi ve modern Türk yazı dillerinde ve ağızlarında hem bir kılınış işlemcisi hem de görünüş-zaman bildiricisi olarak, kimi zaman da bu iki işlem arasında ara aşamalar göstererek farklı düzeylerde kullanılabildiğini belirtmiş ve bu art-fiilin dönüşümsüz fiillerle birleştiğinde hem dönüşüm sonrası durumsal evreyi hem de diziler halinde tekrarlayan eylemleri kodlayabildiğini dile getirmiştir (2013: 83). Bacanlı, bu yapıyı dört maddede ele almış ve bu yapının sırasıyla başlangıç dönüşümlü, dönüşümsüz, tek-kerelik ve bitiş dönüşümlü fiillerle birleşmesi sonucunda ortaya çıkan anlamları açıklamıştır. Bacanlı'nın açıklamalarına göre, bu art-fiil yapısı, başlangıç dönüşümlü fiillerle birleştiğinde eylemin ikinci evresini, yani süreklilik kılınışını işaretlemektedir (*kiyip tur-* 'giymek, üzerinde taşımak (giyinmek değil)' (2014: 209). Bu yapı dönüşümsüz fiillerle birleştiğinde ise eylem, "fiilin türüne göre 'daima' veya 'şu anda' gibi algılanabilir. Özellikle cansız öznelerle birleşim *tek-vakitli* (uni-occasional) olarak algılanır (*et kaynap tur-* 'et kayna(yor ol)mak') (2014: 210). Bu art-fiilin tek-kerelik fiillerle birleşimi söz konusu olduğunda, bu fiilleri dönüşümsüz hale getirir ve dizisel bir olayı bildirir (*sekirip tur-* 'sıçrayıp dur-') (2014: 211). Son olarak bu art-fiilin bitiş dönüşümlü fiillerle birleşimi "*daima dizisel bir eyleme işaret eder ve doğal olarak niceliği belirsiz dönüşümler de dönüşümsüzlük olarak algılanır* (*kirip tur-* 'girip durmak') (2014: 212). Ayrıca Bacanlı, bir başka çalışmasında *-(X)p tur-/(dur-)* art-fiilinin durağanlaştırma işlevini ele almış ve vurgunun değişmesiyle birlikte bu art-fiilin üç ayrı anlam alanı oluşturduğuna değinmiştir: "*Kılınış bildiren ve temel fiilin ilk hecesinde yer alan vurgu; bitmemiş görünüş bildiren ve -p zarf-fiil ekinin üzerinde yer alan vurgu; ve nihayet durağan durum bitmişliği (veya sonuçsal bitmişlik) bildiren ve ekleşik (periphrastic) şeklin sonunda yer alan vurgu*" (2010: 125).

Bu art-fiilin, ünlü zarf-fiil eki ile birleştiğinde süreklilik kılınışı bildirdiğini not eden Erdal, ünsüz zarf-fiili ile kurulmuş olan yapıda ise *tur-* fiilinin sözlüksel anlamı 'to stand' ile mi yoksa bir kılınış işlemcisi olarak mı kullanıldığını ayırt etmenin güçlüğünden söz etmiştir ve "yavlak yağı seni közädip turur, artatgalı sakınur seni 'The evil enemy is continuously (or: 'standing there and') observing you, plotting to corrupt you'" örneğini vermiştir (2004: 250). Bacanlı, bu karışıklığın çözümü için "art-fiilin kullanılması için özellikle cansız varlıklar özne konumundaysa eylemin illa ayakta

gerçekleşme şartı aranmaz. Fakat özne bir failse onun duruşu, art-fiilin kullanımında belirleyici bir kriter haline gelir” diyerek, bu art-fiil yapısının anlamlandırılmasında özne ile yüklem arasındaki ilişkinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır (2014: 209). Gökçe de aynı şekilde, bu art-fiilin kullanıldığı durumlarda, bu fiilin insan veya insan dışı varlıklarla kullanılması arasındaki anlam farkına değinmiş ve bu yapının insan dışı varlıklarla birlikte kullanılmaya başlanmasını, *tur-* fiilinin gramerleşmesine kanıt olarak görmüştür:

Orhun Türkçesi sonrasında tur- fiilinin gramerleşerek yardımcı fiilleşmesinde ve ileri derecede bir metin sıklığına ulaşmasında ilgili fiilin ‘ayağa kalkmak, ayakta durmak + durmak’ şeklindeki bir canlı/insan duruşunu gösteren uzamsal konum işaretleme yeteneğinden daha geniş bağlamlarda sözgelimi cansız öznelerle kullanılmaya doğru gelişen bir yeteneğe kavuşması önemli bir rol oynamış olmalıdır (2013: 182).

Dolayısıyla, *tur-* fiilinin ‘ayakta dur-‘ anlamından gelişmesi nedeniyle, -B + *tur-* yapısının ayakta durmak ile mi ilişkili olduğu yoksa eklendiği fiili süreklilik kılınışı yönünden mi işaretlediğini ayırt etmek oldukça güçtür. Bunun ayırdı; zarf parçasındaki fiilin ayakta durmak anlamındaki *tur-* fiiliyle anlamsal ilişkisinin yahut bu art-fiil yapısının insan veya insan dışı varlıklarla kullanıldığının irdelenmesi durumunda mümkün olabilecektir. Aşağıda bulunan örneğe bakıldığında, zarf parçası ile temel parçadaki fiillerin iç anlamları dolayısıyla uyumsuzlukları açıkça görülebilmektedir. *seril-* yatay bir konum işaretlemesini gösterirken, *tur-* fiili dikey bir konum işaretleyicisidir. Buradan yola çıkılarak, Altun Yaruk’ta yer alan bu tek örnekte *tur-* fiilinin temel anlamını kaybederek, gramerleştiği söylenebilir. Ayrıca, bu yapının bir insan için değil de cansız bir varlık için kullanılması da *tur-* fiilinin süreklilik bildiren bir kılınış işlevcisi olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.

(1) *neçede birök m(e)n nurvanka kirü y(a)rlikasar m(e)n yme inçip edgü tityük nomlug şasınım öçülmedin alkınmadın şuratu üdke teginçe kedki yirtinçüde **serilip turur** (AY 164/17) “İşte o zaman ben Nirvana’ya girsem bile, böylesi iyi denilen öğretili (Dharma) öğretim (Śāsana) ortadan kalkıp yok olmadan, işitilmiş (Śrota) zamana kadar, sonraki dünyada yerleşip kalır” (AY- Ölmez).*

2.2.3. -A+TUR-

-A zarf fiil ekinin arasınırlılığı işaretlemesi ve *tur-* fiilinin ön dönüşümlü olması dolayısıyla, *A+tur-* art-fiil yapısı eklendiği fiili süreklilik yönünden işaretler. Gabain, *dur-* fiili için “*fiil birleşmesinde bir oluş veya kılışın –veya bir halin?- bir an için oluşunu veya sürüşünü gösterir*” demiş ve ünlü zarf-fiil eki ile birleşimine örnek olarak “*nazar kıl-ı tur-urdunguz, yorı-yu tur-urken, sat-a dur-urlar, ben bu vezirlerin kör-e tur-urum, çoban bu sözleri ezberle-yü tur-urken, kaç-a dur-ur, ang-a tur-, bak-a dur-urdunguz, sen gid-e dur!, um-a dur!, gel-i dur-gıl ‘sık sık gel’*” örneklerini vermiştir (1988: 19). Ayrıca Gabain, Türkiye Türkçesinde ünlü zarf-fiil eki ile oluşturulan biçimin ünsüz zarf-fiil eki ile oluşturulan biçimle yer değiştirdiğine dikkat çekmiş ve “*bak-a dur- = bak-ıp dur-, oku-ya dur- = oku-yup dur-*” örneklerini vererek –a ve –p şekillerinin birbiriyle mücadele halinde olduğunu dile getirmiştir (1988: 19). Arat, *tur-* fiilinin ünlü zarf-fiil ekiyle birleşiminin nadir olarak görüldüğünü ve bu art-fiilin süreklilik ve alışkanlık bildirdiğini dile getirmiştir ve “*ozodoñ pări jări subisti täñäräbisti ködrä turıan ‘Von altersher haben wir unser Land, Wasser und Himmel verehrt’*” örneğini vermiştir. Arat ayrıca bu art-fiilin sıklıkla, bir sıfat-fiil eki olan –*yan* eki ile birlikte kullanıldığına değinmiş (*-attan < -a-tur-yan*) ve bu kullanımı “*anı içkändä ölüp parattan ‘Wenn man dies getrunken hat, wird man sterben’*” örneğinde göstermiştir (1987: 237). Schönig de bu yapının süreklilik, alışkanlık ve tekrar belirttiğini dile getirmiştir (1984: 276). Anderson da bu art-fiilin, alışkanlık (habitual function) bildirdiğini söylemiş ve Altay-Sayan Türkçesinden örnekler vermiştir (2004: 91-97). Erdal da bu yapının süreklilik ve tekrar bildirdiğini belirtip bu iki bildirimin bazen birbirine karışabildiğini not etmiştir (2004: 250). Demir, bu yapının süreklilik işaretleyicisi olarak kullanıldığını belirtmiş ve –*p dur-* yapısıyla arasında bir fark olmadığını “*söylene durmak / söylenip durmak (to keep grumbling), baqa dur- / baqıp dur- (ständig am Schauen sein)*” örnekleriyle dile getirmiştir (1993: 69). Karakoç da *A tur-* yapısının süreklilik ya da tekrar bildirdiğini belirtmiştir (2005: 146). Ayrıca Karakoç, ‘*kele turadı, kete turadı*’ örneklerini vererek bu art-fiil yapısının, son dönüşümlü *kel-* ve *ket-* fiillerini dönüşümsüzleştirdiğini ve tekrar yönünden nitelediğini eklemiştir (2005: 148). Gökçe, Eski Türkçede şimdiki zaman çekiminin belli bir ekinin olmadığını ve geniş zaman çekim ekinin şimdiki zamanı işaretlemede kullanıldığını

hatırlatmış ve bu nedenle bu yapının Türk dilinin ilk şimdiki zaman yenilemesini gerçekleştirmede önemli bir rol oynadığını dile getirmiştir (2013: 200). Bu açıklamaya göre, art-fiilin genellikle geniş zaman ekiyle birlikte kullanılmasının da şimdiki zaman işaretlemesinden kaynaklandığı düşünülebilir.

Yukarıda sözü edilen *A+tur-* yapısının, Eski Uygur Türkçesi metni olan Altun Yaruk'taki örnekleri aşağıda verilmiştir. Gökçe, ele aldığı 1. örnekte geçen *kılu turur* birleşmesinin, *bo közünür üdte* 'bu görünür / görünen anda = şu anda' zarfının kullanılmasıyla birlikte genel bir şimdiki zaman ya da geniş zaman anlamı ile kılınışsal okumaları dışarda bıraktığını dile getirmiştir (2013: 201). Serebrennikov ve Gadjeva da bu yapıdan 'Belirli Şimdiki Zaman' başlığı altında söz etmiş ve bu yapının şimdiki zaman görünüşü işlevini doğrulamıştır (2011: 153). Erdal da 'sözleyü turur erken' yapısına dikkat çekmiş ve bu yapının kılınıştan çok süreklilik görünüşünü bildirdiğini vurgulamıştır (2004: 251). Ayrıca Gökçe, 2. örnekte geçen *tüşä turur* yapısının da ilgili bağlamdaki geniş zamanlı söylem gözönünde bulundurulduğunda yoğun odaklı şimdiki zamandan çok genel alışkanlık ya da tekrar bildiren bir kılınış türü olarak ele alınmasının daha isabetli olacağını vurgulamıştır (2013: 202). 3. örnekteki art-fiil yapısı için ise Gökçe şu açıklamayı yapmıştır: "yoriyu turzunlar birleşmesinde de *tur-* yardımcı fiili, ara sınırlı A zarf-fiil eki ile birleşerek süreklilik kılınışını oluşturması sürecinde zorunlu istemlerinden biri olan bulunma durumu istemini ve gerçek dünya ile ilişkisini kaybettiğini görürüz" (2013: 183). Bu örneğin Erdal'ın yaptığı çevirisinde de 'walk on' fiilinin kullanılması, eylemin süreklilik anlamını işaretlediği fikrini desteklemektedir. Aşağıdaki örneklerden de görüleceği üzere, Eski Uygur Türkçesinde bu yapının kullanımı *B + tur-* yapısına oranla oldukça fazladır. Bu örneklerde, Altun Yaruk'ta sıkça kullanılan '*örü tur-*' yapısına dikkat edilmelidir. Burada *örü tur-* fiili, ayağa kalkmak eylemini ifade eder, dolayısıyla *tur-* fiili kendi temel anlamını korumaktadır ve bir kılınış işlevi taşımamaktadır; fakat bir diğer açıdan bakıldığında ise *ör-* fiilinin anlamından kaynaklı olarak, öznenin ayağa kalkmış ve hala ayakta duruyor olduğu anlaşılabilir ve bu noktada *tur-* fiili süreklilik bildirir. *örü tur-* fiil öbeği ile ilgili bir başka husus ise, *ör-* 'yükselmek' fiilinin zamanla ünlü zarf-fiil eki ile birleşerek kalıplaşmasıdır. "Tarihî ve çağdaş Oğuz lehçelerinde rastlanan ve hemen hemen aynı anlama gelen *ör-* / *ö:r-* ("yükselmek; ayağa kalkmak") ve *tur-* ("ayağa

kalkmak”) esas fiilleri, zarf-fiil eki {-ü} vasıtasıyla örü tur- “yükselecek kalkmak” şeklinde kalıplaşmış yeni ve geçici bir yapı oluşturmuştur. Birinci fiil, {-ü} zarf-fiil yapma ekiyle isim görevini üstlenmiştir. Bu şekle Eski Türkiye Türkçesinin başka metinlerinde de rastlanmaktadır” (Akar; 2008: 3). ör-ü yapısının örü şeklinde kalıplaşmasından dolayı, bazı araştırmacılar örü tur- yapısının bir fiil birleşmesi olarak ele alınamayacağı görüşündedirler. Bacanlı (2014: 102) da bu yapının bir kılınış işlevi taşıyamayacağını şu sözleriyle açıklamıştır:

öre/örö sözcüğü sadece Altay-Sayan Türk dillerinde değil ama ayrıca Kumukça, Karaçay-Balkarca, Kırgızca gibi Türk dillerinde de pek çok fiilin önünde ‘havaya, yukarıya, ayağa, yükseğe’ vb. anlamlarına gelerek yön bildirmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu sözcüğün Altaycadaki kullanımı, apaçık ön takılışmaya işaret eder: Alt. örö tur- ‘ayağa kalkmak’, örö turgus- ‘ayağa kaldırmak’, örö ködür- ‘yukarı kaldırmak’, örö karayla- ‘şaha kalkmak’, örö çık- ‘yukarı çıkmak, yükselmek’, örö sekir- ‘havaya sıçramak’, örö kör- ‘yukarı bakmak’, vb. Bunların çoğunun Almancadaki karşılığı auf- ön takısıyla kurulur: aufstehen, aufrütteln, aufheben, aufschnellen, aufsteigen, aufspringen, aufsehen. İngilizcedeki karşılıkları ise yön bildiren up parçacığıyla kurulur: stand up, stir up, lift up, rear up, move up, leap up, look up. Gerek Altayca, gerek Almanca ve İngilizce tercüme denkliliklerindeki örö, auf-, up unsurları kılınış bakımından dönüşüm noktası bildirme işlevini sıklıkla görebilir. Bu sözcük, görüldüğü gibi Almancadaki auf- ön takısıyla bire bir paralellik içindedir. Tek fark, sözcüğün henüz ekleşmemiş olmasıdır. Ayrıca, diğer zarflarda görülen isimleşme, hal eki alma gibi özellikler bu sözcükte görülmez. Üstelik bu sözcük, etimolojik kökeni olan ör- fiiliyle ilişkilendirilemez çünkü çağdaş Altaycada ör- sözcüğü hiçbir anlam ifade etmez.

Dolayısıyla, tur- fiilinin temel anlamı dolayısıyla bu fiille oluşturulan art-fiil yapılarını anlamlandırmada bazı sorunlar ile karşılaşmaktadır ve Altun Yaruk’ta sıkça geçen örü tur- yapısının kılınış işaretleyicisi olarak ele alınamayacağı görülmektedir.

(1) *k(a)ltı bo ontın singarkı yirtinçüdeki kamag tınl(ı)g oglanınım yügerü bo közünür üdte **kılu turur** neçe buyan edgü kılınçları edgü evrişleri erser .. inçe k(a)ltı buşı birmek ş(a)hşap(u)d küzetmek bilge biligde öğretinmekde ulatı amtı m(e)n olarning ol antag buyan edgü kılınçlarına edgülig evrişleringe artukrak iyn ögirür m(e)n sevinür m(e)n* (AY 151/12) “Öyle ki, bu on yöndeki dünyadaki bütün canlı(lar)ın şimdiki bu görünür zamanda işlemekte oldukları ne kadar iyi davranışları, iyi tavırları (var) ise; bu şekilde sadaka vermek, öğreti (Siksapada) gözetmek, bilge bilgide öğrenmekten başka, şimdi ben onların, o, öylesi iyi davranışlarından, iyi tavırlarından dolayı fazlasıyla sevinirim, kıvanırım” (AY-Ölmez).

(2) *tamuka **tüşe turur** tınlıglar közünüp bodısatavning küçinte yene tamuka tüşmedin balık başlıg yme bolmadın korkınçsız inç bolmuşların közünür* (AY 314/8) “Cehenneme düşmekte olan canlılar görünüp

Bodisattva'nın sayesinde yine cehenneme düşmeden, balık yaralanmadan korkusuzca huzurlu oldukları görünür" (Gökçe; 2013: 202).

(3) *azk(a)ya öngre yorıyu tursunlar m(e)n una basa yitdim* (AY 615/14) "(Siz) azıcık ileri yürüyüverin, ben hemen yetişirim" (AY-Gulcalı). "Please walk on a bit; I will have reached you in a moment!" (Erdal; 2004: 251).

(4) *erklig kannıng karşınta kıng közin salınmış karaklığın küte tururlar* (AY 9/21) "Güçlü hanın karşısında şaşı bir gözle, yitmiş bir güçle bekleyedururlar."

(5) *ol yazı içi yene bütürü yalbarmak ağırınmak möngremek inçiklamakda ulatı eşidgeli umaguluk ünleri üze yangkura turur* (AY 12/23) "o ovanın içi yine tamamıyla yalvarmak, ağlamak, böğürmek, hıçkırmaktan başka (bir şey) duyulamayacak seslerle yankılanadurur."

(6) *berü yazısında [sansız s]akışsız kişilerning [boy]unları bukagulug iligleri adakları b(e)klig savların ayıtu öteklerin adurtlayı tururlar* (AY 12/19) "beri ovasında sayısız kişilerin boyunları bağlı, elleri ayakları bağlı (bir şekilde) sözlerini söyleyerek borçlarını ayıklayadururlar"

(7) *[bizni yağı] yavlak törü[de ölürüp] isig özümüzni [kolu turtung erser] yme inçip y[ene] [amti sening atıng]ka bizni üçün [buyan] edgü kılınç kılınlar* (AY 20/5) "bizi düşman kanunundan (dolayı) öldürüp vücudumuzu isteyip durdun ise yine şimdi senin adına bizim için sevap işlediler"

(8) *kö[k] önglög bir [başlıg] iki koollug ong iliginte [v(a)çı]r .. sol iliginte çang tutar sakınıp yür[ek] içinte lınhua kün tilgeni[ning] otirasında kök önglög [hung] üjik sakınıp ol hung üjik tegzinü d(a)r(a)nılıg monçuk tegzinü turur sakınıp d(a)r(a)nısın teginçe yaraginça birger(?) sarıt kılı sözlegü ol* (AY 27/22) "gök renkli bir başlı iki kollu sağ yanında şimşek sol yanında çan tuttuğunu düşünüp kalbinde güneş tekerleği gibi olan lotus çiçeğinin ortasında gök renkli hung hecesi düşünüp, o hung hecesi dönerek, sihirli boncuk döne durur diye düşünüp öğretiye uygun bir şekilde ezbere söylenendir."

(9) *ötrü ol bodıs(a)t(a)v olurmuş orunıntın örü turup ong 'engninteki tonın açınıp ongındaki tizin çökutip ayasın kavşurup ağır ayamakın t(e)ngri t(e)ngri burkan adakınta yinçürü töpün yükünüp .. körü kanınçsız körkle adınçig edgü altunlug lınhua çeçeklerin erdinilig pra kuşatrın ağır ayag tapıg udug kılıp t(e)ngri t(e)ngri burkanka inçe tip ötünti* (AY 36/15) "Sonra o Buda adayı, oturduğu yerden ayağa kalkıp sağ omzundaki giysisini açıp, sağ diziyile çöküp, ellerini birleştirip, saygı göstererek tanrılar tanrısı Buda'nın ayağında başıyla secde edip, bakmaya doyulamayan güzellikle seçkin, iyi, altın gibi nilüfer çiçekleriyle (ve) mücevherli bir sancak ile saygı göstererek tanrılar tanrısı Buda'ya şöyle söyledi."

(10) *ol üdüin ol kuvragda erigme tümen tirig özlügler öz öz orunların tın örü turup kayudın singar atı kötrülmüş erser antın singar yakın barıp ong 'engninlerinteki tonların açınıp ong tizlerin çökutip ayaların kavşurup .. atı kötrülmüşke inçe tip ötüntiler* (AY 82/16) "O vakit o cemiyette bulunan on

bin canlı, kendi yerinden ayağa kalkıp hangi tarafta adı yüceltilmiş ise o tarafa yaklaşp, sağ omuzlarındaki giysilerini açıp, sağ dizlerini yere koyup, ellerini birleştirerek, adı yüceltilmişe (tanrıya) şöyle dediler.”

(11) *ötrü] kök kalık ağılık bodis(a)t(a)v azrua hormuzta tört m(a)harañça t(e)ngrilerte ulatı kamag t(e)ngriler .. t(e)ngri t(e)ngrisi burkantın bo tütrüm tering yörüglüg nom y(a)rlığın eşidip ötrü olurmuş orunlarıntın **örü turup** birtin singlar ong ‘engninlerindeki tonların açınıp ayaların kavşurup tizlerin çökitip ayayu ağırlayı t(e)ngri t(e)ngrisi burkan adakınta yinçürü töpün yükünüp :: t(e)ngri t(e)ngrisi burkanka inçe tip ötüntiler* (AY 88/18) “Sonra Akasa-garbha Buda adayı, İndra tanrı, dört Maharaça tanrılardan, ayrıca bütün tanrılar; tanrılar tanrısı Buda’dan bu derin açıklamalı öğreti buyruğunu işittikten sonra oturdukları yerlerinden ayağa kalkıp sağ taraftan sağ omuzlarındaki giysilerini açıp, ellerini birleştirip, sağ dizlerini yere koyup saygı göstererek tanrılar tanrısı Buda’nın ayağına eğilerek başıyla secde edip, tanrılar tanrısı Buda’ya şöyle söylediler.”

(12) *ol yme altun küvrüg kün t(e)ngri tilgeni teg tegirmi körkle y(a)ruk yaltrık üze kopdın singlar <yirtinçülerig barça bütürü>y(a)rutu yaltritu **turur** erti* (AY 92/20) “O yine altın davul (gibi olan) güneş, tanrı tekerleği gibi yuvarlak görünüşlü parlak parıltılı (olması) ile her taraftan yeryüzünü büsbütün aydınlata, parlatadururdu.”

(13) *(.....) alku küsemiş küsüşüg köngül üze kanturtaçig bütürteçig aviş atl(i)g teginçsiz tamuda togmuş tüşmiş tın(i)glar **yalnayu turur**.. ört yalın üze **örtünü turur***(AY 99/15-16) “(.....) her istenilen arzuyu, gönülde teskin edip, sona erdirecek avış adındaki erişilmez cehennemde, doğmuş, düşmüş canlılar alevler içinde yanadurur, kavruladurur.”

(14) *oluru tüketip ötrü t(e)ngri kanı hormuzta t(e)ngri ugrayu t(e)ngri t(e)ngrisi burkanning rıdı kuo kelig edrem küçin küsünün bulu teginmiş uguringa ötrü olurmuş orunıntın **örü turup** birtinki ong ‘engninteki tonın açınıp ong tizin çökitip ayasın kavşurup t(e)ngri t(e)ngrisi burkanka inçe tip ötünti* (AY 132/1) “Oturmayı tamamlayıp sonra tanrılar hanı İndra tanrı, özellikle tanrılar tanrısı Budanın gizemli, başkalaşarak doğma erdem(i) gücünü kuvvetini bulmaya ulaştığı andan sonra oturmuş (olduğu) yerinden ayağa kalkıp, sağdaki sağ omuzundaki giysisini açıp, sağ dizini çökertip aya(lar)ını kavuşturup, tanrılar tanrısı (Devatideva) Budaya saygıyla şöyle dedi” (AY-Ölmez).

(15) *k(a)ltı bo közünür üdteki bodis(a)t(a)vlarning **kılu turur** buyan edgü kılınçlarına edgülüğ işleringe neteg iyin ögirür erser m(e)n.. ançulayı yme öngre ertmiş üdteki bodis(a)t(a)vlarning kılu tüketmiş buyanlarına kin keligme üdteki bodis(a)t(a)vlarning kılğuluk buyanlarına alkuka barça bir teg iyin ögirür m(e)n sevinür m(e)n öger m(e)n alkayur m(e)n* (AY 153/7) “Öyle ki, bu görünür zamandaki Bodhisattvaların yapmakta oldukları iyi davranışlarına, iyi işlerine ne denli sevinirsem; öylece de, önceden, geçmiş zamandaki Bodhisattvaların yapıp bitirmiş (oldukları) iyiliklerine; ilerde, gelecek zamandaki Bodhisattvaların

yapmaları olası iyiliklerine, hepsine bütünüyle, aynı şekilde sevinir, kıvanırım, (onları) över, methederim” (AY-Ölmez).

(16) *ol üdün sansız sakışsız azrua t(e)ngriler t(e)ngri kanı hormuzta t(e)ngri gang ögüz katunı tört m(a)haraaç t(e)ngriler kuvragı kamagun barça olurmuş orunların **örü turup** ong enginlerindeki tonların birtin singlar açınıp ong tizlerin çökitip ayaların kavşurup ağır ayamakin töpülerin yirke tegürüp yinçürü töpün yükünüp t(e)ngri t(e)ngri burkanka inçe tip ötüntiler* (AY 182/8) “O zaman sayısız Brahma tanrılar, tanrılar hanı İndra tanrı, Ganj Irmağı tanrıçası, dört Maharaja tanrılar topluluğu, hepsi birlikte, oturmuş (oldukları) yerlerinden ayağa kalkıp, sağ omuzlarındaki giysilerini sağ taraftan açıp, sağ dizlerini çökertip, ayalarını kavuşturup, saygı göstererek başlarını yere değdirip, baş(lar)ını eğerek secdeye varıp, tanrılar tanrısı (Devatideva) Budaya şöylece saygıyla söylediler” (AY-Ölmez).

(17) *ol üdün tört m(a)haraaç t(ä)ñrilär t(ä)ñri t(ä)ñrisi burhannıñ bo y(a)rlığın äşidip ötrü t(ä)rkın tavrata olormuş oronların **örü turup** birtin singlar on ‘äñ{n}inlärindäki tonların açınıp on tizlärin çökitip ayaların kavşurup ağır ayamakin t(ä)ñri t(ä)ñrisi burhanka inçä tep ötündilär* (AY-Ayazlı, 0052) “O vakit dört Maharaja Tanrılar, Tanrılar Tanrısı Budanın (Devatideva) bu buyruğunu işitip sonra çabucak oturdukları yerden ayağa kalkıp bir taraftaki, sağ omzundaki giysilerini açıp, sağ dizlerini çökertip ayalarını kavuşturup saygıyla Tanrılar Tanrısı Budaya şöyle dedi” (AY-Ayazlı).

(18) *anta ötrü [ol] üdün vaişiravane m(a)haraaç [olor]muş oronların **örü turup** [t(ä)ñri] t(ä)ñrisi burhanka inçä [tep öt]ündi* (AY-Ayazlı, 0845) “Sonra o vakit Vaişravana Maharaja oturduğu yerden ayağa kalkıp Tanrı Tanrısı Budaya şöyle söyledi” (AY-Ayazlı).

(19) *ötrü antada basa tört m(a)haraaç t(ä)ñrilär yumgı olormuş oronların **örü turup** birtin singlar on ‘äñ{n}inlärindäki tonların açınıp k(ä)ntü k(ä)ntü idok töpöläri üzä t(ä)ñri t(ä)ñrisi burhan adakinta yinçürü töpön yükünüp, on tizlärin çökitip ayaların kavşurup ağır ayamakin t(ä)ñri t(ä)ñrisi burhanıñ bo şlok takşut üzä ögä inçä tep ötündilär* (AY-Ayazlı, 1123) “Ondan sonra dört Maharaja Tanrılar topluluğu oturduğu yerden ayağa kalkıp bir taraftaki sağ omzundaki giysilerini açıp kendi kutsal başları ile Tanrı Tanrısı Budanın ayağına başlarını eğerek sağ dizlerini yere koyup ayalarını kavuşturup saygı göstererek Tanrı Tanrısı Budayı bu dizeler ile överek şöyle söylediler” (AY-Ayazlı).

(20) *ol tütsügnüñ tütünü turum ara kök kalık içintä yadılıp, bizniñ yänä ordomızka karşımızka tägip t(ä)ñridäm kuşatre bolup **tägzinü turgay**, biz ol kuşatreg körüp, tütsüg yıdın tuydukumuzta ol tütsüglüg kuşatredın altun öñlüg y(a)ruklar ünüp ordomızni karşımızni y(a)rutgay yaşutgay* (AY-Ayazlı, 0465) “O tütünün dumanı hemen gökyüzüne yayılıp yine bizim sarayımıza ulaşip ilahi bir gölgelik olup çevreleyerek biz o gölgeliği görüp tütünün kokusunu duyduğumuzda o tütsülü sayvandan altın renkli parıltılar yükselip sarayımızı aydınlatacak” (AY-Ayazlı).

(21) *ok bo muntag yañın ol tütsüg turum ara bo kamag t(ä)ñrilär ordosıña tözükä tägip, altun öñlüg y(a)rukın y(a)rutu yaşutu turgaylar*

t(ä)ñrim (AY-Ayazlı, 0495) “İşte böylece o tütsü hemen bütün bu Tanrılar sarayının tamamına ulaşır altın renkli ışıklar saçıp yükselecek efendim” (AY-Ayazlı).

(22) *antada basa ok bo tütsüglüg kuşatrelar ondın sınar yertinçülärtä ülgüsüz sansız gañ ügüzdäki kum sanınça burhanlar uluşınta keñürü yadılıp ol kamağ burhanlar üzäsintä **tägzinü turup**, altun öñlüg y(a)ruklar ünüp y(a)rutu yaltritu turgaylar* (AY-Ayazlı, 0532) “Ondan sonra bu tütsülü gölgelikler on taraftaki yeryüzüne uçsuz bucaksız Ganj nehrinde kum sayısınca Budalar ülkesinde yayılarak bütün o Budalar üzerinde dolaşır altın renkli ışıklar yükselip parlayacak” (AY-Ayazlı).

(23) *antada basa ok bo tütsüglüg kuşatrelar ondın sınar yertinçülärtä ülgüsüz sansız gañ ügüzdäki kum sanınça burhanlar uluşınta keñürü yadılıp ol kamağ burhanlar üzäsintä **tägzinü turup**, altun öñlüg y(a)ruklar ünüp y(a)rutu yaltritu turgaylar* (AY-Ayazlı, 0533) “Ondan sonra bu tütsülü gölgelikler on taraftaki yeryüzüne uçsuz bucaksız Ganj nehrinde kum sayısınca Budalar ülkesinde yayılarak bütün o Budalar üzerinde dolaşır altın renkli ışıklar yükselip parlayacak” (AY-Ayazlı).

(24) *t(ä)ñrim sizin yüzünüz , tolun ayka ogşatı ärür, yüz miñ kün t(ä)ñri birgärü, y(a)rutu yaşutu turur* **täg** (AY-Ayazlı, 1134) “Tanrım sizin yüzünüz dolunaya benzer. Yüz bin güneş Tanrısı ile birlikte aydınlatıyormuş gibi.” (AY-Ayazlı).

(25) *bilgä biliglig sav üzä, **taşa turur** üzüksüz* (AY-Ayazlı, 1141) “Bilgelik (erdem), söz ile sürekli taşar” (AY-Ayazlı).

(26) *ötrü olurmuş orunıntın **örü turup** birtin singar ong ‘engninteki tonın açınıp ayasın kavşurup ağır ayamakın t(e)ngri t(e)ngri burkanka inçe tip ötünti* (AY 467/11) “Oturduğu yerden kalkarak sağ taraftan sağ omzunu açarak ayağını birleştirdi (ve) büyük (bir) saygıyla Tanrı(lar) Tanrısı Buddha’ya; (.....) diye ricada bulundu” (AY-Çetin).

(27) *ol üdüñ v(a)jır erkligi bodıs(a)t(a)v yme olurmuş orunıntın **örü turup** ayasın kavşurup ağır ayamakın t(e)ngri t(e)ngri burkanka inçe tip ötünti* (AY 468/5) “O zaman Vajrapani-Guhyakadhipati (Yıldırım gücüne sahip) Bodhisatva da oturduğu yerden kalkarak ayasını birleştirdi ve büyük (bir) saygıyla Tanrılar Tanrısı Buddha’ya; (.....) diye ricada bulundu” (AY-Çetin).

(28) *ol üdüñ savlokadatu yirtinçü yir suv iyesi m(a)habrahmı ulug azrua t(e)ngri ötrü olurmuş orunıntın **örü turup** ayasın kavşurup ağır ayamakın t(e)ngri t(e)ngri burkanka inçe tip ötünti* (AY 469/6) “O zaman Savlokadatu dünya efendisi Mahabrahmi Yüce Ezrua Tanrı oturduğu yerden kalkarak ayasını birleştirdi ve büyük (bir) saygıyla Tanrılar Tanrısı Buddha’ya şöyle ricada bulundu” (AY-Çetin).

(29) *anta ötrü hormuzta t(e)ngri olurmuş orunıntın **örü turup** ayasın kavşurup ağır ayamakın t(e)ngri t(e)ngri burkanka inçe tip ötünti* (AY 469/23) “Sonra Hormuzta Tanrı oturduğu yerden kalkarak ayasını birleştirdi (ve) büyük (bir) saygıyla Tanrı(lar) Tanrısı Budha’ya şöyle ricada bulundu” (AY-Çetin).

(30) *ol üdüñ vaysıravanı m(a)harañç dartıraştırı m(a)harañç virudaki m(a)harañç virupakşı m(a)harañç bolar yme yumgı olurmış orunlarıntın örü turup ayaların kavşurup ağır ayamakın t(e)ngri t(e)ngrişi burkanka inçe tip ötüntiler* (AY 470/18) “Sonra, Vaysıravanı M(a)haraaç, Dartıraştırı M(a)haraaç, Virudaki M(a)haraaç, Virupakşı M(a)haraaç da birlikte oturmuş oldukları yerlerinden kalkarak ayalarını birleştirdiler (ve) büyük (bir) saygıyla Tanrı(lar) Tanrısı Budha’ya şöyle ricada bulundular” (AY-Çetin).

(31) *ol üdüñ manası anavataptı başlap kamag luu kanları yme olurmış orunlarıntın örü turup ayaların kavşurup ağır ayamakın t(e)ngri t(e)ngrişi burkanka inçe tip ötüntiler* (AY 471/13) “Sonra, başta Manası ve Anavatapti olmak üzere bütün ejderha hanları da oturdukları yerden kalkarak ayalarını birleştirdiler (ve) büyük (bir) saygıyla Tanrı(lar) Tanrısı Budha’ya şöyle ricada bulundular” (AY-Çetin).

(32) *ötrü olurmış orununtın örü turup t(e)ngri t(e)ngrişi burkan adakınta yinçürü töpün yükünü teginip inçe tip ötünti* (AY 473/17) “Sonra oturmuş olduğu yerden kalkarak Tanrı(lar) Tanrısı Buddha’nın ayağına doğru eğilerek başıyla secde etti (ve) şöyle ricada bulundu” (AY-Çetin).

(33) *ol üdüñ şırıknı atl(i)g kut t(e)ngri katunı olurmış orununtın örü turup t(e)ngri t(e)ngrişi burkan adakınta yinçürü töpün yükünüp ayasın kavşurup ağır ayamakın inçe tip ötünti* (AY 512/23) “O vakit Şırıknı adındaki kutsal kraliçe, oturduğu yerden ayağa kalkıp, tanrılar tanrısı Buda(nın) huzurunda saygıyla eğilip secde ederek ellerini birleştirip saygıyla şöyle dedi.”

(34) *ol üdüñ vasundarı atl(i)g yir katunı ol kuvrag arasınta erür erti ötrü olurmış orununtın örü turup ayasın kavşurup ağır ayamakın t(e)ngri t(e)ngrişi burkanka inçe tip ötünti* (AY 527/18) “O vakit Vasundarı adındaki yeryüzü kraliçesi, o topluluk arasındaydı. Sonra oturduğu yerden ayağa kalkıp ellerini birleştirip saygıyla tanrılar tanrısı Buda’ya şöyle söyledi.”

(35) *ol üdüñ sançanaçavı atl(i)g t(e)ngriler urungutı sekiz otuz bak (?) t(e)ngriler erkligleri birle ulug tirin kuvrag arasınta yumgı olurmış orunlarıntın örü turup .. birtin singar ong ‘engninlerinteki tonların açınıp ong tizlerin çökitip ayaların kavşurup ağır ayamakın t(e)ngri t(e)ngrişi burkanka yolanıp inçe tip ötüntiler* (AY 538/12) “O vakit Sançanaçavı adındaki tanrılar savaşçısı yirmi sekiz bak(?) tanrılarının güçleriyle, yüce insan topluluğunun arasında hepsi oturdukları yerlerden ayağa kalkıp, sağ taraftaki sağ omuzlarındaki giysilerini açıp, sağ dizleriyle (yere) çöküp, ellerini birleştirip, saygı ve hürmet ile tanrılar tanrısı Buda’ya görünüp şöyle dediler.”

(36) *ol üdüñ <yagız> yir katunı vasundarı ikileyü yene olurmış orununtın örü turup t(e)ngri t(e)ngrişi burkan adakınta yinçürü töpün yükünüp iki iligin kav{P}şurup ağır ayamakın t(e)ngri t(e)ngrişi burkanka inçe tip ötünti* (AY 546/14) “O vakit yeryüzü kraliçesi Vasundarı ikinci kez oturduğu yerden ayağa kalkıp tanrılar tanrısı Buda’nın huzurunda saygıyla eğilip secde edip, iki elini birleştirip saygı ve hürmet ile tanrılar tanrısı Buda’ya şöyle söyledi.”

(37) *birkerü sumır tagning töpüsinte .. tört m(a)har(a)nç t(e)ngriler örü turtılar ornıntın* (AY 548/8) “Sumır dağının tepesinde, dört Maharaja tanrı, yerinden ayağa kalktı.”

(38) *yene inçip nızvanılıg oot yalının örtenüköye turtaçı isilmiş çolmuş köngüllüg irinç y(a)rılıg tınl(ı)g oganların nomlug yagmur yagıtıp inç tınça tegürü y(a)rılıkadılar* (AY 500/15) “Yine böylece canlı alevlerin ateşiyle yanıp duracak (olan) eksik gönüllü perişan canlıları, öğreti yağmuru yağdırıp rahata erıştirdiler.”

(39) *k(a)ltı birök bar erser .. yalınayu turur* oot .. yükmek yüz yoçan yir içinte .. tolu töşep urmuş teg .. eşidgeli bolgu üçün .. bo nom erdini yörügün (AY 584/14) “Eğer varsa, bu öğreti hazinesinin mealini işitebilmek için, bir yığın yüz yojana (kadar) yer içinde, hepsi döşenip düzenlenmiş gibi otlar yanadurur (yalvarır).”

(40) *tükel bilge t(e)ngri t(e)ngrisi burk[an] [olurmuş orunı]ntın örü turup ..ol stupka yinçürü töpü[n] ongaru tegzinip yine öz orunıta oluru y(a)rılıkap.. ötrü anand toyınka açgıl .. içinte negü bar körgil tip y(a)rılıkadı* (AY 606a/ 5) “Her şeye kadir tanrılar tanrısı Buda, oturduğu yerden (ayağa) kalkıp, o Stupa’ya başıyla secde edip, sağa dönüp, yine kendi yerine oturup, ondan sonra Rahip Anand’a ‘Aç, içinte ne varsa gör’ diye buyurdu.”

(41) *ol üdün bo üç tiginler öz öz köngüllerinteki sakınmış savların sözleşip ötrü örü turup* ol arıg içinte takı içkerü kirtiler (AY 609/14) “O zaman bu üç prens kendi akıllarından geçen sözleri konuşup sonra kalkıp o orman içinden daha içeri girdiler” (AY-Gulcalı).

(42) *inçip olarning arasinta aglatı takı m(a)has(a)tvı tigin ol barsning açın torukın emgekin tolgakın titrü körüp tegre tegzinip közin idi andıran kiterü umadınür kiç titrü körü turupötrü kodup öngi yorıp bartılar* (AY 612/17) “Fakat onların arasında özellikle de Mahasattva prens o kaplanın açlığını, zayıflığını, eziyetini, tam olarak izleyip, etrafında dönüp dolaşıp gözünü ondan hiç ayırmadan uzun süre dikkatlice bakıp durup, sonra (bakmayı) bırakıp, başka tarafa yürüyüp gittiler” (AY-Gulcalı).

(43) *yene öngreki burkanlar şarırılıg süngükleri yme yirtinçüde kingürü yadılıp yügerü közünü tururlar* (AY 34k/18) “yine önceki tanrılar(in) arta kalmış kemikleri, yine dünyada geniş surette yayılıp halen görünedururlar”

(44) *ötrü bodıs(a)t(a)v örü turup inaru berü körüp bı bıçgu tilep bulmadı* (AY 616/18) “Sonra Bodhisattva ayağa kalkıp, öteye beriye bakınıp, bıçak arayıp bulamadı” (AY-Gulcalı).

(45) *ötrü ol üdün tavrata :: maharata ilig kan .. açığ ünin yıglayu.. örü turtı orunıntın* (AY 636/1) “Sonra o sırada Maharata han aceleyle acı (bir) sesle ağlayarak yerinden kalktı.”

(46) *anta ötrü somakıtu bodıs(a)t(a)v olurmuş orunıntın örü turup [birtin] singar ong [egninte]ki ton[in açınıp] ong [tizin yirke] urup ayasın kavşurup t(e)ngri t(e)ngrisi burkanka yolalıp yümçiksiz közin titrü körüp inçe tip ögdi* (AY 649/18) “Ondan ondan Somakıtu Bodhisattva oturduğu

yerden ayağa kalkıp sağ taraftan sağ omzundaki giysisini açıp, sağ sizini yere koyup, ellerini birleştirerek tanrılar tanrısı Buda'ya (huzuruna) çıkıp, (yümçiksiz ?) gözüyle dikkatle bakıp şöyle diyerek övdü.”

(47) *arığı üze king ulug .. adınlar sevip körgülük .. ming kün t(e)ngri y(a)ruki .. birkerü y(a)rutu turur teg :: :: yalınlig bedizingiz kolusuz .. y(a)ruklar<ı> telim ol* (AY 650/14) “Çay üzerinde geniş, büyük, başkalarının görüp sevdiği, bin (tane) güneş tanrısının ışığı, tümüyle parlayıp durur gibi, parlak suretinizin sayısız ışıkları hesap edilemeyecek kadar çoktur.”

(48) *[ol üdün sarasvatı] t(e)ngri kızı k(e)ntü olurmuş orununtın örü turup iki iligin kavşurup t(e)ngri t(e)ngri burkanig takşutsuz ögmekin öge inçe ötünti* (AY 658/1) “O sırada tanrıça Sarasvatı kendi oturduğu yerden kalkıp, iki elini birleştirip, tanrılar tanrısı Buda'yı nazımsız (bir dille) övmeyi överek şöyle ricada bulundu.”

(49) *oluru tüketip ötrü t(e)ngri kanı hormuzta t(e)ngri ugrayu t(e)ngri t(e)ngri burkanning rıdı kuo kelig edrem küçin küsünün bulu teginmiş uguringa ötrü olurmuş orununtın örü turup birtinki ong 'engninteki tonun açınıp ong tizin çökitip ayasın kavşurup t(e)ngri t(e)ngri burkanka inçe tip ötünti* (AY 132/1) “Oturmayı tamamlayıp sonra tanrılar hanı İndra tanrı, özellikle tanrılar tanrısı Budanın gizemli, başkalaşarak doğma erdem(i) gücünü kuvvetini bulmaya ulaştığı andan sonra oturmuş (olduğu) yerinden ayağa kalkıp, sağdaki sağ omzundaki giysisini açıp, sağ dizini çökertip aya(lar)ını kavuşturup, tanrılar tanrısı (Devatideva) Budaya saygıyla şöyle dedi” (AY-Ölmez).

(49) *(.....) adınaguka ayıp kilturtum erser .. kılı turmuşlarıg körüp iyin ögirtim sevintim erser .. (.....) monı monçulayu türe büke kılmış kuratmış kop törlüg tsuy irinçü ağır ayıg kılınçlarımin amtı bökünkü bo künte kamag ontın singarkı büğü biliglig burkanlar çın kirtü arıg süzük bilge biligleri üze çın kirtü y(a)ruk yaşuk közleri üze çın kirtü tanuklamakları ukmakları üze çın kirtü tüzülmekke tegmekleri üze alkugun bir teg bilü y(a)rıkasunlar:: :: :: alkugun bir teg körü y(a)rıkasunlar* (AY 135/1) “(.....) başkasına söyleyip yaptırdım ise; yaptıradurmuşları (=yaptırmakta olanları) gördüğüm için sevindim ise; (.....) bunu, bu şekilde dürüp bükerek, yapmış, biriktirmiş (olduğum) çok sayıdaki suç(larımı), kötü davranışlarımı şimdi, bugünkü bu günde, bütün on taraftaki bilgelik sahibi Budalar, gerçek-doğru, temiz, pak bilge bilgileri ile, gerçek-doğru, parlak-ışıklı gözleri ile, gerçek doğru tanıtlamaları, anlamaları ile, gerçek-doğru düzenlemeye ulaşmaları ile lütfedip hepsini aynı bilsinler, hepsini aynı görsünler” (AY-Ölmez).

2.2.4. -B+YAT-

Günümüz Türkiye Türkçesi ağızlarında da görülen bu yapı, eklendiği ana fiili süreklilik yönünden işaretlerken, zamanla gramerleşme sonucunda kesin şimdiki zaman işlevini kazanmıştır. Gabain bu yapının “*tesadüfe bağlı ve az süren bir oluşu*” gösterdiğini dile getirmiş ve *düşünüp yat-*, *kana gark olub yatur* örneklerini vermiştir (1988: 23); fakat Gabain’ın örneklerinde *yat-* fiilinin gerçek anlamını koruduğu ve kılınış bildirmediği görülmektedir. Arat *yat-* art-fiilini incelerken, ünlü ve ünsüz zarf fiilleriyle oluşumunu bir arada açıklamış ve bu yapının 1. şimdiki zamanda devam eden eylemi (eine Handlung, die jetzt vorgeht’ ve 2. Bir eylemin yahut durumun sürekliliğini (die Dauer einer Handlung oder eines Zustandes aus) vurguladığını açıklamıştır (1987: 236). Bacanlı da bu fiilin gramerleşme sonucunda şimdiki zaman ekine dönüştüğüne dikkat çekmiş ve bunu “Bazı Türk dillerinde *yat-* yardımcı fiili, farklı görünüş işaretleyicileri ve zarf fiillerle birleşerek ilerleyici görünüş bildiren şimdiki zaman ekine dönüşmüştür” sözleriyle dile getirmiştir (2014: 218). Ancak Gökçe, Orhun ve Eski Uygur Türkçelerinde taradığı metinler çerçevesinde bu fiilin sözlüksel anlamı ile kullanılmakta olduğunu, dolayısı ile art-sınırsal B zarf-fiili ile birleşmelerinde sözü edilen gramatikal işlevleri işaretlemediğini belirtmiştir (2013: 209). Buna rağmen 1 ve 2 numaralı örnekleri veren Gökçe, bu iki örneği *yat-* fiilinin gramerleşmeye doğru yol almasına bir kanıt olarak ele almıştır: “Bu cümlelerde geçen *saçılıp yat-* yapısı, *yat-* fiilinin cansız öznelerle de kullanılması bakımından gramerleşme çalışmalarında durum fiillerinin gramerleşmesinin temel koşullarından birini yerine getirdiğinin önemli bir göstergesi sayılabilir. EUygTü. *saçılıp yat-* yapısında her ne kadar bir süreklilik anlamı mevcut değilse de *yat-* fiilinin kategorisizleşmesinin daha Eski Türkçede başladığını söyleyebiliriz. Elbette bu kategorisizleşme daha sonra süreklilik kılınışını ve kesin şimdiki zamanı işaretlemenin ilk basamağını oluşturmaktadır” (2013: 209). Ne var ki Gökçe’nin verdiği iki örneğin dışında, bu yapının, Altun Yaruk’ta geçen 3 numaralı örnekteki kullanımı, Eski Uygur Türkçesinde de bu yapının şimdiki zamanı işaretlediğine bir kanıt oluşturmaktadır. 3 numaralı örnekteki cümlenin bağlamından da anlaşılacağı gibi, burada *B + yat-* yapısı *gör-* fiilini süreklilik yönünden işaretlemekte ve görme eyleminin devam ettiğini bildirmektedir.

- (1) *kaçan bodıs(a)t(a)vning et’özin buşı birmiş yir orunka tegdiler
erser :: anta ötrü bodıs(a)t(a)vning yaş süngükleri inaru berü anta monta
saçılıp yatmışın körüp et’özlerin birkerü yirke çalıp ögsirep tınsırap inçe*

k(a)ltı ulug ı ıgaç küçlüg katıg yilke tokıtılıp kamılmuşteg tüşdiler kamultılar (AY 625/11) “Ne zaman (ki) Bodhisattva’nın vücudunu feda ettiği yere geldilerse, orada Bodhisattva’nın yaş kemiklerinin oraya buraya saçıldığını görüp kendilerini birden yere atıp kendilerinden geçip, tıpkı, büyük (bir) ağacın kuvvetli sert yelle vurulup devrildiği gibi yere düştüler” (AY-Gulcalı).

(2) *kim erti erki bıçdaçı .. ögükk(e)yem et’özin .. öngi saçılıp yatur ay .. kalmış süngük yir sayu* (AY 626/15) “Kim idi (o) kesen sevgili yavrumun vücudunu, dağılıp yatıyor eyvah kalan kemikleri her yerde” (AY-Gulcalı).

(3) *ne bo bayagut oğlın körtükde ötrü ol umunçlug köngülin titrü körüp közlerin ançak(a)ya yme öngi kitermedin titrü körüp yatdılar* (AY 601/16) “Ne bu zengin oğlunu gördükten sonra o umutlu gönülle iyice bakıp, gözlerini neredeyse başka başka (yerlere) kaçırmadan dikkatlice bakıp kaldılar.”

2.2.5. -A+YO:RI-

Bugünkü şimdiki zaman çekimi morfemi olan *-Iyor* ekinin, Eski Türkçe *yori-*‘ dan geldiği bilinmektedir. Yürümek eyleminin belirli bir zamanda gerçekleşmesi ve -A zarf-fiil ekinin arasınırlılığı işaretlemesi, bu art-fiilin sürekliliğe işaret ettiğini göstermektedir. Tasviri bir fiil olarak bu art-fiilin, uzun süren bir oluşu gösterdiğini söyleyen Gabain, bu art-fiil için “*ezberle-yü yürü-rken, oğlanıng hocası gel-i yürü-r deyü, gör-e yürü-rsiz anı, çekil-i yürü-r tamuya*” örneklerini vermiştir(1988: 23). Arat, bu art-fiili iki aşamada ele almıştır. Arat’ın sınıflandırmasına göre bu art-fiil sürekliliği ve sıklıkla olan, tekrarlanan eylemleri vurgulamaktadır. Arat’ın bu art-fiilin süreklilik işaretleyicisi olarak verdiği örnek şu şekildedir: “*üldün sīnizī čr̥ya jürdü ‘Die Schwester des Kindes ging heraus.’*” Sıklıkla olan, tekrarlanan eylemleri işaretlediğine örnek olarak ise Arat “*“pičän̄yā parada üzüyümdī qožo ala jürüp joloi söstörün tan̄r̄ya ürān̄p jürdüm ‘Wenn ich ins Heu fuhr, pflegte ich mein Lesebuch mitzunehmen und lernte unterwegs die Worte begreifen’ cümlesini vermiştir (1987: 239). Erdal, Eski Türkçenin Grameri adlı eserinde bu art-fiilin süreklilik gösteren ya da tekrarlanan eylemleri işaretlediğini bildirir (2004: 250-252). Gökçe, bu yapının ilerleyici yapıları işaretlediğini açıklamış ve Eski Türkçede ilk şimdiki zaman yenilemesini meydana getiren fiillerden olduğuna dikkat çekmiştir (2013: 220). Demir, -ayörür kalıbının birçok Türk lehçesinde de şimdiki zaman çekimi için kullandığını ve bu kalıbın Standart*

Türkiye Türkçesindeki *-iyor* ekinin yerine kullanılabileceğini belirtmiş ve bu nedenle bu yapıyı çalışmasında bir kılınış işaretleyicisi olarak ele almadığını dile getirmiştir (1993: 14). Bacanlı ise ölçünlü Altaycada bu art-fiilin olmadığını söylemiş ve o nedenle çalışmasına bu art-fiili dahil etmemiştir (2014: 111). Aşağıda bu art-fiil yapısına dair örnekler verilmiştir. Bu örneklerde art-fiilin hareket bildiren fiillerle kullanılmış olmasına dikkat etmek gerekir. Bu örnekler Gökçe'nin (2013: 220)

Grammerleşme çalışmalarında ilerleyici yapıların, sürdürülebilirliği açısından sürekli bir enerji girdisine ihtiyaç duyması ve genel olarak durağan yüklemelerden çok devingen yüklemelerle ortaya çıkma eğilimi sergilemesi gözönünde bulundurulursa, yo:rı- fiilinin bu bakış açısını işaretlemeye neden en uygun kaynakların başında geldiği anlaşılabacaktır.

sözlerini doğrulamaktadır.

- (1) *ötrü ol bayagut oğlu dört yingakdın **tegzinü yorıp** ol balıklarığ körti* (AY 604/12) “Sonra o zengin oğlu dört bir taraftan dolanıp giderek o balıkları gördü.”
- (2) *neng inçip balık uluş sayu barıp ev ev sayu **keze yorıp** ot em kılğalı udaçı ermez* (AY 586/23) “Bu şekilde asla şehir, ülke her birine gidip ev ev her birini ziyaret edip ilaç yapmaya gücü yetmez.”
- (3) *anta kin balık uluş sayu **keze yorıp** tınl(ı)glarning iglerin agrıgların otayın emleyin* (AY 587/9) “Ondan sonra şehir, ülke her birini gezip, canlıların hastalıklarını tedavi edeyim.”
- (4) *takı yme kim kayu birerkin kılmuş iglig agrıglıg emgeklig tınl(ı)glar bar erser olarnı yme inç kılayın sakınçın orun orun sayu **keze yorıyur** erken antag antag yirte bir köl suvı sugulup on ming balıklar künke köyüp unakaya ölgeli turu teginürler* (AY 603/8) “Ayrıca yine bir defadan çok vücuda gelmiş hastalıklı, ağrılı, sıkıntılı her kim canlılar var ise, onları yine teskin edeyim düşüncesiyle yer yer her birini gezip dolaşırken onun gibi bir yerde bir göl, suyunu çekip, on bin balık güneşle kavrulup neredeyse öleyazıyorlar(dı).”
- (5) *ötrü t(e)rkin tavrata .. koşuglug kanglın yol körü .. bir uçlug köngülin teggeli .. et'özin kemişmiş orunka .. yolta tuşdı iki oğlanın .. **yıglayu sıgtayu yorırlar*** (AY 641/17) “Hemen sonra koşumlu kağı ile yola düşüp, vücudun düştüğü yere hevesle varmak için (giderken) yolda iki oğluyla karşılaştı. Ağlayıp feryat ediyorlar(dı).”

2.2.6. -B+YO:RI-

Eklendiği ana fiili süreklilik yönünden işaretleyen *B + yo:rı-* yapısı, “*eylemi, akış/sürek evresine işaret ederek veya bitişine atfen dizisel hale getirerek dönüşümsüzleştirir*” (Bacanlı; 2014: 229). Türkmen Türkçesindeki art-fiilleri incelediği çalışmasında Aslan Demir de “Türkmencede *-p yör-*, fiilin sınıra dayalı yorumlarını bloke edip sürme, belirli aralıklarla tekrarlanma vb. okumalarla *sürek evresine* gönderme yapar ve kılınışsal içeriği dönüşümsüzleştirir” (2013: 81) diyerek Bacanlı’nın tanımını desteklemiştir. Gökçe de bu yapının genel süreklilik, tekrar ve alışkanlık kılınışını işaretleyen örneklerinin tanıklanabileceğini belirtmiştir (2013: 234). *A + yo:rı-* yapısını açıklarken değinildiği gibi, Gabain *yorı-* fiilini ele alırken bu art-fiilin uzun süren bir oluşu gösterdiğini söylemiş ve “*buluşdur-ub yürü-di, al-ıp yürü-*” örneklerini vermiştir (1988: 23). Anderson da çalışmasında, bu yapının Eski Türkçede alışkanlık kılınışını (habitual function) işaretlediğini belirtmiştir (2004: 101). Aslan Demir, alışkanlık kılınışı işlevinin, bu art-fiilin son dönüşümü fiillerle birleşmesi durumunda ortaya çıktığını “*-p yör- art-fiili son-dönüşümlülerle birleştiğinde diziler, tekrarlar halinde gerçekleşen eylemleri anlatır*” sözleriyle açıklar (2013: 82). Demir de çalışmasında bu yapının, hareketin sürekliliğini vurguladığını açıklamış ve Alanya ağzlarında ayrıca hareketin tekrarlandığını anlatmak için de kullanıldığını eklemiştir (1993: 114-115). Altun Yaruk adlı eserde bu yapının yalnızca bir örneği görülmektedir. Bu örnekte *yürü-* fiili ettirgenlik bildiren bir ek almıştır. Bu noktada *yürü-* ve *yürüt-* fiillerinin anlam alanlarına dikkat etmek gerekmektedir. Gökçe, çalışmasında *yorı-* fiilinin “*yürümek, ilerlemek, gelişmek, bir felsefeyi takip etmek/ izlemek, geçerli olmak, hareket geçmek, konumlanan yerden ayrılmak*” anlamlarına değinmiştir (2013: 221). *Yürü-* fiilinden farklı olarak *yürüt-* fiilinin ‘uygulamak, yerin getirmek, idare etmek’ anlamları da göz önünde bulundurulduğunda, bağlamdaki diğer sözcükler de göz önünde bulundurulursa, aşağıdaki örnekteki *yorıt-* fiilinin, eklendiği fiili süreklilik yahut tekrarlama yönünden işaretlemediği görülmektedir.

(1) *ilning uluşnung törüsün .. ötlep eriglep yoritur .. köni uz törü yolunta* (AY 565/6) “Ülkenin yasalarını, doğru töre yolundan geçirip yürütür.”

2.3. YETERLİK (OLANAKLILIK) KIPLİĞİ

Türkçede fiillere bir zarf-fiil ekiyle birleşerek fiillerin iç zamansal özelliklerine etki eden yardımcı fiillerin kılınış işlevli olduğuna değinmiştik. Kılınıştan farklı olarak, fiillerin yapılış tarzlarını gösteren yardımcı fiiller ise kiplik grubuna girerler. “*Kip, kök veya gövde durumundaki fiilin bildirdiği hareketin, oluş ve kılışın, konuşan, dinleyen veya kendisinden söz edilen açısından ne biçimde, ne tarzda yansıtıldığını gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimidir*” (Demirgüneş; 2007: 52-53). Yeterlik ise, kiplik bildiren gramer yapılarından bir tanesi olup eklendiği fiili kabiliyet, mümkünlük açısından tamamlayan bir kiplik kategorisidir. Mehmet’in tanımıyla “*Yeterlik, konuşurun bir eylemin olup olmayacağı konusunda, eylemi gerçekleştirenin potansiyeline yönelik subjektif yaklaşımını ifade eden tam anlamı ile gramatikal bir kurulum düzenliliğine sahip tüm zaman ve kip işaretleyicileri ile kullanılıp paradigmlar içinde yer alabilen bir kiplik kategoridir*” (2007: 81). Yabancı dillerde ‘modal verb’ adı verilen yardımcı fiillerle karşılanan yeterlik kipliği, Türkçede fiillere zarf fiil eki ile eklenen yardımcı fiillerle karşılanmaktadır. Yapısal olarak kılınış veya görünüş gösteren art-fiiller ile herhangi bir farkı bulunmayan bu yardımcı fiilleri, anlam ve etki alanları dolayısıyla kılınış veya görünüş bildiren yardımcı fiillerden ayırmak gerekmektedir.

Tarihi ve Çağdaş Türk lehçelerine bakıldığında, yeterlik kipliğini işaretleyen birden çok yapı görülebilmektedir. Standart Türkiye Türkçesindeki *bil-* yardımcı fiili ve bugünkü *bil-* yardımcı fiilinin olumsuzunda ortaya çıkan Eski Türkçe *u-* fiili, bir esas fiil ve zarf-fiil eki ile birleştiğinde, esas fiili yeterlik açısından tamamlamaktadır. Günümüz Türk lehçelerinde de kullanılan *al-* fiili de aynı zamanda yeterlik kipliğini ifade eden bir yardımcı fiildir. Rentzsch ayrıca Eski Uygur Türkçesinde *-GalI bol-* ve *-GalI u-* yapılarının da olanaklılık bildirdiğini not etmiştir (2013: 134). Bayraktar da Yeterlilik Anlamalı Birleşik Fiiller başlığı altında *bil-*, *u-*, *al-* yardımcı fiilleriyle birlikte *-gAlI bol-* ve *-gAlI u-* yapılarına yer vermiştir (2000). Bu nedenle bu başlık altında, yukarıda bahsedilen beş adet yeterlik kipliğinden (*bil-*, *u-*, *al-*, *-gAlI bol-*, *-gAlI u-*) bahsedilecektir.

Caferoğlu (2011: 265) *u-* fiilini “umak: Muktedir olmak, yapabilmek, gücü yetmek” şeklinde açıklamıştır. Türk Dil Kurumu’nun yayımlamış olduğu Büyük Türkçe Sözlük’e göre ise *bil-* fiilinin tanımlarından birkaçı şu şekildedir:

bilmek: 1. Bir şeyi anlamış veya öğrenmiş bulunmak: ‘Bu adam, bilmek için öğrenmiş olmaya ihtiyacı olmayan, bildiğini bilen, bilmediğini de şıp diye sezen bambaşka bir insandır.’ –H. Taner. 2. Bir bilim veya sanat dalında yeterli olmak: ‘Yani kısacası bu mükemmel dilimizi kimse bilmez, okumaz.’ –B. Felek. 3. Bir iş yapmaya alışmış olmak, elinden gelmek. 4. –a / -e ekli fiillerle yeterlik bildiren birleşik fiiller oluşturur: Anlayabilmek. Gidebilmek. Kapayabilmek. Yazabilmek (2009: 272).

Tanımlarından da anlaşılacağı üzere, bu fiillerin temel anlamlarında, bir işi yapabilme, gücü yetme, muktedir olma anlamları bulunmaktadır. Bu fiiller, bir zarf-fiil ekiyle birlikte eklendikleri fiile yeterlik/olanaklılık anlamı katarlar. Ayrıca “*Bil- yardımcı fiili Türkiye Türkçesinde; yeterlik, yetenek, yetmezlik, ihtimal, kalamamaihtimali, kılmama ihtimali, rica, izin, tavsiye, yasak, zıtlığa hazırlık ve inanamama, hayret, iltifat işlevlerinde bulunabilmektedir*” (Kara; 2011: 1435). Talat Tekin, Orhon Türkçesi Grameri adlı eserinde “Ünlülü eylem zarfı + *u-* ‘yapabilmek, gücü yetmek, muktedir olmak’. Bu birleşik, eylemin yapılabileceğini, bunun için yeterli gücün bulunduğunu bildirir” demiş ve “artat-ı *u-* ‘bozabilmek, yıkabilmek’ (BK D 19), itin-ü *u-ma-* ‘kendine çeki düzen verememek, örgütlenememek’, (KT D10, BK D 9), yarat(ı)n-*u u-ma-* ay. (BK D 9), yaratun-*u u-ma-* ay. (KT D 10)” örneklerini vermiştir (2003: 100).

Sözlük anlamlarından da anlaşılacağı üzere *u-* ve *bil-* yardımcı fiilleri, bir esas fiille birleştikleri durumlarda temel anlamlarını korumaktadırlar. Daha önce Faruk Gökçe’nin tasnifine uygun olarak verdiğimiz fiil birleşmelerinin aksine, fiilleri kılınış yahut görünüş yönünden işaretlemezler, yani fiillerin zaman çizgisindeki konumlarına etki etmezler. Bu sebeple, Gökçe (2013)’nin, Bacanlı (2014)’nın, Arat (1987)’in ve Demir (1993)’in çalışmalarında *bil-* ve *u-* fiillerine yer verilmemiştir.

Aşağıda, Altun Yaruk’taki ‘esas fiil + zarf-fiil eki + *u-*’ yapısına uygun örnekler sıralanmıştır. Örneklerle bakıldığında, *u-* fiilinin esas anlamını koruduğu ve esas fiilin anlamını yeterlik yönünden tamamladığı açıkça görülmektedir:

(1) *tözünler oğlıya kamag kut bulmaduk yalanguklar üç törlüg tözler üze tıdılmışka balmışka üç et'özdin irak öngi üdrülüp üç et'özke tegü umazlar* (AY 57/5) “Ey asiller oğlu! Saadet bulmamış bütün insanlar, üç türlü unsur üzerine yasaklanmış bağlanmış olandan üç vücuttan uzak, ayrı (bir şekilde) seçilip (yine de) üç vücuda ulaşamazlar.”

(2) *monçulayu üç törlüg tözlerig tınl(ı)glar oğlanı ukmamışları üçün öçürmemişleri üçün arıtmamışları üçün.. anın üç törlüg et'özlerke tegü umazlar* (AY 57/16) “böylece insanoğlu üç türlü unsuru anlamadığı için, söndürmediği için, temizletmediği için, (yani) bu nedenle üç türlü vücuda ulaşamazlar.”

(3) *bo kamag tınl(ı)glar üç törlüg köngülüğ tarkaru kiterü umayukları üçün üç et'özdin irak öngi üdrülüp üç et'özke teggeli umazlar* (AY 58/2) “bu bütün canlılar üç türlü gönlü uzaklaştırıp gideremedikleri için üç vücuttan uzak, ayrı (bir şekilde) seçilip (yine de) üç kişiye ulaşamazlar.”

(4) *ölüm kanının ilinte birtemligin ozmış sansarlıg karangkudın künin keçmiş :: alku erenlarning bütürü umaguluk ıntın kızıgka keçgülik alku burkanlarning bodıs(a)t(a)vlarning orunı erür* (AY 71/8) “Ölüm hükümdarının ülkesinden tamamını uzaklaştırmış, ölümlü doğumlu karanlıktan gündüzün geçmiş, bütün erenlerin sona erdiremeyeceği ormandan tarafa geçebilen bütün Buda ve Buda adaylarının yeridir.”

(5) *ötrü kin keligme üdteki tüş birteçi adartmakı yme ikileyü takı turu umaz* (AY 145/13) “Daha sonra, ilerde gelecek zamandaki yemiş verecek (olan) engellemeyi de yeniden bir daha sürdüremez(ler)” (AY-Ölmez).

(6) *ne üçün turu umaz tip tiser alku itiglig nomlar tözi yok kurug üçün kirtüdin kelmiş mensiz kişisiz tınl(ı)gsız yaşaglısız üze y(a)rlıkançuçı b(e)lgü tözlüg nomlarta töz üze tutsar togmakı öçmeki yok üçün .. (.....) kin keligme üdlerte ikileyü tepretgeli togurgalı umaz* (AY 145/13) “Ne için sürdüremez(ler) denirse bütün işlek (Samskrta) öğretiler(in) (Dharma) esası boş-kuru (Sunya) (olduğu) için, gerçeklikten gelmiş (Tathagata), insansız, canlısız ve acıyıcı, belirtili esaslı öğretilerde (Dharma) yaradılış (Svabhava) ile tutsa, doğması ölmesi olmadığı için, (.....) ilerde, gelecek zamanlarda yeniden hareket ettirmeye, doğurmaya güçleri yetmez” (AY-Ölmez).

(7) *bo ok nom ärdinig küyü küzätü tutmuşbuyan ädgü kılınç küçintä aç kız ig kägän yağı yavlak adasın barçanı tarkaru ketärü ugay sızlar* (AY-Ayazlı, 0035) “Bu öğreti mücevherini gözetip koruyarak işlediğiniz erdemlerin gücüyle açlık, kıtlık, hastalık, düşman sıkıntılarının hepsini uzaklaştıracaksınız” (AY-Ayazlı).

(8) *yat yağıka basınturup .. küzetü umaz bodunun* (AY 552a/15) “Düşmana yenilip, halkını koruyamaz.”

(9) *ulug başdıng ilig kan .. inçip yine kılmasarlar .. köni nomça törüçe .. küyü küzetü tutu umaz.. ilin uluşın balıkın* (AY 560/8) “Yüce (ve) ilk hükümdar han, yine böyle doğru öğretiye, töreye göre yapmazlarsa, ülkesini, şehrini koruyamaz(lar).”

(10) *yöleşürüg **bulu umazlar**.. azkaya yme ülüşinge kimler birök küseser* (AY 583/8) “Her kim istese (bile), küçük bir parçana (bile) benzeyen (bir şey) bulamazlar.”

(11) *ötrü kamag ig toga .. **tepreyü törçiyü umazlar*** (AY 590/12) “Böylece bütün hastalık(lar) depresip türeyemezler.”

(12) *takı bir m(e)n yalanguz özüm simeklep kaçan **bütürü ugay** m(e)n tip monçulayu sakınıp tavrak balıkka barıp divaındıraprabı ilig begke inçe tip ötünti* (AY 602/20) “Ayrıca ben, bir tek kendim cenaze töreni düzenleyip ne vakit bitirebileceğim diye böylece düşünüp acelece şehre varıp divaındıraprabı hükümdara şöyle dedi.”

(13) *inçip olarning arasinta aglatı takı m(a)has(a)tvı tigin ol barsning açın torukın emgekin tolgakın titrü körüp tegre tegzinip közin idi andıran **kiterü umadın**ür kiç titrü körü turupötrü kodup öngi yorıp bartılar* (AY 612/16) “Fakat onların arasında özellikle de Mahasattva prens o kaplanın açlığını, zayıflığını, eziyetini, tam olarak izleyip, etrafında dönüp dolaşıp gözünü ondan hiç ayırmadan uzun süre dikkatlice bakıp durup, sonra (bakmayı) bırakıp, başka tarafa yürüyüp gittiler” (AY-Gulcalı).

(14) *ol buryukı bo y(a)rılıgı eşidip közinte isig yaşı tökülü busuşlug kadgulusın yıglayu agızı kurup tili tamgakı katıp sav **sözleyü umadın** ki{'}ginç birmedin şük turtı* (AY 624/11) “O kumandan bu emri işitince gözlerinden sıcak yaşlar dökülerek hüznle ağlayarak ağzı kuruyup, dili damağına yapışıp söz söyleyemedi, cevap veremedi, sessizce durdu” (AY-Gulcalı).

(15) *ol çetikiğ kiltukda .. ağır ulug yagız yir .. **serü umadın** bir üdte.. tepredi ırgaltı* (AY 630/15) “O, doğumu yaptığında, saygıdeğer, ulu kara toprak (buna) dayanamadan bir anda sallandı.”

(16) *tolp et’özi çimileşdi .. yingne sançmış osuglug tikdi sançdı agrıdı .. neng **serilü umadı***(AY 632/21) “Bütün vücudu buruştu, iğne batmış gibi ağrıdı. (Buna) hiç dayanamadı.”

(17) *[kaltı birök] ming tümen .. koltı kalplar ertginçe .. katıglansar birkerü .. **bilü umazlar** yarımın .. kavırak(a)ya ögdümüz* (AY 648/2) “Eğer sayılamayacak kadar uzun zaman boyunca tümüyle uğraşır, gayret ederlerse (de) ne düşündüğümüzün yarısını (bile) azıcık (olsun) bilemezler.”

Eski Türkçe *u-* fiiliyle sağlanan yeterlik anlamının, Standart Türkiye Türkçesinde *bil-* fiiliyle sağlandığını söylemiştik. Bunun nedeni de *bil-* fiilinin sözlük anlamındaki ‘gücü yetme, muktedir olma’ anlamıdır. Eski Türkçe *u-* fiili ise günümüzde *bil-* yardımcı fiilinin olumsuz şeklinde ortaya çıkmaktadır: (+) yapabildim, (-) yapamadım < yap-a u-

ma-dı-m.¹⁹Yine Eker de bil- yardımcı fiilini, “bil-: ‘bilmek, muktedir olmak’” şeklinde açıklamış ve bu açıklamayı “Göster-e+bilir misiniz?, Yap-a+bilirim (Olumsuz şekli – AmA- ile yapılır.)” örnekleriyle tamamlamıştır (2011: 433). Akar da Muğla ve yöresi ağızlarını ele aldığı çalışmasında, bil- yardımcı fiilini, Birleşik Fiiller başlığı altındaki fiil + fiil yapısında incelemiştir. Fiil + -A / -X + bil- yapısını, yeterlilik fiili olarak ele alan Akar, “*davı hoşubilmeye umudu oldu* ‘Dağı koşabilmeyi umdu.’, “*Nerde görebileceñ? ‘Nerede görebileceksin?’*” örneklerini vermiştir (2013: 167). Birleşik Fiiller adlı çalışmasında Gabain, bil- fiilini, bir esas fiil ile bir modal yardımcı fiilin birleşmesi yoluyla oluşan birleşik fiilleri dahil ettiği üçüncü grupta ele alır. Gabain,

‘Ich möchte tun, I like to do, je désire faire quelque chose’ gibi ifade şekilleri de yalnız bir oluşu göstermekle beraber fiiller her üç dilde de türlü türlü şekillerde bağlanmıştır. Bu üç dilde bir mastarla birlikte bir verbal ifade teşkil eden ‘veranlassen’ sebep olmak, ‘wollen’ istemek, ‘können’ muktedir olmak, ‘beabsichtigen’ niyet etmek, ‘geruhen’ buyurmak, ‘anfangen’ başlamak ... gibi fiil gruplarına J. Marouzeau ‘verbe semi-auxillaire’ yani ‘yarı yardımcı fiil’ adını vermektedir. Almancada bu fiillere ‘modales Hilfsverb (modal yardımcı fiil)’ adı verilmektedir.

açıklamasını yapmış ve Almanca ‘können’ örneğiyle birlikte, Türkçedeki bil- fiilinin bir modal yardımcı fiil olduğunu dile getirmiştir (1988: 24). Gabain (1988: 24) ayrıca, “Fiil birleşmelerinde deskriptif fiillerin tersine olarak, modal yardımcı fiiller manalarını tamamiyle muhafaza ederler” diye eklemiş ve böylece önemli bir hususa değinmiş olup, bu çalışmada da yeterlik kipliğinin ayrı bir başlık altında incelenmesi için bir dayanak oluşturmuştur.

Kara, bil- yardımcı fiili ile ilgili çalışmasında bu yardımcı fiille ilk kez Kutadgu Bilig’de karşılaşıldığını dile getirmiştir (2011: 1424). Ancak Altun Yaruk adlı eserde de bil- yardımcı fiil şekline sınırlı sayıda da olsa rastlanmıştır. Öyle ki Hacıeminoğlu’nun (2008: 181) Karahanlı Türkçesi Grameri’nde ‘Fiil+fiil Şeklinde Olan Birleşik Fiiller’ başlığı altında verdiği ‘adır-a bil-‘ fiil yapısına Altun Yaruk’ta da rastlamak mümkündür. Aşağıdaki örnekler, bu yardımcı fiilin Eski Uygur Türkçesinde de

¹⁹Bilemedim yapısının bil-e almadım fiil birleşmesinden geldiğini öne süren görüşler de mevcuttur. Bkz. Arat: 1987, Gabain: 1988.

kullanıldığını ispat etmektedir. Bağlamdan da anlaşılacağı üzere, *bil-* yardımcı fiili bu örneklerde de esas fiili yeterlik/olanaklılık yönünden tamamlamaktadır:

(18) *agrıg tikig ig toga **adıra bilser** otaçı .. tört üdlerning adirtın yme ök bilser* ançulayu .. altı kesinlerning ülüşin .. uksar birök belgülüg .. yiti uguşug et'özde .. şaşurmadın işletür (AY 590/18) “Hekim, hastalıkları ayırt edebilirse, dört zamanının farkını da böylece bilirse, altı şiirin bölümlerini iyice anlarsa, yedi kabileyi, bedeninde (yanlıklık yapmadan) şaşırmadan çalıştırır.”

(19) *köngüli biligi ornaglıg .. et'özi tüzdem itiglig erip .. yinçürü **adıra bilteçi erip*** .. yag sızdaçı erser başınta .. tülinte körser akar suv .. yürüng önglüg edlerig .. ötrü bilgü ol ol kişig lişip tözlüg erür (AY 594/14) “Gönlü, bilgisi sağlam, bedeni düzgünce donatılmış olup, başını eğerek ayırabilecek olup, başından yağ sızacak olsa, düşünde akar su görse, beyaz renkli etleri böylece bilecektir. O kişi, balgam unsurludur.”

(20) *arıtı bultukmaz yöleşürügin .. **yöleştürüp bilgeli*** .. tolp tınl(ı)gka bir yanglıg .. y(a)rlıkançuçı köngülüngüz evrilür (AY 647/14) “Karşılığı tümüyle bulunmaz, karşılayabilmek için, merhametli gönlünüz bütün canlılara örfe uygun (olarak) davranır.”

(21) *anın birök kimler toyın şamnanç upası upasanç [tört törlüg] tıtsılıg kuvrag ar[asınta kayu]lar<ı> birök bo nom [erdinig] ayasar <agırlasalarlar> tapınsar [udunsar bitiser] bititser ötgürü yine adınlarka **okutu biltürü <nomlayu> bilserler*** ..olarning buyan edgü kılınçları yme sizlerning teg ök uçsuz kırıksız ülgülençsiz tenglençsiz ol (AY 672/1) “Bu nedenle; her kim rahip, rahibe, inançlı adam, inançlı kadın, dört türlü talebeli topluluk içerisinde hepsi eğer bu öğreti hazinesine saygı gösterip, hürmet ederse, (onu) yazar, yazdırırsa ve başkalarına da okutur, öğretir, açıklarlarsa, onların sevapları da sizlerinki gibi uçsuz bucaksız, sayısız olacaktır.”

(22) *anı üçün kim kayu toyın şamnanç upası upasanç dört törlüg tirin kuvrag bo nom erdini içinteki arıg sözün **eşidü tınglayu öğret[inü] bilserler*** .. anıng tüşi utlısı sözleyü yitiñsiz titir (AY 23/16) “Onun için hangi rahip rahibe mümin mümine bu dört türlü topluluk bu öğreti mücevherinin içindeki mukaddes sözü işitip dinleyip öğretebilirlerse onun mükafatı dile getirilemeyecek kadardır.”

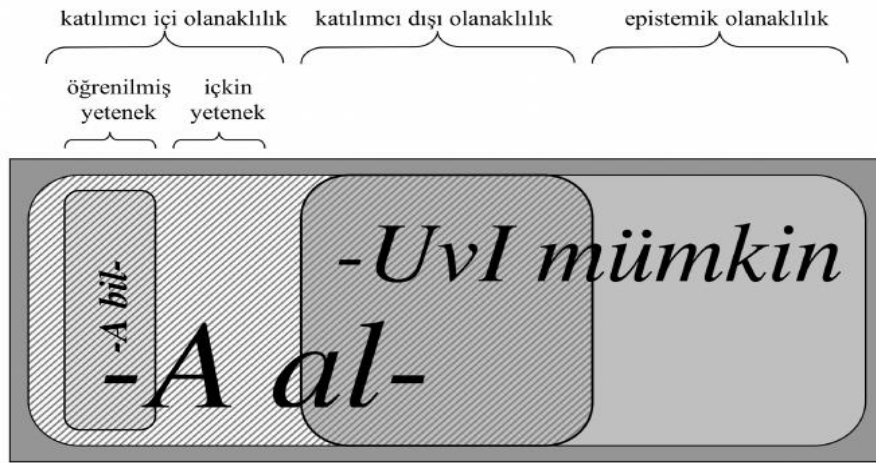
al- yardımcı fiili ise, günümüz Türk lehçelerinde de kullanılan ve yeterlik/olanaklılık kipliği bildiren bir yardımcı fiildir. Konuyla ilgili çalışmalarda bu yardımcı fiilin esas fiili birçok yönden işaretlediği açıklanmış ve *ver-* fiili ile ilişkisi sorgulanmıştır.

Gabain, tasvir fiili olarak ele aldığı *al-* yardımcı fiilinin, Kazakça ve Çağataycada ‘bilmek, muktedir olmak’, Özbekçede ise ‘başlamak’ anlamına geldiğini dile getirmiş ve “sonuncu mana *gör-e al-ım birleşmesinde, yani bir fiil birleşmesinin verbal isminde geçmiş olabilir. Bu birleşme sonradan gör-elim şeklini almıştır” sözlerini eklemiştir (1988: 23). Ayrıca Gabain, *al-* yardımcı fiilinin muktedir olmak anlamından imkansızlık şeklinin de ortaya çıktığını belirtmiş ve Radloff ve Bang’in bulamadı şeklinin *bul-a almadı > *bula(l)madı birleşmesinden geldiğine dair görüşlerini not etmiştir (1988: 23-24). Bu yardımcı fiili Yeterlik ve İstek Fiilleri (Die Hilfsverben des Könnens und Wollens) başlığı altında inceleyen Arat, ünlü zarf-fiil eki ile birleşmelerde bu yardımcı fiilin yeterlik, mümkünlük (können, die Möglichkeit haben) anlamını verdiğini ve nadiren de olsa olumlu cümlelerde tamamlanmışlık anlamı kattığını belirtmiştir. Arat da bu yapının *bulámadî* < *bulalmadî* şeklinde *l* sesinin erimesiyle birlikte değiştiğini ve Osmanlı Türkçesindeki şeklinin *bulamadı* biçiminde olduğunu not etmiştir (1987: 231). Arat ayrıca bu yardımcı fiilin *-p* zarf-fiil eki ile birleşmesinde 1. Kendisi için bir şey yapmak (etwas für sich tun), 2. Bitmişlik, tamamlanmışlık (eine abgeschlossene Handlung) olmak üzere iki ayrı anlamı vurgulayabileceğini açıklamıştır (1987: 232-233). Anderson da bu yardımcı fiili Arat’ın yaptığı gibi modal yardımcı fiiller başlığı altında ele almış ve çeşitli Altay-Sayan Türk dillerinde bu yardımcı fiilin yeterlik kategorisini işaretlediğini belirtmiştir (2004: 184). Anderson ayrıca bu yapının özne yararına yahut özneyi doğrudan etkileyen bir eylemi işaret ettiğine ‘Subject Version or Self-Benefactive’ başlığı altında değinmiştir (2014: 191). Öztürk’ün *Yeni Uygur Türkçesi Grameri* adlı eseri de bu yardımcı fiilin yukarıda bahsedilen yeterlik anlamını karşıladığını doğrulamaktadır. Yeterlik ifadesinin Yeni Uygur Türkçesinde ünlü ile biten fiillere *-la*, *-le* veya *-yala*, *-yele*, ünsüz ile biten fiillere ise *-ala*, *-ele* ekinin getirilmesiyle karşılandığını bildiren Öztürk, bütün bu eklerin *-a*, *-e* zarf-fiil ekinin *al-* yardımcı fiili ile kaynaşması sonucu ortaya çıktığını vurgulamıştır (2010: 101). Öztürk de ayrıca diğer araştırmacılar gibi, *-p al-* yardımcı fiilinin şahsa yönelik hareket bildirdiğini, buna karşın *-p ber-* yapısının ise başka şahsa yönelik hareketi işaretlediğini eklemiştir (2010: 136).

Konuyla ilgili olarak Bacanlı ise “*-p al-* biçiminin Altay dil bilimi literatüründe genellikle ‘eylemin öznenin yararına (özne için) yapıldığını’, ‘eylemden öznenin

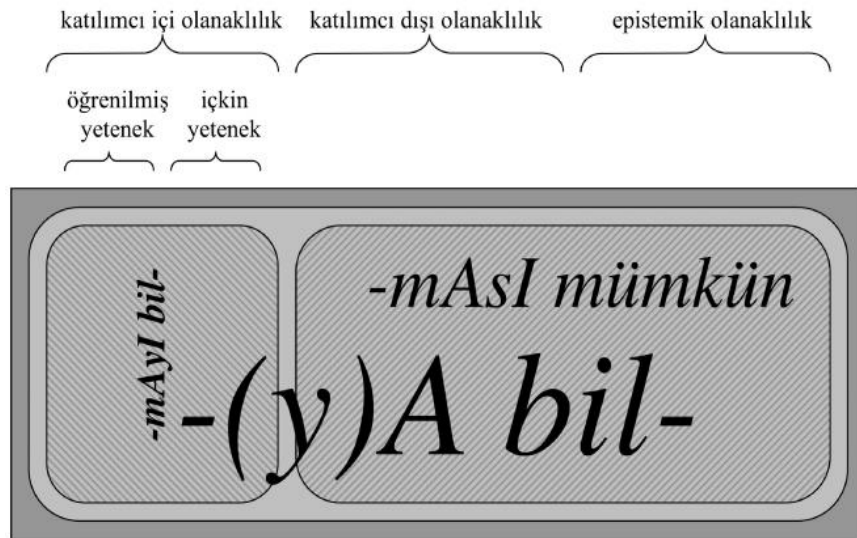
doğrudan etkilendiğini’, ‘eylemin özneye yöneldiğini’ bildirdiğini” dile getirmiş ve bu anlamın dışında, bu yapının başlangıç sınırı, fail/kontrol, kısa süreliğine gerçekleşen iş gibi anlamları da işaretlediğini eklemiştir (2014: 144-145). Ayrıca Bacanlı, *-ber* art-fiilinde de bahsedildiği gibi, Newman’ın *ver-* ve *al-* fiillerinin alt anlamları hakkındaki görüşlerine de değinmiş ve aynı *ver-* art-fiilinde olduğu gibi *al-* fiilinde de fiilin alt anlamlarına bakmak gerektiğini vurgulamıştır (2014: 145). Erdal da *ver-* fiilinin bir işin nesnenin yararına, *al-* fiilinin ise öznenin yararına yapıldığını vurgulamak için kullanıldığını dile getirmiştir (2004: 260). Merhan da çalışmasında *al-* yardımcı fiilinin sadece geçişli eylemlerle birlikte kullanıldığını ve esas eylemin tamamlandığını ve gerçekleştirenin bunu kendisi için yaptığını bildirdiğine değinmiştir (2012: 198). Merhan ayrıca bu yardımcı fiilin Kutadgu Bilig’de Kıpçakça ve Çağataycadaki gibi iktidar ve olabilirlik belirtmediğine dikkat çekmiştir (2012: 198). Rentzsch ise *al-* yardımcı fiilinin *bil-* yardımcı fiilinden farkına değinmiş, Türkiye Türkçesinden farklı olarak Kazak Türkçesinde *bil-* yardımcı fiilinin ‘*salt öğrenilmiş yetenek*’ için kullanıldığını ve Eski Uygurcadakine benzer bir durumu korumakta olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Rentzsch’in açıklamasına göre Kazak Türkçesinde katılımcı dışında gerçekleşen olanaklılık [-katılımcı içi] için ise –A/-y al yardımcı fiili mevcuttur (2013: 137). Rentzsch aynı zamanda *bil-* ve *al-* yardımcı fiilleri arasındaki anlambilimsel farkı aşağıdaki şekillerle ortaya koymuştur. Bu şekiller incelendiğinde, *bil-* ve *al-* yardımcı fiillerinin Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki kullanım farklılıkları görülmektedir. Bu yardımcı fiilleri Kazak Türkçesi üzerinden inceleyen Rentzsch, Şekil 1’de de görüldüğü üzere *bil-* yardımcı fiilinin, eyleyicinin öğrenilmiş yeteneğini ifade ettiğini, *al-* yardımcı fiilinin ise hem eyleyiciden kaynaklı hem de eyleyici dışında gelişen olanaklılık durumlarını işaretlediğini belirtmiştir. Fakat aynı yardımcı fiillerin Türkiye Türkçesindeki kullanımlarına bakıldığında, Türkiye Türkçesinde olanaklılık kipliği için fiil birleşmesi olarak yalnızca *bil-* yardımcı fiilinin kullanıldığı ve bu yardımcı fiilin de epistemik olanaklılık da dahil olmak üzere tüm olanaklılık türlerini kapsadığı görülmektedir:

Şekil 1. Kazak dilinden seçilmiş olanaklılık işaretleyicileri

Kaynak: Rentzsch; 2013: 141.

Şekil 2. Türkiye Türkçesinden seçilmiş olanaklılık işaretleyicileri

Kaynak: Rentzsch; 2013: 141.

Aşağıdaki örnekler, *al-* yardımcı fiilinin Altun Yaruk'ta geçen hem ünlü hem ünsüz zarf-fiil ekleriyle birlikte verilmiş örnekleridir. Örneklere bakıldığında bu yardımcı fiilin esas anlamıyla mı yoksa yukarıda bahsedilen anlamlardan biriyle mi kullanıldığı hakkında bir sonuca varmanın güçlüğü anlaşılabilmektedir. İlk örnekte bulunan *al-* yardımcı fiili yarar anlamında ele alınabilir; fakat bu konuda bir kesinlik belirtmek

mümkün değildir. Diğer iki örnekte ise ana fiillerin de temel anlamları sebebiyle bu yardımcı fiilin kılınıp yahut yeterlik bildirmediği, fiilin temel anlamında kullanıldığı görülmektedir. Öyle ki Çetin de üçüncü örneğin çevirisinde *al-* yardımcı fiilini temel anlamıyla ele almış ve o şekilde çevirmiştir.

(23) *neçede <kin> ı[nçiu] atl(ı)g balıkdaki suvastıksı (?) atl(ı)g sengremde tapışıp ötrü **kodturup altı*** (AY 17/9) “hemen sonra inçiu adlı şehirdeki suvastıksı adlı tapınaktan bulduktan sonra çıkartıp aldı.”

(24) *y(a)rlıkançuçı köngül öritip .. üstürti kodı insünler .. irinçkeyü y(a)rlıkap .. yumgın **körüp alsunlar*** (AY 508/21) “Merhametli gönlü yükseltip, yukarıdan aşağıya insinler, merhamet edip hepsini görüp alsınlar.”

(25) *kirtün inanmış kişilerig .. **tire yıga alır** siz* (AY 490/2) “Doğrulukla inanmış kişileri, bir arada kabul edersiniz” (AY-Çetin).

Standart Türkiye Türkçesinde *bil-* yardımcı fiili Gabain’ın (1988: 24) da dile getirdiği üzere ünlü zarf-fiil eki ile birlikte kullanılmaktadır. “*Eski Türk yazıtlarında, kipsel unsurların kıtlığı yüzünden olanaklılığın anlambilimsel iç bünyesine dair kesin sonuçlar çıkarmak zorken, Eski Uygur dilinde olanaklılık için iki önemli öge tespit edilebilir: -GAll bol- ile -(y)V u- veya -GAll u-*” (Rentzsch; 2013: 134). Altun Yaruk üzerinden Eski Uygur Türkçesine bakıldığında ise *u-* yardımcı fiilinin ünlü zarf-fiil ekinin yanında niyet bildiren *-gAll* eki ile de fiil birleşmesi yapısı oluşturduğu görülmektedir. Altun Yaruk metninde, *u-* yardımcı fiili ile yapılmış olan fiil birleşmelerinin tamamı ya ünlü zarf-fiil eki ile ya da *-gAll* zarf-fiil eki ile oluşturulmuştur. Aşağıda ‘esas fiil + *-gAll* zarf-fiil eki + *u-* fiili yapısına uygun fiil birleşmeleri verilmiştir. Örneklerin oranına bakıldığında, Eski Uygur Türkçesi döneminde *u-* yardımcı fiilinin kullanımında ünlü zarf-fiil ekinden çok *-gAll* zarf-fiil eki yer almaktadır.

(26) *antagı açığ tarka [emgeklerintin] **ozgalı kutrull[galı u]magay s(e)n tip monılayı söz[leser]ler :: bo savıg eşidip m(e)n ötrü takı odgurak korkınçım emgekim üstelti*** (AY 10/3) “böylesi acı ağır sıkıntılardan kurtulamayabileceksin deyip böyle söyleseler, ben bu sözü işittikten sonra da açıkça korkum sıkıntım arttı”

(27) *ay ere s(e)n birök kim ol s(e)n ölürgüçi tınl(ı)glar için ökünç köngül öritip neçökin erser köngülünğün süzük ... yırtınçününğ [umugu inagı tükel bilge] t(e)ngri t(e)ngri [burkan nomlamış] altun-önglög-*

[y(a)ruk-yaltrıklıg]-kopda-kötrülmüş-nom-iligi atl(ı)g nom bitigig tükel bü[tün] bititgüke küsüş **öritgeli usar** s(e)n bo emgekingdin **ozgali kutrulgalı ugay** erting (AY 11/7-8) “Ey efendi, sen eğer ki ölen canlılar için pişmanlık besleyip nasılsa gönlünü temiz dünyanın dayanağı tamamıyla bilge tanrılar tanrısı Buda’nın öğrettiği altın renkli, parlak, en üstün sutra hükümdarı adındaki öğreti kitabını tamamıyla büsbütün yazdırmaya niyetlenebilirsen bu sıkıntından kurtulabilirsin.”

(28) *apam birök bo törülerte **ögretिंगeli usarlar** ..aşnuça k(e)ntüleri öngre ölürü tüketmiş tınl(ı)glar üçün bo nom erdinig bititsünler okusunlar okutsunlar* (AY 22/13) “Eğer bu törelerden öğrenebilirlerse, daha evvel kendilerinden önce ölüp gitmiş canlılar için bu öğreti mücevherini yazdırsınlar okusunlar okutsunlar.”

(29) *kamag tört togum biş ajun altı yoltakı tınl(ı)g oğlanlarının ulug umagı inagı **bolgalı ugaylar*** (AY 24/14) “Hepsi dört doğum beş dünya altı yoldaki insanoğlunun büyük ümidi olabilecekler.”

(30) *ol yazı içi yine bütürü yalbarmak ağırınmak möngremek inçıklamakda ulatı **esidgeli umaguluk** ünleri üze yangkura turur* (AY 12/23) “o ovanın içi yine tamamıyla yalvarmak, ağlamak, böğürmek, hıçkırmaktan başka (bir şey) duyulamayacak seslerle yankılanadurur.”

(31) *bo mungumuznu emgekimizni **aça yada okıtu sözlegeli uguluk** küçümüz küsünümüz yok erti* (AY 7/8) “Bu sıkıntımızı eziyetimizi açıklayarak okutup söyleyebilmeye gücümüz yoktu.”

(32) *inçip yine burkanning tüz et’öz neçeke tegi tileser neng idi **bulgaflı umaz*** (AY 34f/10) “Sonra yine tanrının kusursuz vücudu ne kadar dilese (de) asla bulmaya gücü yetmez / bulamaz.”

(33) *sogançığ kirtü nom tilgenin evirip yalanguklı t(e)ngrili kuvragı **kutgargalı udaçı*** (.....) *bodıs(a)t(a)v* (AY 34ç/21) “hoş ve gerçek öğreti tekerleğini çevirip insanlı tanrıli cemiyeti kurtarmaya gücü yetecek/ kurtarabilecek (.....) Buda adayı.”

(34) *sıçgank(a)ya birökçi bo şatu üze agtınıp asurılar çerigin **sıgalı bozgalı uguluk** erser.. azu yme ay t(e)ngrining tilgenin köşitgeli küçi yitser ançada timin tilegülük ol t(e)ngri t(e)ngrisi burkan şarırın* (AY 34g/ 23) “Eğer küçük sıçanlar bu merdiven(in) üzerine çıkıp şeytanlar ordusunu kırabilir, bozguna uğratabilirse, yahut ay tanrının tekerleğini kapatmaya, örtmeye güçleri yeterse; o zaman dileyebilecektir tanrılar tanrısı Buda’nın kutsal emanetini.”

(35) *k(a)ltı birök neçede singekkeye bor bengi içip esürüp .. kent suzak sayu tüzüde keze yapa tegzinip .. erüş üküş ev bark **itgeli usar** ançada timin tilegülük ol .. t(e)ngri t(e)ngrisi burkan şarırın ..* (AY 34ğ/8) “Eğer sinekler şarap içip sarhoş olup, kent, köy, her birinde gezip dolaşıp pek çok ev bark inşa edebilirse o zaman dileyebilecektir tanrılar tanrısı Buda’nın kutsal emanetini.”

(36) *kamag burkanlar kirtüdin kelmiş et’öz tayakınlı nom tözining tayakınlı taplarınça **tegsürgeli udaçı erürler*** (AY 34m/19) *anın ol*

tegşürgeli udaçı erenning atı nirvan tip titir (AY 34m/20) “Bütün tanrılar, doğrudan gelenler; beden irade(si üzerine olan) öğreti unsurunun iradeli (olma) isteğine göre değişebileceklerdir. Bu nedenle o değişebilecek (olan) asil kişinin adı Nirvana diye adlandırılır.”

(37) *k(a)ltı birök eşgek irinin neçede bimba atl(ı)g yimiş teg kızıl önglög bultukup ked uz oynayu yırlayu bödigeli udukda.. ançada timin tilegülük ol...t(e)ngri t(e)ngrişi burkan şarırın* (AY 34ğ/13) “Eğer (bir) eşek dudağı, bimba adındaki meyve gibi kızıl renkli olup, mükemmel (şekilde) oynayıp şarkı söyleyerek dans edebilirse, (ancak) o zaman dileyebilecektir tanrılar tanrısı Buda’nın kutsal emanetini.”

(38) *kamag sansartakı bilgülük nomlarıg la (?) bintavır (?) intınıntakı ay t(e)ngriş körürçe adırtlıg bilteçi bütmiş buyanlıg tolmış yiviglig bodıs(a)t(a)vlar yme vaçıraupam dyan öritip burkan kutın bulmış kşan üdke tegmeginçeke tegi bodıs(a)t(a)vlarning köz bilgı üze körgeli adırtlagalı bolmaguluk tınl(ı)g tınsız iki törlüg yırtınçülerig birkerü et’özi içinte sigurgalı udaçı* (AY 44/17) “Ölümlü kalımlı dünyada bilinebilecek bütün öğretileri, la bintavır (?) kıyısındaki ay tanrıyı görüyormuş gibi, farklı bir şekilde bilip inanmış, sevapla donanmış Buda adayları da vaçıraupam erdemini yüceltip, Buda kutsallığının bulunduğu zamana ulaşamayınca kadar, Buda adaylarının gördükleri bilgileri ile görüp, ayırt edemeyeceği canlı cansız iki türlü alemi, bedeninin içine tümüyle sığdırabilecek.”

(39) *inçe k(a)ltı kök kalık kovukınta bediz bedizep bodug türtüp adruk adruk körk mengizler üntürgeli usar :: bo yitiñsiz tutunçsız iş ködüg titir* (AY 50/22) “Böylece eğer gökyüzü kovuğunda resim yapıp kına yakıp başka başka güzel benizler sunabilirse (işte) bu erişilemeyen tutulamayan iş güç (olarak) adlandırılır.”

(40) *takı yme tözünler oğlıya bo kamag tınl(ı)glar üç törlüg köngülüg tarkaru kiterü umayukları üçün üç et’özdin ırak öngi üdrülüp üç et’özke teggeli umazlar* (AY 58/2) “Ayrıca yine ey asiller oğlu! Bu bütün canlılar üç türlü gönlü uzaklaştırarak gideremedikleri için üç vücuttan ayrı durup, üç vücuda ulaşamazlar.”

(41) *töz tüp köngülüg tarkaru y(a)rılıkamışları üçün nomlug et’özüg tanuklagalı bütürgeli uyurlar üçün alku burkanlar bo montag ugur yık üze üç et’özke tükellig y(a)rılıkayurlar* (AY 59/4) ““Ana, temel gönlü uzaklaştırma lütfunda bulundukları için öğretili vücudu tanıklık edip bitirebilmek için bütün tanrılar bunun gibi (bir) fırsat üzerine üç kişiye birden buyuruyorlar.”

(42) *[takı yme tözünler oğlıya] [bo nomlug et’öz] nızvanılıg tıdıglarıg artukrak arıtmışları üçün tüş et’özüg b(e)lgürtür .. et’öznüing kkir tapçalıg örtügin birtem arıtmış üçün b(e)lgürtme et’özüg b(e)lgürtgeli uyurlar* (AY 76/19) “Ayrıca yine ey asiller oğlu! Bu örfе uygun vücut kuvvetli engelleri fazlasıyla temizledikleri için, mükafat vücudunu gösterir. Vücudun kirli örtüsünü büsbütün temizlediği için görünen vücudu gösterebilirler.”

(43) *birök kayu kişi yüz ming kalp üdlertin berü kılmış erser ertingü ağır ayıg kılınçlarıg .. yene bir üdünk(e)ye açingalı yadingalı usar :: ol ayıg kılınçları barça öçülür alkınur* (AY 104/20) “Eğer kim ki yüz bin çağlardan beri fazlasıyla büyük günahlar işlemişse de, yine de küçücük bir an (bile olsa) açılabilir (onu) itiraf edebilirse o günahlarının hepsi söner kaybolur.”

(44) *bo sudur nom erdinig umug inag tutup .. monçulayu ökünser bilinser kşantı kılsar .. monung küçinte t(e)rk tavrak alkğalı uyur* (AY 105/3) “Bu sutra kitabı mücevherini umut belleyip böylece düşünüp, anlayıp, pişman olur, tövbe ederse; bunun sayesinde (günahları) çabucak azalır.”

(45) *kutka teggeli umadın nızvanılarka basıtmak alp emgek titir* (AY 109/15) “Saadete erişmeden ihtiraslara yenilmek şiddetli sıkıntı (olarak) adlandırılır.”

(46) *[kök kalı]k neteg uçsuz kırıksız [erse]r .. ançulayu t(e)ngirim sizing edgüleringiz yme antag ok erür .. alku tınl(ı)g oğlanlar arıtı bilğeli ukğalı umazlar* (AY 113/15) “Gökyüzü ne kadar uçsuz bucaksız ise bu suretle tanrım sizin iyilikleriniz de böyledir. Bütün canlılar (onu) tamamıyla bilemez anlayamaz.”

(47) *atı [kötrülmüş t(e)ngirim] [si]zing kükülmüş edgüleringizning it[igi yaratığı] DYS L'RY'T' yme tengin kulğalı bilğeli] ukğalı umagaylar* (AY 114/12) “Adı yüceltilmiş tanrım, sizin meşhur iyiliklerinizin süsüyine dengini yapamayacak, bilemeyecek, anlayamayacaklar.”

(48) *.... L'R közleri açılın :: [ağın]lar eşidgeli bolsun :: aks[ak]lar <erser>yorigalı usunlar [ağınlar] barça sözlegeli [us]unlar* (AY 118/10) “gözleri açılın. Dilsizler işitebilir olsun. Topallar ise yürüyebilsinler. Dilsizlerin hepsi konuşabilsinler.”

(49) *anın bo nomlug et'öz artamadın bozulmadın tepremedin kamşamadın örügin amılın ertükteg mengün turup alku burkanlarınğ öngi öngi adruk adruk işlerin ködüglerin barça bütürgeli b(e)lgürtgeli udaçı tip titir* (AY 67/17) “Bu nedenle, bu öğreti vücudu bozulmadan, sarsılmadan sonsuz bir huzurla ebedi olup, bütün tanrıların farklı farklı işlerini tamamıyla bitirip gösterebilecek denir.”

(50) *anta ö[trü] ... ulug ulug mengizlig kutlug buyanlig bilge biliglig törülüğ bolup ol y(a)ruklar içinte közünmüş burkanlarıg körgeli udılar* (AY 131/4) “Ondan s[onra] ulu benizli, kutlu, iyilikli, bilge bilgili, öğretili olup o ışıklar içinde görünmüş budaları görebildiler” (AY-Ölmez).

(51) *kavşikiya birök ertmiş üdki nomlar tıtagları küçinte öçser alkınsar ayıg kılınçlıg kkir tapça idi yme kılmasar ötrü togdaçı nomlar inçip bo közünür üdte togmakın toggalı umazlar* (AY 145/9) “Ey Kausika, eğer geçmiş çağ(lar)daki öğretiler sebepleri sayesinde yansa, yok olsa, (kişi) kötü davranışlı, kir(li), pasak(lı) (şeyleri) asla yapmasa, doğacak olan öğretiler böylelikle bu görünür zamanda doğmakla doğmuş olmazlar” (AY-Ölmez).

(52) *közünür üdte **toggalı umaguça** erser .. ötrü kin keligme üdteki tüş birteçi adartmakı yme ikileyü takı turu umaz* (AY 145/10) “Görünür zamanda doğamadıklarında ise, daha sonra, ilerde gelecek zamandaki yemiş verecek (olan) engellemeyi de yeniden bir daha sürdüremez(ler)” (AY-Ölmez).

(53) *yene togdaçı nomlar yme yok kurug tözlüg üçün anın ökünmek yalbarımlık kşantı kılmaklık arıgda arıg süzüük suv üze yumakdın arıtınmakdın ötrü kin keligme üdlerte ikileyü **tepretgeli togurgalı umaz***(AY 146/2) “yine doğacak olan öğretiler de boş-kuru esaslı (oldukları) için, onunla pişman, yalvarımlı, af dilemekli, temizden (daha) temiz, süzülmüş su ile yıkanmaktan, arıtmaktan dolayı ilerde gelecek zamanlarda yeniden hareket ettirmeye, doğurmaya güçleri yetmez” (AY-Ölmez).

(54) *yene yme kayu tınl(ı)glar birök dört törlüg nomlarka tükellig erser .. ötrü ol tınl(ı)glar tsuy ayıg kılınçlık kkir tapçalarıg birtem **arıtgalı uyurlar***(AY 147/7) “Yine de bazı canlılar, eğer, dört tür öğretilere hakim ise(ler), daha sonra o canlılar kötü davranışlı kir-pasaklarını toptan temizleyebilirler” (AY-Ölmez).

(55) *burkanlarıg nom nomlatgalı nomlug tilgen evirtgeli nırvanka kirmedin yırtınçüde turgurgalı ötügçi bolup ötleüyü ötünmekdın turmuş buyan edgü kılınçning sanın sakışın kim **ülgülegeli sanagalı ugay***(AY 167/14) “Budaları, öğreti öğretmek için, öğreti tekerleğini çevirmek için Nirvana’ya girmeden dünyada kalmaları için iknaya çalışıp, (onlarla) görüşüp, rica etmekten meydana gelmiş iyi davranışın sayısını kim sayabilecek, hesaplayabilecek?” (AY-Ölmez).

(56) *ötrü ol antag tözünler oğlu tözünler kızı süzüük kirtgünç köngüllüg tınl(ı)glar ülgülençsiz tenglençsiz ulug buyanlıg tırgınıg **yıggalı tırgeli ugaylar*** (AY 175/22) “(ancak o) zaman o, öylesi soylular oğlu, soylular kızı, temiz inançlı gönle sahip canlılar, ölçülemez, karşılaştırılmaz ulu iyilikli topluluğu toplayıp, bir araya getirebilecekler(dir)” (AY-Ölmez).

(57) *<nä üçün ogşayu täginmäz> tep tesär, kim bo nom ärdini küçintä çambudivip uluşdaki eliglär hanlar köni nomça töröçä ävrilip ap öz ät’özlärin ap k(ä)ntü terinin kuvragın ap imärigmä kamag bodunun karasın adasız tudasız ämgäksiz tolgaksız erşisiz karşısız **kılğalı up**, yat yağı basınçın tarkarıp, ulatı közünür ät’özlüg közünmäz intin azunlug ulug <törlüg> yeg başdınkı asıgka tusuka tägırlär üçün anın ol şastırlar bo nom ärdinikä arıtı ogşayu täginmäzlär* (AY-Ayazlı, 0750) “ ‘Niçin benzemez’ denirse bu öğreti mücevheri sayesinde jambudvipa ülkesindeki hükümdarlar doğru öğretiye göre hareket edip hem vücutlarını hem kendi topluluğunu hem de bütün halkını tehlikesiz, zahmetsiz, kavgasız kılıp hem de uzak düşmanın baskısını uzaklaştırıp ve şimdiki zamandaki bedeni, şimdiki zamanda olmayan öbür dünyaya ait varlığa yüce, en üstün faydaya ulaştıkları için o şāstralar, bu öğreti mücevherine tam olarak benzemez” (AY-Ayazlı).

(58) *edgü edgü s(e)n şarıputrıya ulug müngülük tayşing nomda **kırgeli udung** ulu müngülük tayşing nomug bilgeli udung.. ulug müngülük tayşing nomug ukğalı udung ulug müngülük tayşing nomug **agırlagalı udung*** (AY

460/13-17) “Ey Şariputri, iyi (iyi) kutlarım! Sen Mahayana Budizmi’nin öğretisine dahil olmayı başardın, Mahayana Budizmi’nin öğretisini bilmeyi, anlamayı (ve) Mahayana Budizmi’nin öğretisine değer vermeyi başardın” (AY-Çetin).

(59) *birök kim kayu bodıs(a)t(a)vlar bo d(a)r(a)nı nomda **ornangalı uğuça** erserler ötrü olar üzeliksiz üstünki yig köni tüz tuyuglıka ikileyü yanmaksız bolu teginip yokka tayanmakıg bilip köni küsüşke tükellig bolup .. tözinçe tılangurmak üze mungadıncıg iş ködügke tegip iduk tözde köni yolta ornaşu tegingeyler t(e)ngirim tip tidi* (AY 462/5) “Öyleki, Bu dharaninin öğretisini (zihinlerine sağlamca) yerleştirmeyi başarabilen Bodhisattva’lar her şeyden üstün, kusursuz duyumsamaya (Skr. samyaksambuddha) geri dönmeksizin erişmiş olacaklar ve yokluğa ulaşmayı bilerek doğru arzulara erişip öğretiye uygun belagat güçleri yardımıyla muhteşem işler başararak kutsal öğretiye (ve) doğru yola sağlamca yerleşmeyi başaracaklardır, dedi” (AY-Çetin).

(60) *alku tınl(ı)glar küsüşin .. **kanturgalı udaçı** siz* (AY 481/23) “bütün canlıların arzusunu karşılamaya muktedirsiniz” (AY-Çetin).

(61) *edgü edgü bramana kamag tınl(ı)glar oğlanı üçün tılangurmak til ağız bilge bilig edrem kuo kelig **kılgalı udung*** (AY 483/22) “Ey Brahman, iyi, iyi (kutlarım)! Bütün canlılar için, belagatin hikmetinin sihirli gücünü anlamayı başardın” (AY-Çetin).

(62) *alku luular arasinta .. yekler kuvraginta yme ançulayu ok .. kamagda başdıng bolmışıg **yavalturgalı uyur** siz* (AY 492/1) “Ejderha Tanrılarından ve şeytanlar topluluğundan da aynı şekilde herkesten üstün olduğunuz için onları etkilemeyi başarmışsınız” (AY-Çetin).

(63) *közünmez idi tınl(ı)glar .. siznide **yigedgeli udaçı*** (AY 493/22) “Bu açıdan, sizden üstün olan hiçbir canlı göremezsiz” (AY-Çetin).

(64) *alku tınl(ı)glar küsüşin .. **kanturgalı udaçıg** .. kirtü edgülig edremin .. ertingü kutlug erür siz* (AY 495/18) “Siz varlıkların kalplerindeki arzularını yerine getirmeye muktedirsiz. Gerçek iyilik erdeminizle çok kutlusunuz” (AY-Çetin).

(65) *tirining kuvraging arkası .. sevinçlüg bolgay uzatı .. **kitergeli ugay s(e)n** .. artak yavız törülerig* (AY 566/22) “İnsanların, topluluğun arkası daima sevinçli olacak, bozuk, kötü töreleri giderebileceksin.”

(66) *mening çogum yalınım küçüm küsünüm körküm mengizim asılıp üstelip nomlug aşka tok bolmakım üze bo yiti ming yoçan turki king alkıg çambudıvıp yırtinçü yir suvug yirin toprakın k(a)ltı öngreki teg kılı teginip .. imerigme kamag tınl(ı)glarig inç mengilig **kılgalı uyu tegingey m(e)n*** (AY 531/8) “Benim ateşim, alevim, gücüm, arzum, güzelliğim, suretim çoğalıp, öğreti aşına doymamla birlikte bu yedi bin yojana uzunluğundaki, genişliğindeki Çambudıvıp alemi yer-suyunu, yerini, toprağını önceki gibi yapıp, çevresindeki bütün canlıları huzurlu kılabilirim.”

(67) *bo montag ugur yık üze bo nom erdinig nomladaçı nomçılarig tılangurmakın asgalı ögin köngülin **üstegeli** tüü yütlerintin kirip küçlüg*

küsünlüg **kılğalı** çoğın yalının bilge biligin **yitigeli** ömekde köngülkermekde yanmaksız turitmaksız **kılğalı** et'özlerin ıgsız kemsiz kaçıkların inç mengilig ürüg uzatı ögrünçlüg sevinçlig **kılğaluyu teginür** m(e)n (AY 541/11) “Böylesi bir fırsat ile bu öğreti mücevherini açıklayacak vaizlerin hitabetini çoğaltıp, aklını gönlünü yüceltip, tüy yüt(?)lerinden girip, güçlü kuvvetli yapıp, alevin ateşin bilgeli bilgiyi yok edip (onu) düşünmekten dönülmez, durulmaz kılıp vücutlarını hastalıksız ağrısız, uzuvlarını huzurlu, daima sevinçli kılabilirim.”

(68) *ötrü ol iligler kanlar <öz> ilin uluşın uz başlagalı .. bodunun karasın igidgeli .. k(e)ntü öz et'özlerin ıduk orunların y(a)rutu yaltritu tutğalı umazlar* (AY 547/4) “Sonra o hükümdarlar, hanlar kendi ülkesini halkını iyice başlatıp, halkını kölesini besleyip, kendi vücutlarını kutsal mekanlarını parlatıp, ısıtamazlar.”

(69) *neng inçip balık uluş sayu barıp ev ev sayu keze yorıp ot em kılğalı udaçı ermez* (AY 587/1) “Bu şekilde asla şehir, ülke her birine gidip ev ev her birini ziyaret edip ilaç yapmaya gücü yetmez.”

(70) *bo irinç tınl(ı)g üçün et'özüg titip monung isig özin ulagalı udaçı* (AY 611/5) “(Kim) bu zavallı canlı için vücudunu feda ederek, bunun hayatını devam ettirebilecek?” (AY-Gulcalı).

(71) *inçip bo bars torukı küçsüzi ugrınta anın mini yigeli umaz*(AY 616/18) “Fakat bu kaplan zayıflığı (ve) güçsüzlüğünden dolayı beni yiyemez” (AY-Gulcalı).

(72) *montag yanglıg savların yırını yığılayı açığınga seringeli umadı*(AY 633/4) “Bunun gibi töreye uygun sözlerle ağlayarak, acısına katlanamadı.”

(73) *ilig beg monçulayı emgeklig yangku yıkı ünin busuş köngülinge basıtp seringeli umadı*(AY 635/2) “Hükümdar, böylece acılı (bir) sesle gönlüne basıp (bu duruma) katlanamadı.”

(74) *t(e)ngrili yalanguklı [kamagun tingle]geli umazlar[kaltı birök] ming tümen .. koltı kalplar ertginçe .. katıglansar birkerü .. bilü umazlar yarımın* (AY 647/21) “Uzun yıllar boyunca uğraşsalar da tanrılı insanlı (topluluğun) hepsini hesaplayamazlar, yarısını (bile) bilemezler.”

(75) *özke adınaguka asıg kılğalı udaçı* siz (AY 660/2) “Kendinize, başkalarına faydalı olabileceksiniz.”

(76) *bo ol buyanning küçinte [üz]eliksiz nom kapığınga teringde [teri]ng kirip lakşanlığ edgülerke tolu [tü]kel bolup alkuka bir yanglıg asıg tusu kılğalı ugay s(e)n* (AY 661/11) “Bu sevabın sayesinde daimi öğreti kapısına derinlemesine girip, güzel, iyi şeylere sahip olup, herkese töreye uygun (olarak) fayda kılacaksın.”

(77) *aç bars üskinte et'özün küçsüzi üçün tişi bars tartıp yigeli umadı*(AY 639/11) “Aç parsın nezdinde vücudu güçsüz (olduğu) için diş pars çekip yiyemedi.”

(78) *ikinti nom buşı erser tınl(ı)glarig üç uguş yırtınçüdin üntürgeli udaçı titir* (AY 162/19) “İkincisi, öğreti sadakası ise canlıları üç bölgeden çıkarabilmek içindir” (AY-Ölmez).

(79) *yänä k(ä)ntü öz ellärin uluşların odugın sakın küyü küzätü tutupyat yağı adasın amırtgurup adın elig hanlarıg ymä bir ikintiskä erşisiz karşısız kılğalı ugaylar* (AY-Ayazlı, 0150) “Yine kendi ülkelerini dikkatle koruyup yabancı düşman sıkıntısını geri püskürtüp diğer hükümdarları ve birbirlerine (karşı) kavgasız olabilecekler” (AY-Ayazlı).

(80) *antag erip atı kötrülmüş t(e)ngirim siz yene neçökin ol bodı tigme tuyunmak köngül üze alku nomlarning teringde tering yörüglerin bilgeli ukğalı udunguz erki t(e)ngirim tip ötünti* (AY 202/22) “Böyle olunca ‘Adı yüceltilmiş tanrım, siz yine nasıl o aydınlanma denilen anlamak gönlü üzerine (olan) bütün öğretilerin en derin anlamlarını bilebildiniz, anlayabildiniz ki tanrım?’ dedi.”

(81) *yene nom yörügün nomlaguluk nomug bahşılı tıtsılı tayakinga [ertükt]eg (?) ukğalı bilgeli uyurlar* için *anın k(e)ntün y(a)rıkamış bölük yok boşgutları yorıgları tar için :: anın köni yörügler tözin kingürü okıtıdaçı bölük yok tip monçulayı bilmek ukmak erür* (AY 277/2) “Yine öğretinin mealini açıklayacak öğretiyi, öğretmenli-öğrencili destekle anlayıp bilmeleri için, bu nedenle kendi buyurduğu bölümdeki kötü yasalar, sığ olduğu için, bu nedenle doğru meallar aracılığıyla genişçe okutacağı bölüm kötüdür diye böylece bilmek anlamak gerekir.”

(82) *ol bo orunta bodıs(a)t(a)vlar bışrunmaklıg al altağları üze yigedteçi bilge bilig erksinmekleri üze körmek bışrunmak atl(ı)g yollartakı alp kevgülük nızvanılarıg kevgeli basğalı uyurlar* (AY 317/9) “O yerde Budalar, olgunlaşma hilelerini yenecek yüce bilgi (açısından) güçlenmeleri üzerine görmek, olgunlaşmak adlı yollardaki zor zayıflatılan ihtirasları zayıflatıp yenebilirler.”

ol bo orunta bodıs(a)t(a)vlar b(e)lgüsüz köngülkermekig bışrunup erksinmekke tegmekleri üze nızvanılıg kadgularıg tepretgeli umazlar :: anın bo orunning atı teprençsiz atl(ı)g orun tip titir (AY 318/6) “O yerde Budalar, belirsiz tefekkürü olgunlaştırıp, kudrete erişmek için ihtiraslı kaygıları depreştiremezler. Bu nedenle bu yerin adı depreşimsiz adındaki yer diye adlandırılır.”

kaçan ol biligsiz biliglerig tarkargalı usarlar (AY 319/5) :: *timin ok bo yir orunlarka sapça kezigçe teggeli uyurlar* (AY 319/7) “Ne vakit o bilgisiz bilgileri uzaklaştırabilirlerse, hemen bu yerlere sırayla erişebilirler.”

-gAll u- yardımcı fiiline ek olarak, -gAll bol- yardımcı fiili de Eski Uygur Türkçesinde yeterlik / mümkünlük bildiren yardımcı fiil yapılarından. Gabain’ın açıklamasına göre -galı zarf fiili, bol- yardımcı fiiline bağlandığında iktidar ifade etmektedir (2007:

86). Erdal da *-gAlI bol-* yapısını Yetenek ve Mümkünlük (Ability ve Possibility) başlığı altında ele almış “*bilgäli bolmadı ‘it was impossible to recognize (something)’*” örneğini vermiştir (2013: 259). Rentzsch ise Kazak Türkçesindeki *-gAlı u-* ile *-(y)V u-* yardımcı fiilleri arasında yalnızca biçimbilimsel bir fark olduğuna, fakat *-gAlı bol-* yardımcı fiilinin anlamsal olarak bu yardımcı fiillerden ayrıldığına dikkat çekmiştir. Rentzsch’in açıklamasına göre “Eski Uygurcada *-GalI bol-* ile *-(y)V/-GalI u-* arasındaki anlambilimsel fark, ilkinin katılımcı dışı olduğu, ikincisinin ise katılımcı içi-katılımcı dışı karşıtlığına dair tarafsız olduğudur” (2013: 136). Açıklamak gerekirse, Rentzsch’in araştırmasına göre, *-gAlI bol-* daima katılımcının dışında gelişen bir olanaklılık durumunu işaretlerken, *-gAlI bol-* ve *-(y)V u-* hem katılımcı dışında gelişen hem de katılımcıdan kaynaklanan olanaklılık durumunu ifade edebilmektedir. Böylelikle Rentzsch, Eski Uygur Türkçesinde katılımcı içi ve katılımcı dışı olmak üzere iki farklı olanaklılık anlamının varlığını ortaya koymuştur. Aşağıda verilen örnekler, Altun Yaruk adlı eserde *-gAlı bol-* yardımcı fiiliyle oluşturulmuş fiil birleşmelerini örneklemektedir. Bu örneklerde de yeterlik/mümkünlük anlamı açık bir şekilde görülebilmektedir:

(83) *k(a)ltı birök neçede müyüz bakanıng tüülüg yumşak böz tokıp örklüg ... kışkı tımlıg üdlerte anı **kedgeli boltukda** ançada timin tilegülük ol t(e)ngri t(e)ngri burkan şarırın* (AY 34f/13) “Eğer kaplumbağanın tüylü yumuşak bez dokuyup (örklüg?) .. soğuk zamanlarda onu giyecek olduğunda, o zaman dileyebilecektir tanrılar tanrısı Buda’nın kutsal emanetini.”

(84) *k(a)ltı <birök neçede> tavışgan başınta müyüz ünüp.. ol müyüzüg kavşurup şatu itgeli bultukup.. ol şatu üze yarmanıp t(e)ngri yiringe **astıngalı boltukda** ançada timin tilegülük ol t(e)ngri t(e)ngri burkan şarırın* (AY 34g/19) “Eğer tavşanın başında boynuz çıkıp, o boynuzları birleştirip (bir) merdiven yapıp, o merdiven(in) üzerine çıkıp tanrı katına çıkacak olduğunda o zaman dileyebilecektir tanrılar tanrısı Buda’nın kutsal emanetini.”

(85) *k(a)ltı birök neçede sagrı yapırgakı tıgme yapırgak ot üze kuşatırı köligelik itip yaratıp **bütürgeli bolgu** erser .. ol köligelik üze yene ulug yilıg yağmurug **sergürgeli boltukda** ançada timin tilegülük ol ..t(e)ngri t(e)ngri burkan şarırın* (AY 34h/3) “Eğer deri varak denilen bitki üzerini kuşatacak (şekilde) gölgelik yapıp bitirirse, o gölgelik üstünde yine ulu rüzgarı yağmuru engelleyebilecek olduğunda o zaman dileyebilecektir tanrılar tanrısı Buda’nın kutsal emanetini”

(86) *ikinti orunlug bolgu köngülüğ :: v(a)jır teg b(e)k katıg köngülüğ burkanlarning teprençsiz köngülüğ :: ulatı kamag ülgülençsiz tenglençsiz burkanlarning edgülerin barçanı ok b(e)lgürtgeli bolur* (AY 68/15) “İkinci olarak, yerinde olan gönlü, şimşek gibi katı yürekli tanrıların tereddütsüz gönlünü, ve bütün eşi benzeri olmayan tanrıların iyiliklerini, hepsini de belirtecek olur.”

(87) *üçünç il uluş[nung içinte] toyınlar dıntarlar .. atl(ı)g [yalanguk]lar .. köni nomça törüçe edgülüğ [yorıgali] bolgaylar* (AY 90/11) “Üçüncü olarak, hükümdar ülkesinde rahipler, dindarlar adındaki insanlar, doğru öğretiye, töreye uygun olarak iyilikle yürüyecekler.”

(88) *eşidgeli bolurlar .. kirtüdin kelmişning teringde tering nom y(a)rılığın* (AY 98/21) “Doğrudan gelmiş olanın derinden (daha) derin (olan) öğreti buyruğunu işitirler.”

(89) *kişili t(e)ngrili ulatı :: prit yulkılı ajunlarta :: tegingülük neçe ötek birim emgek tolgakları bar erser :: eşidgeli bolsarlar bo altun küvrügdin ünmiş edgü ünüg :: alkugun bolurlar emgekdin öngü üdrülüp kutrulmakka teggeli* (AY 100/2) “İnsanlı tanrı ve şeytanlı hayvanlı dünyalardan gelebilecek ne kadar borç vergi sıkıntısı eziyeti varsa, bu altın davuldan yükselen hoş sesi işitirlerse, hepsi sıkıntılardan kurtulup uzaklaşacak olurlar.”

(90) *ülgüsüz kalp üdlerke tegi ötrü titrü yinçürü sakınsarlar :: bilgeli bolmaz sizing edgülüğ taluy ögüzniing uçın kıdığın* (AY 113/18) “Sonsuz çağlara dek dikkatle hürmet ederek düşünseler (bile) sizin iyilik okyanusunuzun ucunu bucağını bilemez(ler).”

(91) *bo yagız yir arkasındaki idiz tagları basgukları barça kog kıçmuk teg uşatu sıp sanın sakışın bilgeli bolgay* (AY 114/1) *:: kıl uçı üze tamızıp taluy suvın ülgülegeli bultukgay* (AY 114/3) *:: inçip t(e)ngrim sizing edgüleringizning sanın sakışın bilgeli bolmaz* (AY 114/5) “Bu kara toprak arkasında kalan yüce dağları kayaları, hepsini atomuna dek ufalayarak kırıp (ancak o zaman) sayısını bilebilecek, kıl ucu üzerine damlatarak deniz suyunu, (ancak öyle) ölçebilecek, böylece tanrım sizin iyiliklerinizin hesabını yapamaz(lar).”

(92) *.... L’R közleri açılın :: [agın]lar eşidgeli bolsun :: aks[ak]lar <erser> yorıgali usunlar [agınlar] barça sözlegeli [us]unlar* (AY 118/10) “gözleri açılın. Dilsizler işitebilir olsun. Topallar ise yürüyebilsinler. Dilsizlerin hepsi konuşabilsinler.”

(93) *PWLMYS ed tavarka esilge[li bolmas]unlar* (AY 120/10) “..... mal mülkten mahrum olmasınlar.”

(94) *neng yme birli onlı burkanlarka tuş tulum bolup :: edgü kılınçlar kılmak üze bo nomları eşidgeli [bol]maz* (AY 125/5) “Hiçbir suretle birli onlu tanrılarla görüşüp sevap işlemek üzere bu öğretileri işitmez.”

(95) *yüz ming burkanlarta üküş [telim edgü] kılınçları kılmış üç ‘Y’K bo kşantı kılmaklar eşidgeli bolurlar tip ::MYS t(e)ngrim altun [önglüg] [küvrüg]din bo montag sav [söz]ler eşidilür* (AY 125/9)

“Yüz bin Buda’dan sayısız sevap işlemiş üç bu tövbe etmeler işitecek olurlar diye tanrım altın renkli davuldan bunun gibi sözler işitilir.”

(96) *k(a)ltı sening tülüngdeki altun küvrüg ünintin eşidilmiş bo burkanlar ögdisin kşantı kılmaklıg şlök nomug kim kayu tınl(ı)glar eşidgeli bolsarlar üküş törlüg tsuy irinçü ağır ayıg kılınçları YW... LSW’..... LK’Y kutları buyan[ları] [üdrü]lgey asılğay üstelgey* (AY 126/6) “Eğer senin düşündeki altın davulun sesinden işitilmiş (olan) bu tanrılar duasını, tövbe etmeli manzum öğretiyi hangi canlılar işitecek olurlarsa, (onların) çok türlü günahları, kötü amelleri saadetleri sevapları seçilecek artacak çoğalacak.”

(97) *ol ok buyan küçinte on <törlüg> küç tört törlüg ürüg uzatı ornanmış ög turuglar ulug edgü ögli köngül ulug y(a)rlıkançuçı köngülte ulatı sansız sakışsız kamaglık nomlarıg tanuklagalı boltum* (AY 164/12) “(İşte) o iyilik sayesinde on türlü güç, dört türlü [korkusuz bilge bilginin] uzun süre yerleşmiş (olan) (?) durular (gibi); ulu, iyi düşünceli gönül(de), ulu acıyıcı düşüncede bulunarak, bu yolla, sonsuz sayıdaki bütün herkesin öğretilerini tanıtlamak istedim” (AY-Ölmez).

(98) *takı yme kim kayu uzun tonlug tişi tınl(ı)glar bo t(e)ngri t(e)ngrişi burkanıg b(e)k katıg süzüük kirtgünç köngülin üküş atayu ögretig kılsarlar et’öz kod(ı)karsuk üdte ol t(e)ngri t(e)ngrişi burkanıg körgeli bolgaylar* (AY 191/1) “Hatta bazı uzun giysili dişi canlılar, bu, tanrılar tanrısı Budayı sıkı, sağlam, temiz inanca sahip gönülle pek çok (kez) anıp ders çalışsalar, vücudun bırakılacağı anda, o, tanrılar tanrısı Budayı görebilecekler” (AY-Ölmez).

(99) *kaçan ol t(e)ngri t(e)ngrişi burkanıg körgeli bolsarlar ötrü olar ikileyü takı tişi ajunıta kedilmegeyler* (AY 191/3) “Ne zaman ki o tanrılar tanrısı Budayı görececek olsalar, daha sonra onlar ikinci bir kez dahi dişi varlığına (kişiliğe) bürünmeyeceklerdir” (AY-Ölmez).

(100) *anı üçün kim kayu eliglär hanlar birök bo nom ärdinig äşidgäli bolsarlar, ötrü ülgüsüz üküş burhanlarka tuşup; ädgü yıltızlıg urugug tarımış bolgaylar* (AY-Ayazlı, 0610) “Onun için bazı hükümdarlar eğer bu öğreti mücevherini dinlerse bunun üzerine sayısız Budalarla karşılaşp iyilik tohumunu ekmiş olacaklar” (AY-Ayazlı).

(101) *ötrü biz kamagun t(ä)ñridäm kuvragımız birlä bo nom ärdinig äşidgäli bolmatın nomlug noş tatıgı üzä ägsük k(ä)rgäk bolup nom mänşindin ogadıp çogsuz yalnsız küçsüz küsünsüz bolgay biz* (AY-Ayazlı, 0656) “o vakit biz (dört Mahārāja), bütün ilahi topluluğumuz ile bu öğreti mücevherini dinlemeden öğretinin lezzet(inden) mahrum kalıp öğreti mutluluğundan uzaklaşıp, güçsüz olacağız” (AY-Ayazlı).

(102) *ötrü biz başın kamag t(ä)ñrilär çambudivip uluştakı tözün yavaşı kutlar vahşiklar bo nom avant tıtag üzä üzäliksiz nomlug noş tatıgıg tatgali bolup, çoğ yalın küç küsün y(a)ruk yaşuk üzä bolu tägingäy biz* (AY-Ayazlı, 0767) “Sonra biz (dört Mahārāja), başta olmak üzere bütün Tanrılar jambūdvīpa ülkedeki soylu ruhlar işte bu öğreti sebebiyle daha üstü

bulunmayan öğreti tadına ulaşıp güç (ve) parlaklıkla donanacağız” (AY-Ayazlı).

(103) *kimler <birök> yine ol bodıs(a)t(a)vlarka .. **tapıngalı udungalı bolsarlar** burkanlarka tapınmış bolur tip bilmiş k(e)rgek* (AY 462/22) “Yine kimler, o Bodhisattvalara inanarak hürmet etse, onların yolundan gitse, Buddhalara hürmet etmiş olurlar, diye bilmek gerek” (AY-Çetin).

(104) *ötrü antada kin ol kişi tülinte mini **körgeli bolgay** .. m(e)n ne törlüg tilekin k(e)rgekin tükel ayıtıp ed tavar agı barım altun kümüş koyın yılku ı tarıg aş içgü ton kedin üze küsüşlerig kanturu tegingey m(e)n* (AY 525/19) “Ondan sonra o kişi beni düşünde görecek. Ben (onun) bütün dileklerini, ihtiyaçlarını söyleyip, mal mülk, servet, altın, gümüş, koyun, at, ekin, yiyecek, içecek, giysi ile (ilgili) isteklerini yerine getireceğim.”

(105) *biz bo künki kutlug künte üzeliksiz üstünki yig teringde tering bo nom erdinig **eşidgeli bolup** sakınu sözleyü yitiñsiz <ulug> buyan edgü kılınç kazgantımız* (AY 532/6) “Biz, bu günkü günde en üstün, en iyi, derinden daha derin bu öğreti mücevherini işitip, düşünüp söyleyerek sonsuz, yüce sevaplar kazandık.”

(106) *teringde tering edgü nom .. ornanmış ol teprençsiz .. montag yanglıg ögdilig .. iduk çaytı orunta .. mini **körgeli bolgaylar*** (AY 583/18) “Derinlemesine iyi öğretilerin yerleştirildiği o tereddütsüz, bu yönüyle övülmeye değer mukaddes manastırda beni görecekler.”

(107) *tüşemiş tül b(e)lgüsin .. **bilgeli boluradırlıg*** (AY 594/1) “Gördüğü düşün alametlerini derinlemesine bilir.”

(108) *birök kim kayu tınl(ı)glar ölüer erken ratnaşıkı atl(ı)g t(e)ngri t(e)ngrişi burkanning atın **eşidgeli bolsar** olar ötrü astrayast(ı)rış t(e)ngri yirinte* (AY 606/12) “Eğer herhangi bir canlı ölür iken ratnaşıkı adındaki tanrılar tanrısı Buda’nın adını duyacak olsa, onlar böylece astrayastırış tanrının mekanında

(109) *kökli yagızlı içinte .. y(a)ruk yaltrık yaltırtı .. bulung yingak kararıp **körgeli bilgeli bolmadı*** (AY 630/20) “Göklü, topraklı (yeryüzü) içinde, parlak (bir) ışık parladı. Her taraf kararıp, (hiçbir şey) görülüp tanınamadı.”

(110) *burkanlar y(a)rılıgı iduk bo nom erdinig **eşidgeli bolup** ötrü nomdaki y(a)rılıgça bilge bilig içinte bışrunurlar ögretinürler* (AY 251/5) “(Onlar) Budaların buyruğu (olan), bu kutsal öğreti hazinesini işittikten sonra o öğretideki buyruğa göre, yüce bilgi içinde olgunlaşır, öğrenirler.”

Dolayısıyla, yeterlik kipliğini işaretlemek amacıyla Genel Türkçede beş tip yardımcı fiil yapısı kullanılmıştır: *u-*, *bil-*, *al-*, *-gAlI bol-* ve *-gAlI u-*. Altun Yaruk adlı eser ise *al-* yardımcı fiili dışında, yeterlik kipliği işaretleyen tüm yapıları içermektedir. Öyle ki Bayraktar’ın yukarıda bahsi geçen yapıları da ele aldığı çalışmasında da, yalnızca, *al-* yardımcı fiiliyle yapılan birleşik fiiller kapsamında Uygur Türkçesine ait bir örnek

verilmemiştir (2000: 211). Altun Yaruk adlı eserin hem Eski Türkçe *u-* yardımcı fiilini hem de günümüz Türkçesinde yeterlik kipliğini oluşturan *bil-* fiilini kapsaması dikkat çekicidir. Oransal olarak *bil-* fiili ile oluşturulan yeterlik kipliği örneği *u-* fiili ile oluşturulan yapılara göre oldukça az olsa da bu çalışma, *bil-* fiilinin Eski Uygur Türkçesinde de yeterlik kipliği amacıyla kullanılmış olduğunu göstermektedir.

2.4. MODAL YARDIMCI FİİLLER

Bazı yardımcı fiiller, esas anlamlarını koruyarak ana fiildeki işi, oluşu farklı yönlerden bildirirler. Bu tarz yardımcı fiiller, ana fiilin anlamında yahut iç zamansal özelliğinde bir değişikliğe yol açmazlar. Yabancı dillerde modal verbs, Modalverben olarak da geçen bu fiilleri Gabain *Modal Yardımcı Fiiller* olarak adlandırmıştır. Bu çalışmada da Gökçe'nin tasnifinin dışında kalan bu tür fiil birleşmeleri, Gabain'ın tasnifinden yola çıkılarak bu başlık altında ele alınmıştır.

2.4.1. -A + KÖR-

kör- yardımcı fiili, denemek, gayret etmek anlamında kullanılır ve fiillere genellikle ünlü zarf-fiil ekiyle birleşmektedir. Bu yardımcı fiili modal bir yardımcı fiil olarak ele alan Gabain, bu yapının özellikle emir ve istek şekillerinde çok sık geçtiğini vurgulamıştır ve buna uygun olarak şu örnekleri vermiştir: *al-ı kör-* 'ala görmek', *sat-a gör* ki müflisligüm vaktıdur, *tar dirilme-yi gör!* 'sakın darda kalma!'. Gabain ayrıca emir şeklinde olmayan "sal-a gör-üb, sor-a gör-diler, ırak at bogazlayayım de-yü gör-düm, razi olmadı., ol biçare gafil and iç-e gördi" örneklerini de eklemiştir (1988: 25). Anderson da bu yapıyı modal yardımcı fiillere dahil etmiştir ve "try to X = -İp kör-" eşitliğini kurmuştur. Dolayısıyla Anderson'un açıklamasına göre de bu yardımcı fiil, 'bir şeyi deneme' anlamını vermektedir. Aynı zamanda Anderson *kör-* yardımcı fiilinin bir işe girişmeyi vurguladığını da belirtmiştir (2004: 180-183). Arat ise bu yardımcı fiilin ünlü zarf-fiil eki ile kullanımının olmadığını, Kaşgarlı'nın emir çekiminde verdiği örneklerin de rica yahut dilek anlamı taşıdığını dile getirmiştir. Ünsüz zarf-fiil ekiyle

olan birleşimin ise 1. istemek, denemek ya da çabalamak ‘wollen, versuchen oder streben’ anlamına geldiğini ya da 2. temel anlamını koruduğunu ‘Es bewahrt seine ursprüngliche Bedeutung’ belirtmiştir (1987: 235). Erdal ise *kör-* yardımcı fiilini Niyet ‘Intention’ başlığı altında verip bu yardımcı fiilin, öznenin esas fiildeki eylemi gerçekleştirmeye niyetlenmesini vurguladığını bildirmiştir (2004: 257). Johanson ve Csato da bu yardımcı fiilin niyet, gayret, çaba, deneme anlamlarına değinmiş ve bu yapının iki aşamalı bir gramatikkalleşme sürecinin sonucu olduğunu dile getirmiştir. Bu açıklamaya yönelik ise *kör-* fiilinin, özellikle emir çekiminde ‘yap ve gör’ (do it and see) anlamını taşıdığını, gramatikkalleşmenin ikinci aşamasında ise ‘başarma amacıyla bir işe girişme, deneme’ (trying hard and attentively, followed by the expression of the action to fulfill) anlamını kazandığını dile getirmişlerdir (2014: 10). Aşağıdaki örneklerde *kör-* yardımcı fiilinin, yakın anlamlı sözcüklerle birlikte kullanıldığı için temel anlamıyla mı yoksa yukarıda bahsi geçen anlamlarla mı kullanıldığı tam anlaşılamamaktadır; fakat ikinci örnekteki *sınavu baka köreyin* yapısının, bir işe girişmeyi ifade ettiği açıktır.

(1) *ançulayu ol antag küvrüg [y(a)rukı] yaltrıkı içi[nte] [közünmiş adınçığ] mungadınçığ sav[larığ **körünçleyü**] **körür** erken .. aning a[ra] [bir braman iliginte] küvrüg tokı[gu ıgaç kötürü kelip ol altun küvrügü] [tok]ıp [ertingü ulug] bedük yangkulug ün ünner boltı (AY 93/9) “Böylece onun gibi davul parlaklığı içinden görünen kötü sözleri gösterirken, o arada bir brahman ülkesinden davul tokmağı getirip o altın davulu çalıp, (davuldan) son derece yüksek bir ses çıktı.”*

(2) *amtı m(e)n bolarning basasinta **barıpsınavu baka köreyin** (AY 600/1) “Şimdi ben bunların arkasından gidip sınamak amacıyla bakayım.”*

(3) ***kolulayu körser** m(e)n .. bo nom iligi atl(ı)g sudurug .. başdınkı ortunkı adakdaki .. yörügleri edgü erür (AY 582/18) “(Eğer) derinlemesine düşünüp bu öğreti hükümdarı adındaki sutraya (öyle) bakarsam, (diyebilirim ki) ilk ortanca ayaktaki açıklamaları iyidir.”*

2.4.2. –A + TÜKET-

Bazı fiil birleşmesi yapılarında, yardımcı fiilin esas anlamının da etkisiyle kılınış işlevli yapıların ortaya çıktığı düşünülebilmektedir. Örneğin *tüket-* yardımcı fiilinin kılınış

işaretleyicisi olarak işlev gördüğünü dile getiren birçok araştırmacı mevcuttur. Öyle ki Erdal, bu yardımcı fiilin, bir tamamlanmışlık bildirdiğini dile getirmiştir (2004: 250). Ancak Bacanlı (2014: 109), ilgili çalışmasında ‘Terkibinde Art-Fiil Bulunmayan Analitik Yapılar’ başlığı altında, bu ve bunun gibi yapıların, zarf-fiil ekinin 2. seviye kullanımlarını yansıttığını ve bu kullanımlarda zarf-fiil ekinden sonra gelen fiilin kendi sözlük anlamını koruduğunu belirterek bunun gibi yapıların kılınıp işaretleyicisi olarak ele alınamayacağını dile getirmiştir. Altun Yaruk adlı eserde bu yardımcı fiille birlikte oluşturulmuş fiil birleşmesi yapılarına rastlanmaktadır. Ancak Doç. Dr. Ferruh Ağca’nın²⁰ açıklaması doğrultusunda, bu tür fiil birleşmelerinde *tüket-* fiilinin, eklendiği fiilin yapılış tarzına işaret ettiği gerekçesiyle, bu çalışmada bu yardımcı fiil, modal yardımcı fiiller başlığı altında ele alınmıştır. Bu açıklamaya uygun örneklerden bazıları şunlardır:

(11) **oluru tüketip** ötrü t(e)ngri kanı hormuzta t(e)ngri ugrayu t(e)ngri t(e)ngri burkanning rıdı kuo kelig edrem küçin küsünün bulu teginmiş uguringa ötrü olurmuş orununtın örü turup birtinki ong ‘engninteki tonın açınıp ong tizin çökitip ayasın kavşurup t(e)ngri t(e)ngri burkanka inçe tip ötünti (AY 131/21) “Oturmayı tamamlayıp sonra tanrılar hanı İndra tanrı, özellikle tanrılar tanrısı Budanın gizemli, başkalaşarak doğma erdem(i) gücünü kuvvetini bulmaya ulaştığı andan sonra oturmuş (olduğu) yerinden ayağa kalkıp, sağdaki sağ omuzundaki giysisini açıp, sağ dizini çökertip aya(lar)ını kavuşturup, tanrılar tanrısı (Devatideva) Budaya saygıyla şöyle dedi” (AY-Ölmez).

(12) **bo bo itiglerig kulu tüketdikte** .. ötrü simbagu (?) d(a)r(a)nı üze arıg suv yok bir otuz kata arvap törtidin yingak saçsun (AY 477/17) “Bu işlemleri tamamladıktan sonra simbagu dharanisini söyleyerek temiz olmayan suya yirmi bir kez büyü sözler okuyarak (ve dolaşarak) suyu dört yöne döksün” (AY-Çetin).

(13) **antun-önglög-y(a)ruk-yaltrıklıg-kopda-kötrülmüş-nom-iligi atl(ı)g nom bitigde onunç ülüş tegzinç nom bitiyü okıyu tükedi**(AY 673/10) “Altın renkli, parlak ışıklı, her şeyden yüce öğreti hükümdarı adındaki öğreti kitabından onuncu bölüm öğreti kitabı yazıldı okundu ve bitti.”

2.4.3. Modal Saygı Fiilleri

²⁰ Görüşleri için Doç. Dr. Ferruh Ağca’ya teşekkürlerimizi sunarız.

Gabain'ın açıklamasına göre “*Modal yardımcı fiillerin bir alt bölümü modal saygı fiilleridir*” (2007: 90). Gabain'ın ünlü zarf-fiil eki ile oluşturulduğunu belirttiği Eski Uygur Türkçesinden iki örnekle açıkladığı modal saygı fiilleri, Altun Yaruk'ta geniş bir yer kaplamaktadır. Bu nedenle; bu çalışmada modal saygı fiillerine ayrıca yer verilmiştir. Tokyürek'in açıklamasına göre “*Kalıplaşma temayülü gösteren bu birleşik fiiller, hareketin nasıl yapıldığını gösterir. Uygur sahasında yaygın olarak kullanılan ‘yarlıka-‘ ve ‘tegin-‘ belirleyici yardımcı fiilleri ‘bir işi haşmetle ya da saygıyla yapmak anlamlarındadır*” (2005 : 349). Eski Uygurca'da *tegin-* ve *yarlıka-* gibi birçok yardımcı fiil bulunmaktadır. Tokyürek'in de belirttiği üzere bu yardımcı fiiller ana fiilin yapılaş tarzını betimlemektedirler. Söz konusu fiiller, ana fiilin semantik yapısında bir değişikliğe yol açmazlar. Budizm öğretilerini ve Buda'nın konuşmalarını içeren ve dini bir eser olan Altun Yaruk adlı eserde modal saygı fiillerinin varlığı, eserin içeriği dolayısıyla oldukça olağandır. Öyle ki Buda'nın sarf ettiği eylemler ve Buda'ya yöneltlen soru ve cevapları içeren fiiller, eser boyunca mutlaka bir modal saygı fiiliyle birlikte kullanılmıştır. Eserin hemen hemen tamamına yakınında görülebilen ve eklendiği fiili saygı açısından nitelediğinden dolayı örnekler arasında anlam açısından herhangi bir fark oluşturmeyen bu yardımcı fiillerin tamamına bu çalışmada yer vermek mümkün değildir. O nedenle; burada bu yardımcı fiillerin neler olduğu açıklanacak ve her birinden önemli örneklere yer verilecektir:

2.4.3.1. yarlıka-

yarlıka- fiili Altun Yaruk'ta en çok geçen sözcükler arasındadır. Metnin içeriği dolayısıyla, Buda'nın ağzından çıkan yahut Buda'ya yöneltlen neredeyse her cümlede esas fiile bu yardımcı fiil eklenmiştir. Bu fiilin sözlük anlamı Caferoğlu'nda “1. Buyurmak, va'z vermek, öğüt vermek, haşmetle yapmak, 2. İltifat etmek, şefkat göstermek” (2011: 287) şeklinde verilmiştir. *yarlıka-* fiili, eklendiği ana fiilin haşmetle, hürmetle yapıldığını belirtir ve saygı amacıyla kullanılmaktadır. Aşağıdaki örneklerde bu yardımcı fiilin çeşitli kullanılış biçimleri görülmektedir. Farklı fiillere, herhangi bir

kısıtlama olmaksızın eklenebilen bu fiil, çekimlenerek bir yüklem yapısı oluşturabildiği gibi farklı ekler alarak farklı sözcük türleri de oluşturabilmektedir.

(1) *magadtaki m(a)habodı söğütüning altınınta narayançan [ögüz]nüing kızıgınta **oluru y(a)rılıkap** ülgüsüz üküş king alkıg edgülig edremliig .. tıyunmakning tayakı bolmuş çaytıka yükünür m(e)n* (AY 31/2) “Magadtaki Mahabodı söğütünün aşağısında Narayançan ırmağının kıyısında oturarak sayısız, çok geniş, iyi, erdemli, hissetmenin dayanağı olmuş manastıra secde ederim”

(2) *takı yme tözünler ogliya :: alku burkanlar özke adınaguka asıg tusu kılsarlar :: tüpinge üzlençüsinge tegi asıg tusu **kılu y(a)rılıkayurlar*** (AY 49/11) “Ayrıca ey asiller oğlu! Bütün Budalar kendisine de başkasına da fayda kılarlarsa, sonuna kadar faydalı olurlar.”

(3) *üçünç kuvragınga nom **nomlayu y(a)rılıkadukda** tokuz on sekiz ming kolti nayut tümen kişiler y(e)me ok arhant kutın bultılar* (AY 186/7) “Üçüncü topluluğuna (Samgha) öğretiyi (Dharma) açıklayıp buyurduğunda, doksan sekiz bin Koti, Nayuta on bin insan daha Arhant kutsallığını buldular” (AY-Ölmez).

2.4.3.2. tegin-

Caferoğlu (2011: 231) *tegin-* fiilinin diğer anlamlarının yanında ‘saygı ve hürmetle bir şeyi yapmak’ anlamına da değinmiştir. Tıpkı *yarlıka-* fiili gibi *tegin-* fiili de esas fiilin saygı ve hürmetle gerçekleştirildiğini bildiren bir modal saygı fiilidir. Aşağıda *tegin-* fiiliyle Altun Yaruk’ta kurulan fiil birleşmelerinden örnekler yer almaktadır:

(4) *ötrü ol kök tonlug beg [tuta] **teginigler** tip kıkırtukda üç yekler manga yakın kelip bir<i>si uruk üze boyunımın badı* (AY 7/17) “Bunun üzerine o gök giysili bey ‘yakalayın’ diye seslendiğinde o üç şeytan bana doğru gelip birisi ipe boynumu bağladı.”

(5) *bo kopda] kötrülmüş nom [iligi atl(ı)g nom er]dinig tükel [bitiyü **teginip** t(e)n]gri ajunta tapıgçı[sı bolgay] m(e)n* (AY 12/5) “bu her şeyden daha çok yüceltilmiş öğreti hükümdarı adlı öğreti mücevherini tamamıyla hürmetle yazıp tanrı aleminde (onun) hizmetçisi olacağım”

(6) *neçe buyan edgü kılınçlarım <bar> erser amtı m(e)n alku kamag tınl(ı)glar birle alkunı barça esirkençsiz ökünçsiz köngülin kamag biş ajuntakı tınl(ı)glarka **evire teginür** biz* (AY 169/15) “Ne kadar iyi

davranışlarım (var) ise; şimdi bütün canlılar ile hepsini toptan, esirgemeyen, kedersiz gönülle, bütün beş varlık şeklindeki canlılara saygıyla yöneltirim (harf. -iz)” (AY-Ölmez).

(7) *bo ok sävinçtä ötgürü ol elig hanıg eli uluşı bodunı karası birlä alku üddä koluta kop törlüg adasinta tudasinta küyü küzätü tägingäy biz* (AY-Ayazlı, 0647) “İşte bu sevinçten ötürü o hükümdarı, memleketi, halkı ile her zaman her türlü tehlikeden koruyacağız” (AY-Ayazlı).

(8) *atı kötrülmiş ayagka tägimlig t(ä)ñrim apam birök m(ä)n bo d(a)rni sözlätäçi kişiniñ bo d(a)rnini sözläp tapıg udug ağır ayag kılmuşların körü täğinsär m(ä)n, ötrü ögrünç sävinç köñülüm turu täginip, azu kiçig oglank(a)ya körkin, azu karı avınçga körkin, azu toyın dentar körkin kılıp eligimtä çintamani ärdini altun kapçuk birlä tuta mandal içindä kirip ät’özüm üzä ağır ayag kılı, tilim üzä burhanlar atın atayu ol d(a)rni tutdaçi kişiniñ köñülintäki küsämış küsüşin ayıtıp küsüşin kanturu tägingäy m(ä)n* (AY-Ayazlı, 1040) “Yüce Tanrım şimdi eğer ben, bu tılsımı söyleyecek kişinin bu tılsımı söyleyip hizmet (edip) saygı gösterdiğini görsem, sonra (bunun) sevinç gönlüm(e) yerleşip ya küçük bir çocuğun görünüşüne yahut da yaşlı bir ihtiyarın ya da keşişin görünüşüne bürünüp elimde cintāmani mücevheri altın küçük bir kap ile tutarak mandala (daire) içine girip bedenimle saygı göstererek dilimle Budalar adını söyleyip tılsımı tutacak kişinin gönlünden (geçen) istediği dileğini söyleyip isteğini gerçekleştireceğim” (AY-Ayazlı).

2.4.3.3. yükün-

Secde etme anlamının yanında yüceltme, hürmet etme, saygı gösterme anlamlarını da içeren bu fiil, Altun Yaruk’ta daha çok secde et- anlamında kullanılsa da aşağıdaki örnekte eklendiği ana fiilin yapılaş tarzını belirttiği görülmektedir:

(9) *bo nomug okıguda ‘eng başlayuçä dyanıg sakınıp tapıg ötünüp bo sekiz çaytı yükünçüg sözleyü yükünüp yene nomnung bir şlök enetkeçä azu türkçe atın atap yükünüp yi darma sözlep bo nomug okıgu ol* (AY 33/23) “bu öğretiyi okuduğunda en başta dünya halini unutmayı düşünüp hürmet edip bu sekiz manastır secdesini hürmetle anlatıp yine öğretinin bir Hintçe yahut Türkçe manzum adını koyup secde edip vaaz anlatıp bu öğretiyi okuyacaktır.”

2.4.3.4. ötün-

Gabain'ın (2007: 90) modal saygı fiilleri başlığı altında verdiği örneklerde de yer alan *ötün-* fiilinin anlamları arasında Caferoğlu (2011: 155) 'küçüğün büyüğe hitabı' anlamını da vermiştir. Yukarıda sözü geçen diğer modal saygı fiilleri gibi, *ötün-* fiili de yardımcı fiil olarak eklendiği fiilin saygıyla yapıldığını betimlemiştir.

(10) *amtı m(e)n yügerü on küçlüg ayagka tegimliglarning üskinte aça yada ötüneyin erüş üküş alp sıkıg emgeklerig* (AY 109/3) “Şimdi ben şimdiki on güce sahip saygıya layık olanların (tanrıların) huzurunda sayısız zorluğu, sıkıntıyı açıklayayım.”

(11) *anın amtı okıyu ötünür m(e)n alkanı* (AY 507/20) “Bu sebeple, ben şimdi hepsini okurum.”

Modal saygı fiilleri, herhangi bir fiile eklenebildikleri gibi birbiri ardına eklenerek de kullanılmış ve kullanıldıkları cümlelerde saygı anlamını pekiştirmişlerdir. Aşağıdaki örnekte *ötün-* ve *tegin-* fiilleri birlikte kullanılmıştır:

(12) *m(ä)n amtı t(ä)ñrim alku yok çıgay erinç y(a)rılıg ämgäklig tolgaklıg tınl(ı)glarnıñ küsüşlärin kanturgalıır üçün, yänä ymä ugrayı bo nom ärdinig küyü küzätü tutgalır üçün, anın bo d(a)rni nomug törösi birlä aça yada ötünü tägindim* (AY-Ayazlı, 1090) “Ben şimdi Tanrım, bütün yoksul, zavallı, sıkıntılı canlıların isteklerini gerçekleştirmek için ve özellikle bu öğreti mücevherini koruyup tutmak için bu tılsımı, öğretiyi yasası ile açıklayarak söyledim” (AY-Ayazlı).

Altun Yaruk'ta içeriksel olarak Buda'ya seslenme ve Buda'nın topluluğa seslenmesi söz konusu olduğundan, modal saygı fiilleri özellikle bu seslenme eylemlerinde görülmektedir. Özellikle *ötün-* ve *yarlıka-* fiillerinin, *ti-* fiiline çokça eklendiği dikkat çekmektedir. Bu fiil birleşmelerini modal saygı fiilleri ile yapılan diğer fiil birleşmelerinden ayıran temel fark ise, bu yardımcı fiillerin diğer fiillerle birleşirken ünlü zarf-fiil ekine ihtiyaç duyarken, *ti-*, *ay-*, *ayt-* vb. fiillerle birleşiminde ünsüz zarf-fiil ekini almasıdır. Bu duruma Gabain da özellikle dikkat çekmiş ve '*ti-p ötün-*' örneğini vermiştir (2007: 90).

Son olarak, Gabain modal saygı fiilleri ile ilgili olarak, *-gAll* zarf-fiil eki ve modal saygı fiilleri ile kurulan yapılara dikkat çekmiştir. Gabain, ünlü zarf-fiil eki ile kurulan fiil birleşmeleri yapılarına nazaran, esas fiile *-gAll* zarf-fiil ekiyle bağlanan modal saygı fiillerinin, modal saygı fiilleri değil, modal yardımcı fiiller konusuna dahil olduğunu belirtmiş ve verdiği örneklerle bu yardımcı fiillerin esas fiili saygı açısından nitelemeyip diğer sözlük anlamlarını yansıttıklarını göstermiştir (2007: 90). Altun Yaruk'ta bu şekilde kurulmuş fiil birleşmelerine ait örneklerden bazıları şu şekildedir:

(13) *s(e)n çın kirtü ötügen bo nom erdinig nomladaçı nomçı birle küyü küzetü tutgalı tınl(ı)glar küsüşin **kanturgalı ötüntüng***(AY 537/20) “Sen bu öğreti hazinesini anlatacak vaiz ile (birlikte) doğru, gerçek duanı korumayı, canlıların isteklerini yerine getirmeyi diledin.”

(14) *olarta kayu igleri agrıgları ağır alp emlegülük igligler ertiler erser .. yumgı ol bayagut oğlu tapa barıp k(e)ntü k(e)ntü iglerin agrıgların **emletgeli öngedtürgeli ötüntiler*** (AY 597/21) “Onlardan hangisinin ağrısı, sızısı, rahatsızlığı, sıkıntıları vardıysa, o zengin oğlu, hepsini, oraya getirdi (ve hepsi ondan) kendi hastalığını, rahatsızlığını iyileştirmesini istedi(ler).”

SONUÇ

Fiil birleşmeleri, dilbilimi alanında kılınış kategorisiyle birlikte yakın zamanda önem kazanmış olan bir konudur. Bu çalışmada, Eski Uygur Türkçesi ile yazılmış bir Budist öğreti kitabı olan Altun Yaruk adlı eserdeki fiil birleşmeleri incelenmiştir. *Fiil + Zarf-fiil eki + Fiil* yapılarının incelendiği bu çalışmada Faruk Gökçe'nin (2013) çalışmasında yer alan tasnif esas alınmıştır. Gökçe'nin çalışmasında fiil birleşmeleri, kılınış ve görünüş bildirenler olarak iki grupta ele alınmıştır. Gökçe'nin tasnifinin dışında kalan Modal Yardımcı Fiiller, Gabain'ın (1988) tasnifinde, üçüncü grupta yer alan modal fiillerden yola çıkılarak, ayrı bir başlık altında verilmiştir. Ayrıca Gabain'ın modal yardımcı fiillere dahil ettiği ve kılınış yahut görünüş bildirmemesi sebebiyle Gökçe'nin de çalışmasında yer vermediği *bil-* yardımcı fiili ve yeterlik/olanaklılık kipliğini belirten diğer yapılar ise Yeterlik Kipliği başlığı altında ele alınmıştır.

Altun Yaruk'un yardımcı fiil yapıları açısından oldukça zengin bir eser olması dolayısıyla, bu eserde kılınış ve görünüş gösteren fiil birleşmelerine sıkça rastlamak mümkündür. Öyle ki *-b + ber-*, *-b + ket-*, *-a + ket-* ve *-a + yaz-* yapılarının dışında, Gökçe'nin sözünü ettiği fiil birleşmelerinin örnekleri Altun Yaruk'ta mevcuttur. Altun Yaruk'ta, Gökçe'nin çalışmasında ele almadığı, fakat birçok kaynakta kılınış işaretleyicisi olarak açıklanan *tut-* ve *id-* yardımcı fiillerine de rastlanmış ve bu çalışmada bu yapılar da kılınış gösteren fiil birleşmelerine dahil edilmiştir.

Bugünkü Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman eki olan *-(I)yor* ekinin, gramatikleşme öncesindeki fiil birleşmesi yapısı, Altun Yaruk'ta görülebilmektedir. Gökçe'nin şimdiki zaman işaretleyicileri olarak ele aldığı ve görünüş bildiren *yat-*, *oltur-* *yor-* ve *tur-* fiillerinin oluşturduğu fiil birleşmesi yapılarının tamamı Altun Yaruk'ta mevcuttur.

Yeterlik kipliğini işaretleyen *bil-*, *u-*, *-gAlI u-*, *-gAlI bol-* yapılarının tamamına Altun Yaruk'ta rastlamak mümkündür. Kıpçak Türkçesinde yeterlik işaretleyicisi olarak işlev gören *al-* yardımcı fiili ise Altun Yaruk'ta temel anlamıyla kullanılmıştır ve yeterlik / olanaklılık anlamı taşımamaktadır. Eski Uygur Türkçesi metni olan Altun Yaruk'un hem günümüz Türkçesinde kullanılan *bil-* hem de Eski Türkçedeki *u-* yardımcı fiilini

içermesi dikkat çekmektedir. Bu çalışma, yeterlik bildiren *bil-* yardımcı fiilinin Karahanlı Türkçesi döneminde kullanılmaya başlandığını iddia eden çalışmaların aksine, *bil-* fiilinin Eski Uygur döneminde de yeterlik / olanaklılık işaretleyicisi olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Altun Yaruk adlı eserin içeriğinden de kaynaklı olarak *yarlıka-*, *ötün-*, *tegin-* vb. modal saygı fiillerinin bu eserde çokça kullanımı dikkat çekmektedir. Bu yapıların da bir zarf-fiil eki ile birbirine bağlanmış birden fazla fiilin oluşturduğu fiil birleşmeleri yapılarını yansıtması nedeniyle, Gabain'ın (1988) Modal Saygı Fiilleri, tanımından yola çıkılarak bu yapılar da bu çalışmaya dahil edilmiştir. Yerli ve yabancı birçok kaynakta modal yardımcı fiil olarak işlev gördüğü kabul edilen *kör-* yardımcı fiiline de Altun Yaruk'ta rastlanmış olup, mevcut örneklerle, bu yardımcı fiilin eklendiği ana fiili deneme, çabalama anlamıyla nitelediği açıklanmıştır. Temel anlamını koruyarak ana fiilin yapılış tarzını niteleyen *tüket-* yardımcı fiili de bu çalışmada, Modal Yardımcı Fiiller başlığı altında ele alınmıştır.

Bu çalışma, dilbiliminin yeni araştırma konusu fiil birleşmelerini Eski Uygur Türkçesi üzerinden ele alması bakımından önem taşımaktadır. Fiil birleşmeleri ele alınırken, bu çalışmada kılınış, görünüş, kiplik, modal fiiller üzerinde de durulması bakımından, çalışmanın birçok konuya hizmet edeceği düşünülmektedir. Fiil birleşmelerinin Eski Uygur Türkçesindeki örneklerinin incelenmesi, bu yapıların günümüzde de daha iyi anlaşılabilmesi için önem arz etmektedir. Fiil birleşmeleri sonucunda ortaya çıkan anlamsal değişimler, fiillerin iç zamansal yapılarından kaynaklanabileceği gibi vurgu, tonlama, söz dizimi, bağlam gibi unsurlardan da kaynaklanabilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın, anlambilim alanına da hizmet etmesi beklenmektedir. Fiil birleşmelerinde, belirli zarf-fiil eklerinin ve fiillerin kullanılması ve farklı bağlamlarda anlam değişmelerinin yaşanması sebebiyle, bu çalışmadaki örneklerin istem (valence) konusu üzerine çalışacak araştırmacılar için de kaynak sağlayacağını umuyoruz.

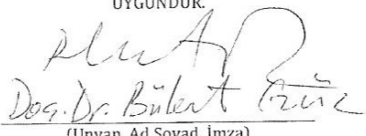
KAYNAKÇA

- Akalın, Şükrü Haluk vd. (Recep Toparlı, Nevzat Gözaydın, Hamza Zülfikar, Mustafa Argunşah, Nurettin Demir, Belgin Tezcan Aksu, Beyza Gültekin) (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yay.
- Akar, Ali (2013). *Muğla ve Yöresi Ağızları*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Akar, Ali (2008). "Dede Korkut Kitabı'nda tur- Fiili" *Turkish Studies*, Volume 3/1, Winter: 1-5.
- Anderson, Gregory, D.S. (2004). *Axuliary Verb Constructions in Altai-Sayan Turkic*. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden.
- Arat, R. R. (1987). "Die Hilfsverben und Verbaladverbien im Altaischen" *Makaleler*, TKAE, Ankara. C.1, s. 224-290.
- Aslan Demir, S. (2013). "Türkmencede Kılınış İşlemcisi Olarak Art-Fiiller" *Türkbilig*, 2013/26. s. 67-90.
- Ayazlı, Özlem (2012). *Altun Yaruk Sudur VI. Kitap, Karşılaştırmalı Metin Yayını*. Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Bacanlı, E. (2014). *Kılınış Kategorisi ve Altaycada Kılınış Belirleyicisi Olarak Art Fiiller*. TDK yay. , Ankara.
- Bacanlı, E. (2013). "Güney Sibirya Türk Dillerinde Birleşik Fiillerle İlgili Teorik Sorunlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 6, Sayı: 24, ss. 27-33.
- Bacanlı, E. (2010). "-(X)p tur- (/dur-) Art Fiilinin Durağanlaştırma İşlevi" , *Turkish Studies*, Volum 5/4, Fall: 119-132.
- Bayraktar, Nesrin (2000). *Orta Türkçe Fiilimsiler*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Caferoğlu, Ahmet (2011). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Csato, Eva A., Lars Johanson (2014). Two Degrees of Grammaticalization of a Turkic Postverb. *Linguistisches Kolloquium*, Universität Mainz.
- Çetin, Engin (2012). *Altun Yaruk Yedinci Kitap*. Karahan Kitabevi, Adana.
- Demir, N. (1993). *Postverbien im Türkeitürkischen: Unter besonderer Berücksichtigung eines südanatolischen Dorfdialekts*. *Turcologica* 17. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden.

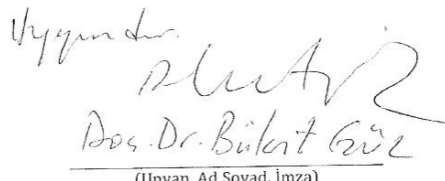
- Demirgüneş, Sercan (2007). “Türkçede Görünüş ve Zaman Morfemleri”, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- Dilaçar, Agop (1974). “Türk Dilinde “Kılınış”la “Görünüş” ve Dilbilgisi Kitaplarımız”, *TDAYB* 1973, s. 159-171.
- Eker, Süer (2011). *Çağdaş Türk Dili*. Grafiker Yayınları, Ankara.
- Erdal, M. (2013). “Tezlik Fiilinin Kaynağı”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Semih TEZCAN’a Armağan*, Cilt: 13, Yıl: 13, 13: 169-173.
- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Brill Publications. Handbook of Oriental Studies. Leiden-Boston.
- Gabain, A. von (2007). *Eski Türkçenin Grameri*, Akalın, Mehmet (Çev.), Türk Dil Kurumu Yayınları: 532, Ankara.
- Gabain, A. von (1988). “Türkçede Fiil Birleşmeleri”, *TDAYB* 1953, TDK yay.
- Gökçe, F. (2013). *Gramerileşme Teorisi ve Türkçe Fiil Birleşmeleri*, TKAE, Ankara.
- Gulcalı, Zemire (2013). *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur’dan ‘Aç Bars’ Hikayesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (2008). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Johanson, L. (1991). “Zur Typologie türkischer Gerundialsegmente”, *Türk Dilleri Araştırmaları*: 98- 110.
- Johanson, L. (1995a). “Mehrdeutigkeit in der türkischen Verbalkomposition”, Erdal, Marcel & Tezcan, Semih (ed.), *Beläk Bitig: Sprachstudien für Gerhard Doerfer zum 75. Geburtstag*, Turcologica 23. Harrassowitz Verlag. Wiesbaden: 81-101.
- Johanson, L. (1995b). “On Turkic Converb Clauses”, Haspelmath, Martin & König, Ekkehard (ed.), *Converbs in cross-linguistic perspective: Structure and meaning of adverbial verb forms – adverbial participles, gerunds. Empirical approaches to language typology*, 13. Mouton de Gruyter, Berlin & New York: 313-347.
- Kara, Funda (2011). “Bil- Tasvir Fiilinin İşlevleri”, *Turkish Studies*, Winter. Volume 6/1, s. 1421- 1438.
- Karahan, Akartürk (2013). “ ‘Altun Yaruk’ ile İlgili Türkiye’deki Çalışmalara Bir Bakış”, *Dil Araştırmaları*. Sayı: 12. ss. 277-287.
- Karakoç, Birsal (2005). *Das finite Verbalsystem im Nogaischen*. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

- Kaya, Ceval (1994). *Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 607, Ankara.
- Mehmet, Gülsün (2007). “Yeterlilik Kategorisi ve Salar Türkçesindeki Görünümü”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. Cilt 4, Sayı 3 (Eylül 2007), Mak. #41, ss. 80-90.
- Merhan, Aziz (2012). “Kutadgu Bilig’de Betimleyici Eylemler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 5, Sayı 21, Bahar, ss. 196-208.
- Öztürk, Rıdvan (2010). *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Rentzsch, Julian (2013). “Türk Dillerinde Kipsellik ve Kipselliğin Anlambilimsel Haritası”, *Bilig*, Güz 2013, S. 67, s. 129-168.
- Schönig, Claus (1984). *Hilfsverben im Tatarischen, Untersuchungen zur Funktionsweise Einiger Hilfsverbverbindungen*. Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden.
- Serebrennikov, B. A. ve N. Z. Gadjieva (2011). *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri*, Hacıyev, Tefik & Öner, Mustafa (Çev.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tekin, Talat (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9, İstanbul.
- Tokyürek, Hacer (2005). “Eski Türkçede (VIII. yy. – XI. yy.) Yardımcı Fiiller”, Yüksek Lisans Tezi. Kayseri.
- Uçar, Erdem (2013). “Altun Yaruk Sudur Üzerine Yapılan Çalışmalar Hakkında Açıklamalı Bir Kaynakça Denemesi”, *TÜRK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*. Yıl: 1, Sayı: 1, ss. 227-251.
- Uğurlu, Mustafa (2003). Türkiye Türkçesinde ‘Bakış’ (‘Aspektotempora’), *Türkbilig*, 2003/5: 124-133.
- VATEC: Vorislamische Alttürkische Texte: Elektronisches Corpus,
<http://vatec2.fkidg1.uni-frankfurt.de/>

EK 1. Tez Orjinallik Formu

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA
Tarih: 09/07/2015
Tez Başlığı / Konusu: Altun Yaruk Bağlamında Eski Uygurcada Fiil Birleşmeleri Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 110 sayfa kısına ilişkin, 09/07/2015 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 12'dir. Uygulanan filtrelemeler: 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, 2- Kaynakça hariç 3- Alıntılar hariç/dâhil 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.
Adı Soyadı: Raziye ERSAN Öğrenci No: N11225873 Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı Programı: Türk Dili Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr. Tarih ve İmza 09.07.2015
DANIŞMAN ONAYI UYGUNDUR. (Unvan, Ad Soyad, İmza)

EK 2. Etik Kurul İzin Formu

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA Tarih: 09/07/2015
Tez Başlığı / Konusu: Altun Yaruk Bağlamında Eski Uygurcada Fiil Birleşmeleri Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam: 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim. Adı Soyadı: Raziye ERSAN Öğrenci No: N11225873 Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı Programı: Türk Dili Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr. Tarih ve İmza 09.07.2015
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u> Doç. Dr. Bülent Güç (Unvan, Ad Soyad, İmza)
Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr